LAISVĖS PARTIJA
I – ASIS SUVAŽIAVIMAS

PROTOKOLAS
2020 m. birželio 13 d.
Vilnius

Laisvės partijos I-asis suvažiavimas vyko 2020 m. birželio 13 d., 12.00-17.30 val., Courtyard by Marriott Vilnius City Center, Rinktinės g. 3, Vilnius bei buvo tiesiogiai transliuojamas www.facebook.com ir www.youtube.com internetinėse svetainėse.
Pirmininkai: Vytautas Mitalas ir Rita Balčiūnienė
Balsų skaičiavimo komisija: Milda Jurkė ir Regina Grakalskienė
Suvažiavimo sekretoriai: Vilija Gucevičiūtė ir Jurgita Jarmalavičiūtė.
Suvažiavimo dalyviai (5 priedas).

SUVAŽIAVIMO DARBOTVARKĖ:

12:00 – 12:05	Renginio pradžia. Himnas
12:05 – 12:25	Sveikinimai
12:25 – 12:35	Pirmininkės kalba
12:35 – 13:20	Diskusija
13:20 – 13:35	Programos pristatymas ir tvirtinimas (el. balsavimas)
13:35 – 13:45	Partijos daugiamandačių ir vienmandačių apygardų kandidatų sąrašų Seimo rinkimuose tvirtinimas (el. balsavimas)
13:45 – 14:15	Pertrauka balsavimui. Pramoginė dalis
14:15 – 14:30	Rezultatų paskelbimas, baigiamoji dalis

1. Suvažiavimo darbotvarkės, pirmininkų, sekretorių ir balsų skaičiavimo komisijos tvirtinimas.

1.1. SVARSTYTA. Suvažiavimo pirmininkų tvirtinimas.

Suvažiavimo pirmininkais siūloma tvirtinti Vytautą Mitalą ir Ritą Balčiūnienę.
NUTARTA (bendru sutarimu). Tvirtinti Suvažiavimo pirmininkais Vytautą Mitalą ir Ritą Balčiūnienę.
1.2. SVARSTYTA. Sekretoriato tvirtinimas.
Pirmininkas siūlo Suvažiavimo sekretorėmis tvirtinti Viliją Gucevičiūtę ir Jurgitą Jarmalavičiūtę.
NUTARTA (bendru sutarimu). Patvirtinti Suvažiavimo sekretorėmis šiuos asmenis: Vilija Gucevičiūtė ir Jurgita Jarmalavičiūtė.
1.3. SVARSTYTA. Balsų skaičiavimo komisijos tvirtinimas.

Suvažiavimo pirmininkė siūlo į balsų skaičiavimo komisiją paskirti Kontrolės komisijos nares Mildą Jurkę ir Reginą Grakalskienę. Milda Jurkė – balsų skaičiavimo komisijos pirmininkė.
NUTARTA (bendru sutarimu). Patvirtinti Suvažiavimo balsų skaičiavimo komisijos nares: Mildą Jurkę ir Reginą Grakalskienę.

Suvažiavimo Pirmininkas informavo, kad delegatų yra virš 200 ir tai reiškia, kad yra kvorumas ir visi priimti sprendimai bus teisėti.

1.4. SVARSTYTA. Suvažiavimo Darbotvarkės tvirtinimas (6 priedas**).**
Vytautas Mitalas pristatė Suvažiavimo darbotvarkę, kurią siūloma tvirtinti bendru sutarimu.
NUTARTA (bendru sutarimu). Tvirtinti Suvažiavimo darbotvarkę.

2. SVEČIŲ SVEIKINIMAI.

Suvažiavimo dalyvius sveikina:
- Lukas Stravinskas, Liberalaus jaunimo pirmininkas,
- Kaja Kallas, Estijos opozicijos lyderė, Reformų partijos pirmininkė
- Juris Pūce, Latvijos aplinkos apsaugos ir regioninės plėtros ministras, Latvijas attīstībai partijos pirmininkas

Sveikinimo kalbas galima pamatyti www.youtube.com kanale adresu (https://www.youtube.com/watch?v=MMI6Tp1k3yA&feature=share&fbclid=IwAR1VkbiTA3sTh11L6_OqbsHO0Weyq9TghX6AktDhAXSiwI1s7KAAdMRuybQ) (4:48-9:43)
NUTARTA. Informacija išklausyta.

3. SVARSTYTA. LAISVĖS PARTIJOS PIRMININKĖS AUŠRINĖS ARMONAITĖS SVEIKINIMO KALBA.
Išklausyta Laisvės partijos pirmininkės sveikinimo - programinė kalba. Pirmininkė pabrėžė, kad esame nauja politinė jėga, tačiau jau parodėme, kad labai dažnai liekame vienintele opozicija tam, kas pastaruoju metu vyksta Lietuvoje. Vilniaus mero Remigijaus Šimašiaus ir jo komandos lyderystė pandemijos metu parodė, kaip galima didelės krizės ir nežinomybės akivaizdoje efektyviai veikti lokaliai, padėti žmonėms ir tuo pat metu matyti globalias realijas bei apie tai komunikuoti.

Esame vienintelė opozicija draudimų, baudimų, gąsdinimų politikai, rinkėjų papirkinėjimui vienkartinėmis išmokomis. Ne vienas ir ne du, ir netgi ne trys balsavimai Seime rodo, jog kritikuoti gudrūs visi, bet kai ateina laikas priimti principingą sprendimą, paspausti mygtuką, tai padaryti sugeba vos vienas kitas. O kartais esi vienas.

Aušrinė Armonaitė dar kartą pabrėžė, kad Laisvės partija sieka, kad visada gerbtume žmogaus teises. Tai tapo savotiška mūsų vizitine kortele. Mums svarbi visų lygybė prieš įstatymą - ar tai būtų nevaisinga pora, ar LGBT šeima, ar negalią turintys žmonės. Tačiau pastaruoju metu pamatėme, jog turime ką nuveikti ne tik mažumų teisių užtikrinime, bet ir saugant pamatines žmogaus teises.

NUTARTA. Informacija išklausyta.

4. SVARSTYTA. Politinė Diskusija – Quavadis laisvė Kur esame? Kur norime būti? Ir kaip ten eisime?

Diskusijos moderatorius: Aidas Puklevičius

Diskusijos dalyviai: Ieva Pakarklytė, Morgana Danielė, Vytautas Mitalas, Remigijus Šimašius, Artūras Žukauskas.

Diskusijos klausimai:

- Ar tikrai Lietuva pasiruošusi LGBT santuokoms, lengvų narkotikų legalizavimui ir kitiems sprendimas ir ką parodė kilusios diskusijos po pirmą birželio savaitę vykusių eitynių?

Vyksta diskusija.
Pasisako Remigijus Šimašius.
Pasisako Ieva Pakarklytė.
Pasisako Vytautas Mitalas.

- Kas yra Laisvės partija? Ar Laisvės partija visų pirma siekia versti savo idėjas būdama valdžioje, ar tai partija, kuri atstovauja savo principus?

Vyksta diskusija.
Pasisako Morgana Danielė.
Pasisako Remigijus Šimašius.
Pasisako Artūras Žukauskas.

- Laisvės partija atsirado pačiu netinkamiausiu laiku ir netinkamiausioje vietoje?

Vyksta diskusija.
Pasisako Morgana Danielė.
Pasisako Vytautas Mitalas.
Pasisako Artūras Žukauskas.
Pasisako Ieva Pakarklytė.

- Ar Laisvės partija nebijo atsidurti demografiniuose spąstuose?

Vyksta diskusija.
Pasisako Remigijus Šimašius.
Pasisako Artūras Žukauskas.

- Kokios yra Laisvės partijos elektorato realistinės lubos/grindys?

Vyksta diskusija.
Pasisako Artūras Žukauskas.
Pasisako Vytautas Mitalas.

- Ko šiuo metu labiausiai trūksta Laisvės partijai?

Vyksta diskusija.
Pasisako Ieva Pakarklytė.
Pasisako Remigijus Šimašius.

Pasisako Vytautas Mitalas.
Pasisako Morgana Danielė.
Pasisako Artūras Žukauskas.

- Jeigu nebūtumėte Laisvės partijoje, tada į kurią partiją įstotumėte?

Vyksta diskusija.
Pasisako Ieva Pakarklytė.
Pasisako Remigijus Šimašius.
Pasisako Vytautas Mitalas.
Pasisako Artūras Žukauskas.

- Kurią problemą pradėtume pirmiausia spręsti?

Vyksta diskusija.
Pasisako Remigijus Šimašius.
Pasisako Ieva Pakarklytė.
Pasisako Vytautas Mitalas.
Pasisako Morgana Danielė.
Pasisako Artūras Žukauskas.

NUTARTA. Informacija išklausyta.

5. Programos pristatymas ir tvirtinimas (el. balsavimas) (7 priedas**)**

SVARSTYTA. Ieva Pakarklytė pristatė pagrindinius Laisvės partijos programos akcentus, taip pat buvo parodytas video.

Laisvės partijos 2020 metų Seimo rinkimų programos rengimas prasidėjo dar 2019 m. rudenį. Buvo sudaryta 10 darbo grupių 10-čiai programos dalių. Prie programos prisidėjo daugiau nei 60 partijos narių ir draugų.

- Pati svarbiausia programos dalis yra švietimas ir Laisvės partija siekia ugdyti savarankiškas ir kūrybingas asmenybes gerose mokyklose. Lietuva pajėgi turėti universitetuose pasaulinio lygio studijų kokybę;

- Kalbant apie ekonomiką, partija nesiūlys naujų mokesčių. Sieks, kad Lietuva taptų 1-a Europos Sąjungos „Doing Business“ reitinge. Sieks pralenkti šiuo metu šio reitingo viršūnėse esančią Daniją. Partija siūlys efektyvią paramą smulkiajam verslui ir siūlys įvesti mikroverslo sąvoką. Sieks pritraukti talentus ir išlaikyti juos.

- Žmogaus teisės – nulinė tolerancija bet kokiam smurtui, pabrėžiant, kad kiekvienas žmogus gali sukurti šeimą ir pasirinkti savo šeimos gyvenimo formą. Taip pat priklausomybės ligų ir narkotikų kontrolės politika orientuota ne į baudimą, o į prevenciją, pagalbos teikimą ir žalos mažinimą;

- Aplinkosauga – saugūs, tvarūs ir draugiški žmonėms gyventi miestai, švarus augimas žiedinės ekonomikos pagalba, bioįvairovę užtikrinantis ne mažesnis kaip 35 proc. miškingumas, atsakinga ir etiška medžioklė, gamtos resursų naudojimo (taršos) duomenų prieinamumas realiu

laiku, aukštas aplinkosauginis visuomenės išprusimas ir aktyvumas, CO2 neutrali šalis iki 2040 m.;

- Socialinė politika – taiklios ir kokybiškos socialinės paslaugos, visavertis neįgaliųjų gyvenimas, sidabrinės ekonomikos potencialo išnaudojimas;

- Sveikatos apsauga – į klientą orientuota sveikatos apsauga, prevencija ir pirminio sveikatos priežiūros lygmens paslaugų stiprinimas, dėmesys psichikos sveikatai ir šiuolaikinis požiūris į psichikos sveikatą, fizinio aktyvumo ir sveiko gyvenimo įpročių didinimas;

- Užsienio politika - liberalios demokratijos sargyba Lietuvoje ir už jos ribų, Lietuva – patikima partnerė, kaimynė ir globalios bendruomenės narė, daugybinė pilietybė – pasaulio lietuviams ir Lietuvą puoselėjantiems žmonėms, nepriklausomybė Taivanui;

- Krašto gynyba – mūsų visų reikalas, Lietuva – šalis lyderė kibernetinio saugumo srityje, glaudesnis bendradarbiavimas su ES gynybos srityje

- Kultūra – visiems prieinama kultūra, didesnė konkurencija, daugiau pinigų turiniui, mažiau pastatams, reali švietimo sistemos ir kultūros sinergija, platesnės galimybės kultūros įstaigoms savarankiškai uždirbti lėšas, globali kultūra – geriausių šalies kultūros produktų eksportas į užsienį, puoselėjamas paveldas, lanksti ir šių laikų poreikius atitinkanti kalbos politika;

- Valstybės tarnyba – efektyvi, į rezultatą orientuota ir gerai apmokama valstybės tarnyba, viešojo sektoriaus skaitmenizavimas ir optimizavimas, paslaugų teikimas nuotoliniu būdu, visos pagrindinės valstybės įmonės „listinguojamos“ akcijų biržoje, aiškesnis politikos formavimas ir jos įgyvendinimas;

Programos koordinatorė taip pat informavo, kad buvo gauti pasiūlymai programai: naktinės ekomonikos paketas, neįgaliųjų klausimų perkėlimas į žmogaus teisių dalį ir didesnis savarankiškumas sostinei, įtvirtintas įstatymais.

Visą Laisvės partijos programą galima rasti https://www.laisvespartija.lt/programa-2020/
NUTARTA. Teikti balsavimui.

6. Etikos ir skaidrumo kodeksas, Partijos daugiamandačių ir vienmandačių apygardų kandidatų sąrašų Seimo rinkimuose tvirtinimas
6.1. SVARTYTA. Etikos ir skaidrumo kodeksas (8 priedas**).**
Vytautas Mitalas pristatė Laisvės partijos Etikos ir skaidrumo komisijos vadovaujamos Vaidoto Ilgio parengtą Laisvės partijos etikos ir skaidrumo kodeksą, kuris apibrėžia partijos narių teises ir pareigas, kaip jie turėtų elgtis ir kada partijos narių elgesys bus laikomas neetišku arba neskaidriu. Kodeksą galite rasti: https://www.laisvespartija.lt/dokumentai/. Už kodeksą bus balsuojama el. balsavimu.
NUTARTA. Teikti balsavimui.

6.2. SVARSTYTA. Partijos daugiamandačių ir vienmandačių apygardų kandidatų sąrašų Seimo rinkimuose tvirtinimas (el. balsavimas) (9 ir 10 priedai**)**
Iveta Paludnevičiūtė, Rinkimų štabo vadovė informavo, kad Laisvės partija iškėlė pusę vienmandačių apygardų kandidatų ir tikimės, kad iki liepos mėnesio, kol teiksime kandidatus

Vyriausiajai rinkimų komisijai, iškelsime ir kitą pusę. Visi kandidatai jau buria savo štabus ir komandas ir aktyviai ruošiasi. Taip pat štabo vadovė informavo, kad pavyko suburti 81 žmogaus rinkiminį sąrašą, kurį veda Partijos pirmininkė. Su kandidatų sąrašu galima susipažinti Laisvės partijos internetinėje svetainėje. Reitingavimo procesas buvo demokratinis, nes galėjo reitinguoti ne tik nariai, bet ir draugai (simpatikai).
NUTARTA. Teikti balsavimui.

6.3. SVARSTYTA. Suvažiavimas įgalioja Valdybą dėl vienmandačių apygardų.

Suvažiavimo Pirmininkas pristatė du pasiūlymus **dėl vienmandačių apygardų ir dėl įtraukimo į sąrašą**, už kuriuos siūloma balsuoti bendru susitarimu. Pirmininkas siūlo balsuoti už tokias formuluotes:

- Suvažiavimas įgalioja Valdybą nuspręsti dėl naujų kandidatų vienmandatinėse apygardose, kuriose dabar nėra patvirtinto kandidato ir mes jo netvirtiname, arba dėl naujų kandidatų, jei jau patvirtintose apygardose kandidatai atsisakys kandidatuoti.

- Pirmininkės teikimu Valdyba gali įtraukti į sąrašą nereitinguotus asmenis iki VRK pareiškinių kandidatų dokumentų pateikimo datos laikantis jau tos pačios Valdyboje patvirtintos taisyklės keisti ne daugiau negu tris vietas kiekviename dešimtuke po partijos narių ir simpatikų išreitinguoto sąrašo.

NUTARTA (bendru sutarimu). Tvirtinti abu nutarimus.

7. Interaktyvi diskusija – Didžiausi Seimo politiniai absurdai.
Diskusija: Aušrinė Armonaitė ir Tomas Vytautas Raskevičius ir interaktyvūs dalyviai.
Tomas Vytautas Raskevičius pristatė didžiausius politinius absurdus įvykusius per Seimo kadenciją. Aušrinė Armonaitė pateikė komentarus kiekvienam pristatytum politiniam absurdui. Dalyviai galėjo balsuoti už 3 didžiausius absurdus.

- Ramūnas Karbauskis „negeria ne tik alkoholio, bet ir ...kavos!“ ;
- Agnė Širinskienė: „AIDS - Dievo bausmė gėjams ir narkomanams“;
- Meilė už pinigus: Gretos ir Ramūno istorija;
- Dainius Gaižauskas „Armonaite, ar vartojate?“;
- Petras Gražulis: „Snarglys“ ir nesantuokinis vaikas“
- „Sušaudytas“ Gabrielius
- Seimo viešbutis: nemokama „chata“ centre
- „Vagies namas“: Sauliui Skverneliui asfaltas žvilgės
- Jarosław Narkiewicz: „Namo renovacija ir kotletai“;
- Kęstutis Mažeikia: eilėraštis apie varpą ir medžioklė su varovais.

Nariai išrinko tris didžiausius politinius absurdus:
1 vieta. Agnė Širinskienė: „AIDS - Dievo bausmė gėjams ir narkomanams“;
2 vieta. Jarosław Narkiewicz: „Namo renovacija ir kotletai“;
3 vieta. Dainius Gaižauskas: „Armonaite, ar vartojate?“

8. Rezultatų paskelbimas.
Milda Jurkė, Balsų skaičiavimo komisijos pirmininkė pristatė balsavimo rezultatus. Informavo, kad buvo išduota 205 mandatai:

- Balsavimas už Laisvės Partijos rinkimų programą:

Balsavo	137
UŽ	130
PRIEŠ	0
SUSILAIKĖ	7

NUTARTA. Tvirtinti Laisvės partijos rinkimų programą (1 priedas).

- Balsavimas dėl Etikos ir skaidrumo kodekso:

Balsavo	137
UŽ	132
PRIEŠ	1
SUSILAIKĖ	4

NUTARTA. Tvirtinti Laisvės partijos Etikos ir skaidrumo kodeksą (4 priedas**).**

- Balsavimas dėl Laisvės partijos vienmandačių apygardų tvirtinimo:

Balsavo	137
UŽ	130
PRIEŠ	4
SUSILAIKĖ	3

NUTARTA. Tvirtinti Laisvės partijos vienmandačių kandidatus (2 priedas**).**

- Balsavimas dėl Laisvės partijos daugiamandatės apygardos kandidatų sąrašo tvirtinimo:

Balsavo	136
UŽ	128
PRIEŠ	3
SUSILAIKĖ	5

NUTARTA. Tvirtinti Laisvės partijos daugiamandatės apygardos kandidatų sąrašą (3 priedas**).**

9. SVARSTYTA. Suvažiavimo uždarymas.

Suvažiavimo posėdis uždarytas.

Pirmininkai	Vytautas Mitalas	
	Rita Balčiūnienė	
Sekretoriai	Vilija Gucevičiūtė	
	Jurgita Jarmalavičiūtė	

Priedas Nr.1.

Laisvės partijos Suvažiavimas
2020 m. birželio 13 d., Vilnius

BALSŲ SKAIČIAVIMO KOMISIJOS
PROTOKOLAS NR. 1

Balsavimui dėl Laisvės partijos rinkimų programos tvirtinimo buvo išduota 205 mandatai.

Laisvės partijos rinkimų programos tvirtinimo rezultatai:

BALSAVO: 137

Už: 130
Prieš: 0
Susilaikė: 7

NUTARTA.

Tvirtinti Laisvės partijos rinkimų programą.

Balsų skaičiavimo komisijos pirmininkas

Milda Jurkė

Priedas Nr.2.

Laisvės partijos Suvažiavimas
2020 m. birželio 13 d., Vilnius

BALSŲ SKAIČIAVIMO KOMISIJOS
PROTOKOLAS NR. 2

Balsavimui dėl Laisvės partijos vienmandačių apygardų kandidatų tvirtinimo buvo išduota 205 mandatai.

Laisvės partijos vienmandačių apygardų kandidatų tvirtinimo rezultatai:

BALSAVO: 137

Už: 130
Prieš: 4
Susilaikė: 3

NUTARTA.

Tvirtinti Laisvės partijos vienmandačių kandidatus.

Balsų skaičiavimo komisijos pirmininkas

Milda Jarkė

Priedas Nr.3.

Laisvės partijos Suvažiavimas
2020 m. birželio 13 d., Vilnius

BALSŲ SKAIČIAVIMO KOMISIJOS
PROTOKOLAS NR. 3

Balsavimui dėl Laisvės partijos daugiamandatės apygardos kandidatų sąrašo tvirtinimo buvo išduota 205 mandatai.

Laisvės partijos daugiamandatės apygardos kandidatų sąrašo tvirtinimo rezultatai:

BALSAVO: 136

Už: 128
Prieš: 3
Susilaikė: 5

NUTARTA.

Tvirtinti Laisvės partijos daugiamandatės apygardos kandidatų sąrašą.

Balsų skaičiavimo komisijos pirmininkas

Milda Jurkienė

Priedas Nr. 4.

Laisvės partijos Suvažiavimas
2020 m. birželio 13 d., Vilnius

BALSŲ SKAIČIAVIMO KOMISIJOS
PROTOKOLAS NR. 4

Balsavimui dėl Laisvės partijos Etikos ir skaidrumo kodekso tvirtinimo buvo išduota 205 mandatai.

Laisvės partijos Etikos ir skaidrumo kodekso tvirtinimo rezultatai:

BALSAVO: 137

Už: 132
Prieš: 1
Susilaikė: 4

NUTARTA.

Tvirtinti Laisvos partijos Etikos ir skaidrumo kodeksą.

Balsų skaičiavimo komisijos pirmininkas

Milda Jurkė

5 priedas

DELEGATŲ SĄRAŠAS

Nr.	**Vardas**	**Pavardė**
1.	Iveta	Paludnevičiūtė
2.	Rokas	Masevičius
3.	Renaldas	Vaisbrodas
4.	Airida	Andrulė
5.	Maksim	Afanasjev
6.	Vida	Navickienė
7.	Donalda	Meiželytė
8.	Vytautas	Kukarskas
9.	Žygimantas	Minelga
10.	Vykintas	Šeškus
11.	Arūnas	Mikutavičius
12.	Paulius	Kučas
13.	Silva	Lengvinienė
14.	Edita	Kutkaitė-Petkevič
15.	Vytautas	Morkvėnas
16.	Dalia Tija	Armonavičiūtė
17.	Nikas	Praninskas
18.	Gytis	Šukys
19.	Andrius	Bacevičius
20.	Vladislav	Ošmianskij
21.	Karolis	Venckunas
22.	Akvilė	Bartaševičiūtė
23.	Arunas	Bastakys
24.	Vidmantas	Urba
25.	Neringa	Simson
26.	Loreta	Žigienė
27.	Edgaras	Neviera
28.	Tadas	Petrokas
29.	Mindaugas	Skaraitis
30.	Tautvydas	Tijūnaitis
31.	Andrius	Chranovskis
32.	Vilija	Gucevičiūtė
33.	Liutauras	Varanavicius
34.	Milda	Delnickaitė
35.	Marijus	Lopaitis
36.	Rita	Balčiūnienė
37.	Aurelijus	Burokas
38.	Eugenijus	Dolgovas

39.	Tomas	Bučmys
40.	Rolandas	Boreisa
41.	Ignas	Vaitekunas
42.	Džiugas	Skurvydas
43.	Evaldas	Jablonskis
44.	Aidas	Baškys
45.	Marius	Lukošius
46.	Nerijus	Vitkauskas
47.	Tadas	Vileita
48.	Marius	Matijošaitis
49.	Ramūnas	Jasinskas
50.	Saulius	Kareckas
51.	Vaidotas	Statulevičius
52.	Laimutė	Braknytė
53.	Algimantas	Malakas
54.	Mindaugas	Janaščius
55.	Vytas	Neviera
56.	Aistė	Jonušaitė
57.	Šarūnas	Čėsna
58.	Virginija	Petrauskienė
59.	Tomas Vytautas	Raskevičius
60.	Tomas	Šostak
61.	Evelina	Simonavičiūtė
62.	Narimantas	Markevicius
63.	Gediminas	Jaunius
64.	Regina	Grakalskienė
65.	Karolis	Ručys
66.	Redas	Laukys
67.	Zbigniew	Samko
68.	Vidmantas	Eigėlis
69.	Skirmantas	Tumelis
70.	Virginijus	Vaičiulis
71.	Simona	Lenkutytė
72.	Vincas	Jurgutis
73.	Lukas	Pakalniškis
74.	Dalia	Joksiene
75.	Alvyda	Armonienė
76.	Brigita	Guobė
77.	Andrius	Karazinas
78.	Galina	Demidovienė
79.	Justinas	Adomauskas
80.	Albertas	Lakštauskas

81.	Agnė	Pajaujytė
82.	Sigitas	Cemnolonskis
83.	Linas	Rupeika
84.	Nijolė	Gudžiūnienė
85.	Akvilė	Morkūnaitė
86.	Audrius	Kasinskas
87.	Kasparas	Adomaitis
88.	Ieva	Konkovė
89.	Edita	Čereškevičienė
90.	Artūras	Žukauskas
91.	Monika	Mozere
92.	Grėtė	Lelė
93.	Daiva	Jankauskaitė
94.	Indrė	Trečiokienė
95.	Emilis	Remeikis
96.	Modestas	Truncė
97.	Živilė	Kaminskienė
98.	Akvilė	Alauskaitė
99.	Robertas	Trova
100.	Darius	Sakalauskas
101.	Darius	Mockus
102.	Diana	Bražiūnienė
103.	Vytautas	Kirsnys
104.	Vytautas	Sadauskas
105.	Armantas	Sinka
106.	Miglė	Važgytė
107.	Viačeslav	Demidov
108.	Aistė	Valadkienė
109.	Dalius	Bučinskas
110.	Roman	Lenskij
111.	Andrius	Šimašius
112.	Dovilė	Jurgutytė
113.	Sigita	Jurevičiūtė
114.	Benedikt	Bachmetjev
115.	Viktorija	Rakejevaitė
116.	Vitoldas	Masilionis
117.	Rūta	Čaikovskienė
118.	Laura	Mičiulė
119.	Jonas	Tankevičius
120.	Ausma	Sakalauskaitė
121.	Milda	Jurkė
122.	Justina	Zaleckienė

123.	Saulius	Raugelė
124.	Kęstutis	Malikėnas
125.	Jovita	Kalantaitė
126.	Romualdas	Bakutis
127.	Agnė	Vaiciukevičiūtė
128.	Oksana	Teslenko
129.	Sandra	Šarkutė
130.	Lukas	Jusys
131.	Antanas	Jazavitas
132.	Mindaugas	Zubinas
133.	Ernestas	Skobas
134.	Tadas	Litevka
135.	Monika	Ošmianskienė
136.	Vytautas Povilas	Jurgaitis
137.	Neringa	Morozaite-Rasmussen
138.	Juozas	Masiulis
139.	Andrius	Dobrovolskis
140.	Ieva	Pakarklytė
141.	Pavel	Bachanov
142.	Augustinas	Diksa
143.	Jevgenijus	Konstantinovas
144.	Barbora	Vidauskienė
145.	Karolis	Lapačinskas
146.	Domantas	Milaševičius
147.	Birutė	Andruškaitė
148.	Deimantas	Radziunas
149.	Linas	Kvedaravičius
150.	Mindaugas	Vaičiulis
151.	Karolis	Pečiulis
152.	Vytautas	Narbutas
153.	Kristina	Lipinytė
154.	Natalija	Ošmianskaja
155.	Darius	Šimanauskas
156.	Marius	Grigonis
157.	Jurgita	Jarmalavičiūtė
158.	Vytenis	Kriaučiūnas
159.	Armonaitė	Aušrinė
160.	Gediminas	Paulauskas
161.	Ugnė	Kisielytė-Reches
162.	Gvidas	Kontautas
163.	Mindaugas	Tarnauskas
164.	Ingrida	Žūkaitė

165.	Erna	Reventienė
166.	Remigijus	Šimašius
167.	Rinaldas	Noreika
168.	Aušra	Kukarskienė
169.	Rokas	Bernatavičius
170.	Andrius	Krasauskas
171.	Loreta	Čerbienė
172.	Alma	Grigonytė
173.	Petras	Prakas
174.	Viktorija	Urbonė
175.	Aurelijus	Mičiulis
176.	Modestas	Miliškevičius
177.	Edgaras	Naujokas
178.	Danutė	Mizerevičiūtė
179.	Linartas	Daujotas
180.	Paulius	Puzanovas
181.	Laisvydas	Gudaitis
182.	Simona	Krolyte
183.	Rokas	Muningis
184.	Dalius	Pranculis
185.	Vaida	Raugelė
186.	Marius	Apulskis
187.	Evelina	Dobrovolska
188.	Tadas	Kriščiūnas
189.	Alma	Snudaitienė
190.	Gita	Kondrotaitė
191.	Audronis	Imbrasas
192.	Agnė	Gabrėnienė
193.	Audrius	Perkauskas
194.	Eduardas	Pabarčius
195.	Julius	Gumauskas
196.	Mečislavas	Atroškevičius
197.	Nijolė	Gudžiūnienė
198.	Gražvyda	Petrikaitė
199.	Karolis	Žemaitis
200.	Vaidotas	Ilgius
201.	Simanauskas	Tadas

6 priedas

Suvažiavimo darbotvarkė

12:00 – 12:05	Renginio pradžia. Himnas
12:05 – 12:25	Sveikinimai
12:25 – 12:35	Pirmininkės kalba
12:35 – 13:20	Diskusija
13:20 – 13:35	Programos pristatymas ir tvirtinimas (el. balsavimas)
13:35 – 13:45	Partijos daugiamandačių ir vienmandačių apygardų kandidatų sąrašų Seimo rinkimuose tvirtinimas (el. balsavimas)
13:45 – 14:15	Pertrauka balsavimui. Pramoginė dalis
14:15 – 14:30	Rezultatų paskelbimas, baigiamoji dalis

Laisvės partijos
2020 metų Seimo rinkimų programa

Pasiūlymai Lietuvos proveržiui

Kodėl Laisvės partija?

Įkūrėme Laisvės partiją, nes tikime laisvos, kūrybingos, atsakingos, drąsios Lietuvos ateitimi. Imamės atsakomybės kurti klasikinėmis liberaliomis idėjomis grįstą politiką, nes suprantame, kad niekas kitas už mus to nepadarys.

Esame įsitikinę, kad kertinė liberalizmo vertybė yra individo laisvė: pripažinimas, kad kiekvienas, nepriklausomai nuo jo kilmės, lyties, įsitikinimų, išpažįstamos religijos ar kitų savybių bei pasirinkimų, turi nekvestionuojamas teises ir laisves.

Žinome, kad individo laisvę lydi ir individuali atsakomybė – tai reiškia atsakomybę už savo veiksmus, pagarbą ir pasitikėjimą kitais piliečiais bei tikėjimą, kad jie patys geriau nei bet kas kitas gali tvarkytis savo gyvenime ir priimti sau svarbius sprendimus.

Liberalioms idėjoms formuojantis Apšvietos epochoje buvo ypatingai svarbios žinios, išsilavinimas ir švietimas. Pastarieji šiuolaikinėje Lietuvoje nepelnytai nustumti į paraštes. Neturime naftos ir aukso telkinių, tačiau kiekvienas turime galvą ir protą, galinčius sukurti neįtikėtinus dalykus.

Laisvės partiją įkūrėme Vaikų gynimo dieną pirmiausiai dėl to, jog tikime, kad Lietuvoje gali užaugti laisva, atsakinga, kūrybiška ir savarankiška karta. Ji jau šiandien gali kurti iniciatyvą skleidžiančią, įvairovę puoselėjančią bei pasauliui atvirą valstybę – Lietuvą, kurios netenkina Europos Sąjungos vidurkio pozicijos; Lietuvą, kuri turi ambicijų, drąsiai išbando naujoves ir tuo garsėja pasaulyje.

Lietuvos politikoje ne tik trūksta liberalių idėjų – čia trūksta idėjų apskritai. Politines idėjas šiandien užgožė biurokratija ir technokratija, o politikams svarbias savybes – drąsą, ryžtą, tiesos sakymą – užgožė konformizmas, pataikavimas ir prisitaikymas. Esame nauja politinė jėga, tačiau mūsų politinių lyderių darbai Lietuvos Respublikos Seime ir Vilniaus miesto savivaldybėje ne kartą parodė, kad Lietuvos politikai galima sugrąžinti idėjas ir minėtas savybes.

Prisiimame atsakomybę ir kviečiame Jus tapti liberalaus Lietuvos proveržio dalimi.

Turinys

Kodėl Laisvės partija? 2

1. Savarankiškų ir kūrybingų asmenybių ugdymas 8
1.1 Ikimokyklinis ugdymas 10
1.1.1 Darželiai bus prieinami, įperkami, įtraukūs 11
1.1.2 Darželių auklėtojams – tokios pat sąlygos kaip mokytojams 11
1.1.3 Darželių vadovai – profesionalūs švietimo lyderiai 12
1.1.4 Ugdymo turinys turi kuo labiau atskleisti kiekvieno vaiko potencialą 13
1.2 Bendrasis ugdymas 13
1.2.1 Visiems prieinama ir pasiekiama gera mokykla 16
1.2.2 Mokytojas – Lietuvos viduriniosios klasės pamatas, demokratinės valstybės atrama 20
1.2.3 Švietimo turinys nebijo XXI a. ir atliepia visų vaikų poreikius 23
1.3 Aukštasis mokslas 30
1.3.1 Lietuvos universitetuose – pasaulinio lygio studijų kokybė 32
1.3.2 Mokslo bendruomenę motyvuojančios, įtraukiančios aukštosios mokyklos. 34
1.3.3 Mokyklas stiprinantys universitetai ir kolegijos 35
1.4 Profesinis mokymas 36
1.4.1 Patrauklus ir kokybiškas profesinis mokymas 37
1.4.2 Visą gyvenimą apimantis, nediskriminuojantis profesinis mokymas 39
1.4.3 Profesinės mokyklos – ne administratoriams, o mokiniams ir darbdaviams 40
1.5 Mokymasis visą gyvenimą 40
1.5.1 Mokymosi visa gyvenimą kultūra 41

2. Talentų ir inovacijų šalis 43
2.1 Talentai 44
2.1.1 Migracijos procedūrų efektyvinimas 44
2.1.2 Grįžtančių lietuvių ir užsieniečių integracija 46
2.1.3 Aktyvus diasporos įtraukimas į Lietuvos ekonominį gyvenimą 46
2.2 Inovacijos 47
2.2.1 Dėmesys moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai (MTEP) 47
2.2.2 Investicijų smulkioms ir vidutinėms įmonėms planas 49
2.2.3 Chief Technology Officer (CTO) pozicija Vyriausybėje 52
2.2.4 Lietuva vėl greičiausio interneto šalis pasaulyje: 5G ryšio plėtros užtikrinimas 53
2.3 Verslo aplinka ir mokesčiai 54
2.3.1 Lietuva 1-a Europos Sąjungos „Doing Business“ reitinge 54
2.3.2 0 proc. pelno mokestis reinvestuojamam pelnui 56
2.3.3 Jokių naujų mokesčių 57
2.3.4 „Mikroverslui“ palanki aplinka 58
2.3.5 Mažesnis gyventojų pajamų apmokestinimas 59
2.3.6 Paprastesnė ir efektyvesnė socialinio draudimo sistema 59
2.3.7 Verslas – be priežiūros naštos 60

3. Žmogaus teisės – į pagrindinę darbotvarkę 61
3.1 Nulinė tolerancija bet kokiam smurtui 62
3.1.1 Apsauga nuo smurto artimoje aplinkoje ir smurto lyties pagrindu 62
3.1.2 Vaiko teisė augti laisvam nuo smurto 63
3.2 Visi skirtingi – visi lygūs 65
3.2.1 Lyčių lygybė 65

3.2.2 Partnerystės įteisinimas 66
3.2.3 Translyčių asmenų teisės 67
3.2.4 LGBT asmenų teisės 67
3.3 Lietuva – visiems 68
3.3.1 Tautinių mažumų teisės 68
3.3.2 Migrantų teisės 69
3.3.3 Pabėgėliai ir prieglobsčio prašytojai 69
3.3.4 Romų įtrauktis 70
3.4 Žmogaus teisės sveikatos apsaugoje 71
3.4.1 Reprodukcinė sveikata ir reprodukcinės teisės 71
3.4.2 ŽIV prevencija ir gydymas 72
3.4.3 Žmogaus teisėmis grįstas požiūris į psichikos sveikatą 73
3.5 Legalizuoti, ne bausti 74
3.5.1 Administracinės atsakomybės už vertimąsi prostitucija panaikinimas 74
3.5.2 Narkotikų ir žalos mažinimo politika 75
3.6 Žmogiškumas suklupusiems 76
3.6.1 Nepilnamečių justicija 76
3.6.2 Laisvės atėmimo įstaigos 76
3.7 Žodžio, saviraiškos ir sąžinės laisvės 77
3.8 Privatumo ir asmens duomenų apsauga 78

4. Švari aplinka – žmogaus teisė ir pareiga 80
4.1 Tvari miestų raida ir kokybiška gyvenamoji aplinka 81
4.1.1 Tvari miestų raida 81
4.1.2 Architektūros politika 81
4.1.3 Architektūrinis švietimas 82
4.1.4 Miestų prisitaikymas prie klimato kaitos 83
4.2 Ekonominė ir mokestinė aplinkosaugos politika 84
4.2.1 Mokestinė pertvarka 85
4.2.2 Verslo galimybių realizavimas žiedinėje ekonomikoje ir bioekonomikoje 86
4.2.3 Maisto tiekimo grandinių trumpinimas 87
4.3 Atliekų ir išteklių valdymas 87
4.3.1 Užstato sistemos plėtra 88
4.3.2 Antrinio panaudojimo skatinimas 88
4.3.3 Statistikos skaidrumas ir švietimas 88
4.4 Geresnė aplinkosauga 89
4.4.1 Duomenimis grįsti sprendimai 89
4.4.2 Nuotekų valymas ir kontrolė 90
4.5 Saugomų teritorijų plėtra ir puoselėjimas 92
4.5.1 „Natura 2000“ miškai – dar labiau saugomi 92
4.5.2 Miško gerovė ir tvari miškininkystė 92
4.5.3 Miško terapija 93
4.5.4 Medžioklė be bebrų 94
4.6 Gyvūnų globa 95
4.7 Klaipėdos paketas: Baltijos jūros, Kuršių marių bei uosto tvari perspektyva 95
4.8 Už saugią aplinką šalia Lietuvos sienų 96
4.8.1 Baltarusijos atominė elektrinė Astrave 96

5. Atsakinga ir taikli socialinė politika 100
5.1 Taiklesnės pensijos, išmokos ir kompensacijos 101

5.1.1 Pensijos ir rentos 101
5.1.2 Nedarbo draudimas 102
5.1.3 Ligos draudimas 103
5.1.4 Pagrįsta parama 103
5.2 Darbas ne valandoms ir vietai, o rezultatui 104
5.2.1 Lankstus darbo kodeksas 104
5.2.2 Verslumas 2.0 104
5.2.3 Dėmesys jaunam verslui 105
5.3 Žmonių potencialą stiprinančios socialinės paslaugos 106
5.3.1 NVO – pagrindinis socialinis partneris 106
5.3.2 Inovatyvios socialinės paslaugos 106
5.3.3 Ilgalaikės globos iššūkiai 107
5.4 Žmonės tarp žmonių: žmonės su negalia 107
5.4.1 Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos realus įgyvendinimas 109
5.4.2 Vaikai su negalia 109
5.4.3 Dirbantys neįgalieji 110
5.4.4 Universalus dizainas ir visiems prieinami renginiai 110
5.5 Mūsų šalyje yra vietos senukams: sidabrinė ekonomika 111
5.5.1 Sidabrinė ekonomika 112
5.5.2 Aktyvūs senjorai 113
5.6 Statantys tiltus: socialinės srities darbuotojai 113

6. Sveiki ir ilgaamžiai Lietuvos gyventojai 115
6.1 Tiesioginiai sveikatos apsaugos sistemos iššūkiai 116
6.1.1 Sveikatos apsaugos sektoriaus resursai 117
6.1.2 Šeimos gydytojai ir ambulatorinės paslaugos 118
6.1.3 Visuomenės senėjimas 119
6.1.4 Gyventojų fizinis aktyvumas 119
6.1.5 Privačios medicinos įstaigos 120
6.1.6 Farmacija ir vaistų politika 121
6.2 Iššūkiai susiję su kitais valstybės valdymo sektoriais 121
6.2.1 Kokybiškas medicinos specialistų rengimas ir įsiliejimas į darbo rinką 121
6.2.2 Medicininis turizmas 122
6.2.3 Medicininės kanapės 122
6.3 Visuomenės psichikos sveikata 122
6.3.1 Šiuolaikinis požiūris į psichikos sveikatą 123
6.3.2 Vaikų ir jaunimo psichikos sveikata 123
6.3.3 Psichikos sveikata darbo vietose 124
6.3.4 Stigmatizacijos mažinimas 124
***6.4* Sveikatos apsaugos inovacijos *(Health-tech)* 124**
6.4.1 Tobulesnė E-sveikata 124
6.4.2 Telemedicinos paslaugos 125
6.4.3 Duomenimis grįsti sveikatos sprendimai 125
6.5 COVID-19 krizės pamokos 125
6.5.1 Valstybės sveikatos apsaugos rezervo planavimas ir pasirengimas krizėms 126
6.5.2 Duomenys, duomenys, duomenys 126
6.5.3 Decentralizuotas sveikatos apsaugos sektoriaus valdymas 126
6.5.4 Medicinos darbuotojų darbo sąlygos 127

7. Šiuolaikinė užsienio politika 128

7.1 Lietuva ir kaimynai 129
7.1.1 Santykiai su Lenkija 130
7.1.2 Bendradarbiavimas su Latvija ir Estija 131
7.1.3 Santykiai su Baltarusija 131
7.1.4 Santykiai su Rusijos Federacija 132
7.2 Lietuva ir Europos Sąjunga 132
7.3 Lietuva ir pasaulis 136
7.3.1 Lietuvos dalyvavimas tarptautinėse organizacijose 137
7.3.2 Santykiai su Kinijos Liaudies Respublika 138
7.3.3 Bendradarbiavimas su kitomis pasaulio valstybėmis 138
7.3.4 Tarptautiniai konfliktai 139
7.3.5 Užsienio politikos adekvatus finansavimas 140
7.4 Dviguba (daugybinė) pilietybė 140

8. Krašto gynyba – visų mūsų reikalas 142
8.1 Tarptautinis lygmuo 143
8.1.1 NATO ir JAV parama gynybos srityje 143
8.1.2 Glaudesnis bendradarbiavimas gynybos srityje: Europos Sąjunga 143
8.1.3 Tarptautinių saugumo mechanizmų Astravo AE avarijos atveju užtikrinimas 144
8.1.4 Hibridinių, informacinių ir kibernetinių grėsmių prevencija 145
8.2 Nacionalinis lygmuo: 145
8.2.1 Gynybos finansavimas 145
8.2.2 Kariuomenė ir karo tarnyba 146
8.2.3 Efektyvios ir visuomenei atskaitingos žvalgybos institucijos 147
8.2.4 Privataus sektoriaus įsitraukimas į gynybą 147
8.2.5 Pilietinis moksleivių švietimas ir visuomenės įtraukimas 148
8.2.6 Efektyvus krizių valdymas ir bendradarbiavimo skatinimas 148
8.2.7 Kariai politikoje 149

9. Šiuolaikinė ir visiems prieinama kultūra 150
9.1 Visiems prieinama kultūra 151
9.1.1 Tolygus kultūros prieinamumas visoje šalyje 151
9.1.2 Kultūra šeimoms 152
9.1.3 Kultūra senjorams 153
9.2 Daugiau finansavimo turiniui, ne pastatams 153
9.2.1 Atviras kultūros sektorius 154
9.2.2 Globali kultūra 154
9.2.3 Savarankiškesnės kultūros įstaigos 154
9.3 Švietimo sistemos ir kultūros pasaulio sinergija 155
9.4 Paveldas, tarnaujantis žmonėms 156
9.5 Kalbos politika 156

10. Sėkminga valstybės tarnyba – sėkminga valstybė 157
10.1 Efektyvi ir motyvuota valstybės tarnyba 158
10.2 Mažiau nereikalingų pastatų, daugiau *online* sprendimų 159
10.2.1 Atvira valstybės tarnyba *online* režimu 159
10.2.2 Valstybės turto optimizavimas 160
10.2.3 Vieningai dirbanti valstybės tarnyba 160
10.3 Akcijų biržoje – visų pagrindinių Valstybės įmonių akcijos 161
10.4 Politikos formavimo ir jos įgyvendinimo stiprinimas 162
10.4.1 Atvira ir moderni teisėkūra 162

10.4.2 Nuolatinė valstybės funkcijų peržiūra 163

1. Savarankiškų ir kūrybingų asmenybių ugdymas

„Sapere aude!“ (liet. „Drįsk būti protingas!“)

Visame pasaulyje jau ilgai šnekama apie ateities nenuspėjamumą ir naujus kūrybiškumo, kritinio mąstymo bei savarankiškumo gebėjimus, kurių reikės ateities žmogui. Nepaisant to, susidurdamos su pokyčiais, visuomenės retai rimtai žiūri į, jų akimis, radikaliai skambančias, dažnai kasandriškas ateities pranašystes, kurios reikalauja radikaliai keisti gyvenimo būdą, o mainais žada tik tikėtinus ir abstrakčius apdovanojimus. Karantino metu visi greitai turėjome persikelti į skaitmeninį pasaulį, atrasti naujus būdus pasiekti ankstesnių tikslų ir tuo pačiu suprasti, kokią kainą reikia mokėti už ruošimosi ateičiai ignoravimą.

Visgi ne visur matėme liūdnas istorijas. Kol Lietuvos švietimo, mokslo ir sporto ministerija mindžikavo vietoje, iniciatyvą perėmė daugybė vietinių veikėjų: aktyvios mokyklos ir savivaldybės pačios užtikrino nuotolinio ugdymo eigą, mokė mokytojus ir vaikus, gavo reikalingas mokymosi aplinkas, pirko priemones, naujoje situacijoje ieškojo geriausių metodų. Tai atskleidė, kokį didžiulį potencialą turime švietimo srityje, o kartu ir parodė, koks svarbus yra žmonių ir organizacijų savarankiškumas bei atsparumas krizėms.

Istorikas Y. N. Hararis teigia, kad XXI a. švietimas vaikus turėtų mokyti prisitaikyti prie pačių įvairiausių situacijų.[1] Tam ugdymo turinys turėtų pereiti prie „keturių K“ – kritinio mąstymo, komunikacijos, kooperavimosi ir kūrybiškumo ugdymo. Naujas ugdymas privalo daugiau orientuotis į asmens individualų mokymąsi, labiau atliepiantį kiekvieno vaiko vidinius poreikius ir galimybes.

Mes jau ir taip gyvename pasaulyje, kuriame yra per daug informacijos pavieniam žmogui, todėl mažiausiai, ką mokytojas šiandien turėtų daryti – tai kimšti vaikams į galvą perteklinį informacijos kiekį. Vietoj to mokiniai ir studentai turi išmokti susigaudyti informacinio triukšmo jūroje ir susidėlioti atskiras detales į bendrą, prasmę turintį vaizdą. Dėl to reikia mokytis ne tik tradicinių dalykų, bet ir apskritai permąstyti pačią raštingumo

[1] Yuval Noah Harari, 21 pamoka XXI amžiui. Kitos knygos, 2019.

sampratą, į ją įtraukiant kultūrinį, finansinį, aplinkosauginį, pilietinį, karjeros ir filosofinį raštingumą. Visa tai turi išplėsti žmogaus galimybes mokytis ir tobulėti.

Naujos programos, metodikos, technologijos – nė vienas iš šių pokyčių niekada netaps veikiančia realybe, kol neturėsime pačių geriausių auklėtojų darželiuose, mokytojų mokyklose ir dėstytojų universitetuose bei kolegijose. Bet kurias naujoves, visų pirma, įgyvendina žmonės, todėl, permąstydami karantino pamokas ir atnaujindami ugdymo programas, turėsime pradėti nuo pedagogų ir švietimo vadovų atrankos bei darbo sąlygų. Mokytojai ir švietimo vadovai turi būti rengiami pačių geriausių Lietuvos studijų programų metu. Jiems turime mokėti adekvačius, privačiam sektoriui prilygstančius atlyginimus, o tiems, kas jau dirba, turi būti sudarytos realios tobulėjimo galimybės čia ir užsienyje. Jos iš dalies egzistuoja jau dabar, tačiau nemažos dalies jų efektyvumas, kaip parodė nuotolinio mokymo iššūkiai, yra butaforinis.

JAV prezidentas J. F. Kenedis yra sakęs, kad valstybės progresas nebus greitesnis nei švietimo progresas, tačiau jis negali būti imituojamas, orientuotas tik į pažymį, atestatą ar diplomą ir voliojamas nesibaigiančiose, nieko iš esmės nekeičiančiose, meksikietiškas 90-ųjų telenoveles primenančiose reformose.

Svarbiausia ilgalaikio Lietuvos vystymosi sąlyga – kokybiškas švietimas ir mokslas. Tai, kaip šiandien veikia švietimo sistema Lietuvoje, netenkina šiuolaikinių visuomenės poreikių. Geriausi Lietuvos švietimo specialistai jau seniai yra patvirtinę „Geros mokyklos“ koncepciją, gausu kitų teisingų strateginių dokumentų, tačiau jie yra menkai įgyvendinami. Dėlto Laisvės partija siekia atstatyti pasitikėjimą Lietuvos švietimo sistema ir didžiausią dėmesį skirti laisvų, savarankiškų ir atsakingų asmenybių ugdymui. Pasak I. Kanto, „švietimas yra žmogaus išsivadavimas iš nesavarankiškumo, dėl kurio žmogus pats kaltas.“ Turėkime ambiciją būti savarankiški.

Laisvės partija švietimo srityje kelia šiuos pagrindinius tikslus:

- Laisvų, savarankiškų ir atsakingų asmenybių ugdymas.
- Visiems prieinama ir pasiekiama gera mokykla.
- Mokytojas – Lietuvos viduriniosios klasės pamatas, demokratinės valstybės atrama.
- Švietimo turinys – nebijantis XXI a. ir atliepiantis visų vaikų poreikius.
- Lietuvos universitetuose – pasaulinio lygio studijų kokybė.
- Patrauklus ir kokybiškas profesinis mokymas.

1.1 Ikimokyklinis ugdymas

Ankstyvaisiais gyvenimo metais ugdomi pagrindiniai žmogaus įgūdžiai ir mokymosi įpročiai, kurių kokybė turi didelę įtaką tolesniems ugdymo rezultatams ir visai gyvenimo kokybei.[2] Tyrimai rodo, kad ikimokykliniame amžiuje vaikai yra jautresni įvairaus pobūdžio informacijai bei įgūdžiams, todėl investicijos į kokybišką ankstyvą ugdymą daug labiau atsiperka nei vėlesni bandymai šalinti jau egzistuojančias ugdymo spragas, kai asmuo būna mažiau imlus pokyčiams.[3] EBPO tarptautinio moksleivių vertinimo programa PISA parodė, kad priešmokykliniame ugdyme ilgiau nei metus dalyvavę penkiolikmečiai turi 3 kartus mažesnę tikimybę mokytis prastai ne tie, kurie nelankė ikimokyklinio ugdymo įstaigų.[4] Prieinamas ikimokyklinis ugdymas, sumažindamas nepalankių sąlygų perdavimo iš kartos į kartą poveikį, padeda spręsti socialinės nelygybės problemas.[5]

Valstybės kontrolės teigimu, Lietuvoje dar 2017 m. ankstyvojo ugdymo prieinamumas buvo užtikrinamas tik daliai vaikų: nors visoje šalyje 9 iš 10 vaikų ugdomi pagal ikimokyklinio ugdymo programas, skirtingose savivaldybėse ikimokyklinio ugdymo įstaigas lankė 14–67 proc. vaikų iki 5 m. amžiaus, kai kur darželiuose nebuvo pakankamai vietų, bent 23-ose savivaldybėse susidarė problemos dėl atokiau gyvenančių vaikų vežiojimo.

Ikimokyklinio ugdymo procese nedalyvavo daugiau kaip trečdalis socialinės rizikos šeimose augančių vaikų. Be to, tik 2 iš 50 ugdymo įstaigų turėjo auklėtojo padėjėjus, nors vaikų su nustatytais specialiaisiais ugdymosi poreikiais buvo apie 74 proc. ikimokyklinio ugdymo programą vykdančių įstaigų. Tai reiškia, kad didžiąją laiko dalį darželiuose nebuvo suteikiama pagalba vaikams, kai ji galėjo būti veiksmingiausia.

---

[2] Tarybos rekomendacija dėl kokybiškų ikimokyklinio ugdymo ir priežiūros sistemų. 2018. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:05aa1e50-5dc7-11e8-ab9c-01aa75ed71a1.0018.02/DOC_1&format=PDF

[3] Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, Kaip vertinama ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo paslaugų kokybė? 2019. http://www.nmva.smm.lt/wp-content/uploads/2020/01/Ikimokyklinio-ir-prie%C5%A1mokyklinio-ugdymo-paslaug%C5%B3-kokyb%C4%97_Internetui.pdf

[4] EBPO, Low-performing students: why they fall behind and how to help them succeed, 2016. https://www.mecd.gob.es/dctm/inee/internacional/low-performers-ebookfinal.pdf?documentId=0901e72b82011e68.

[5] Tarybos rekomendacija dėl kokybiškų ikimokyklinio ugdymo ir priežiūros sistemų. 2018.

Daugelyje savivaldybių ne pirmus metus pastebimas ikimokyklinio ugdymo pedagogų senėjimas, o tuo pačiu – ir trūkumas. Naujuose konkursuose ~40 proc. atvejų dalyvauja po vieną kandidatą.[6]

1.1.1 Darželiai bus prieinami, įperkami, įtraukūs

Ikimokyklinio ugdymo prieinamumas turi tapti savaime suprantamas. Šios paslaugos turi būti vienodai prieinamos tiek miesto, tiek kaimo vietovėse, todėl valstybės investicijas kreipsime į naujų darželių statybą, taip pat sudarysime sąlygas atokiau gyvenančių vaikų pavėžėjimui iki ugdymo įstaigos. Ten, kur tikslinga, siūlysime lanksčius sprendimus remdami modulinių pastatų statymą, įrengdami ikimokykliniam ugdymui tinkamas erdves bendruomenių ar kitų įstaigų patalpose.

Renovuosime šalies darželių vidinę ir išorinę infrastruktūrą – darželiai turi vis mažiau priminti sovietinius laikus. Skatinsime, kad savivaldybėse atsirastų aiškus ikimokyklinių įstaigų infrastruktūros aprašymo ir vertinimo standartas, ugdymo įstaigų pilnas pritaikymas neįgaliesiems.

Sukursime paskatas savivaldybėms plačiau taikyti Vilniaus mieste pasiteisinusią priemonę skirti kompensaciją privačius darželius lankantiems vaikams. Ankstyvas ikimokyklinis ugdymas bus prieinamas neįgaliems ir specialiųjų poreikių turintiems vaikams, taip pat vaikams iš socialinės rizikos šeimų.

Užtikrinsime visas reikalingas investicijas į švietimo pagalbą, stiprinsime švietimo pagalbos specialistų gebėjimus, didinsime jų atlyginimus, pasieksime, kad visuose darželiuose vaikai galėtų gauti logopedo paslaugas. Įvertinus poreikį, ikimokyklinio ugdymo grupėse atsiras papildomi etatai, skirti pagalbai dirbant su mokiniu.

1.1.2 Darželių auklėtojams – tokios pat sąlygos kaip mokytojams

Valstybės kontrolės atlikta apklausa parodė, kad jaunus auklėtojus dirbti ikimokyklinio ugdymo įstaigose labiausiai skatintų didesnis atlyginimas, mažesnis vaikų skaičius grupėje arba galimybė dirbti dviese vienu metu. Pradedant dirbti, jiems taip pat svarbus aprūpinimas priemonėmis, vadovų palaikymas ir tobulėjimo galimybės. Nuo šių metų rugsėjo turėtų susilyginti ikimokyklinio ugdymo ir bendrojo ugdymo pedagogų

[6] Parsisiųsti ataskaitą galima šiuo adresu: https://www.vkontrole.lt/pranesimas_spaudai.aspx?id=24623

atlyginimai, tačiau dar neseniai darželio auklėtojai gaudavo 36 proc. mažesnę algą nei mokyklų mokytojai.[7]

Darbuotojai yra lemiamas veiksnys, užtikrinantis vaiko vystymosi ir mokymosi rezultatus ikimokyklinio ugdymo įstaigoje, todėl į darželius turime pritraukti kompetentingus specialistus. Tam privalome užtikrinti, kad jų darbo sąlygos nebūtų blogesnės nei mokytojų. Pirmiausiai užtikrinsime, kad ikimokyklinio ugdymo pedagogams ir toliau nuosekliai didėtų atlyginimas, kol jis pasieks 120 proc. vidutinio darbo užmokesčio, atsižvelgiant į regioninę specifiką.

Investuosime į ikimokyklinio ugdymo pedagogų kvalifikacijos stiprinimą: a) užtikrinsime jiems mokymus, metodines priemones ir pagalbą, skirtą atpažinti vaikų specialiuosius ugdymosi poreikius, organizuoti jiems tinkamą ugdymą; b) inicijuosime ir remsime mentorystės, profesinių tinklų plėtros projektus pradedantiems ir esamiems darželių auklėtojams, taip pat reguliarius mokymus, stažuotes užsienyje apie naujus ikimokyklinio ugdymo metodus, vaikų fizinio aktyvumo stiprinimą, kūrybiškumo ugdymą, socialinių emocinių kompetencijų tobulinimą.

1.1.3 Darželių vadovai – profesionalūs švietimo lyderiai

Ikimokyklinio ugdymo įstaigoms turi vadovauti kompetentingi vadovai, nebijantys imtis lyderystės iššūkių. Dėl to su geriausiomis aukštojo mokslo įstaigomis parengsime ir plėsime specialią studijų programą esamiems ir būsimiems darželių vadovams. Taip pat skatinsime savivaldybes inicijuoti ikimokyklinio ugdymo vadovų mentorių tinklą, jų pavaduotojų kompetencijų tobulinimo sistemą.

Siekdami padėti dėl įvairių priežasčių silpniau besitvarkantiems darželiams, suteiksime tikslinę pagalbą ikimokyklinio ugdymo įstaigoms dėl ugdymo kokybės, vaikų pasiekimų, vadybos ir mikroklimato tobulinimo.

Palaikysime planus sukurti ir įdiegti ikimokyklinio bei priešmokyklinio ugdymo programas vykdančių mokyklų veiklos išorinio vertinimo sistemą. Skatinsime savivaldybes aiškiais kriterijais grįsti kasmetinį ikimokyklinių įstaigų vadovų vertinimą.

[7] Parsisiųsti ataskaitą galima šiuo adresu: https://www.vkontrole.lt/pranesimas_spaudai.aspx?id=24623

1.1.4 Ugdymo turinys turi kuo labiau atskleisti kiekvieno vaiko potencialą

Ikimokyklinio ugdymo programos turi atitikti vaikų ugdymo XXI a. poreikius. Sieksime, kad pedagogai darželiuose skirtų dėmesį tiriamosioms ir kūrybinėmis inžinerinėms, gamtamokslinėms (STEAM) veikloms, pavyzdžiui, kuriant paprastus mechaninius modelius. Visuose darželiuose užtikrinsime galimybes skaitmeniniam ugdymui (interaktyvios grindys, stalai ir pan.). Siūlysime auklėtojams inovatyvias priemones komunikacijos, mokėjimo mokytis, kūrybiškumo gebėjimams ugdyti.

Siekdami neapsiriboti vien formaliuoju ugdymu, pasieksime, kad neformalusis vaikų švietimo krepšelis būtų skirtas ir ikimokyklinio amžiaus vaikams.

1.2 Bendrasis ugdymas

Šiandien daugybė ateities profesijų dar neegzistuoja, o nemaža dalis dabartinių – iš esmės keisis, todėl mokykloje neužtenka jauniems žmonėms suteikti tik žinių paketo. Koronaviruso krizė padėjo geriau suprasti, kad būtina ne tik pasiruošti technologiniams pokyčiams, tačiau ir ugdytis socialines, emocines kompetencijas, atsparumą psichologiniams iššūkiams. Visiems prieinamas, aukštos kokybės švietimas yra esminė įtraukios ir atsparios valstybės sąlyga. Gera mokyklų sistema padeda pagrindus sėkmingai profesinei karjerai, apsaugo nuo skurdo, skatina asmenybės raidą, deda pamatus pilietiškumui. Be gero švietimo sunku tikėtis technologine plėtra, moksliniais tyrimais, inovacijomis grįstos konkurencingos ekonomikos.[8]

Tarptautiniame 2018 m. penkiolikmečių tyrime PISA Lietuva tarp 78 šalių tėra viduryje, šalia Rusijos, Latvijos ir Italijos. Tie patys tyrimai rodo, kad aukščiausius tyrimo įvertinimus bent viename iš testuotų dalykų Lietuvoje pasiekė 11,1 proc. mokinių, kai, tuo tarpu, Estijoje net dvigubai daugiau (22,5 proc.). Analogiškai net tris kartus daugiau Lietuvos mokinių neišsikapsto iš pačių žemiausių įvertinimų (13,9 proc.) nei Estijoje (4,2 proc.).[9]

PISA tyrimai nėra kontroliniai, kuriuose svarbu atkartoti mintinai išmoktą informaciją. Jie tikrina bendrąsias žinias ir gebėjimus, pavyzdžiui, mokiniams juose reikia suprasti tai,

[8] Europos Komisijos komunikatas, Mokyklų raida ir aukštos kokybės mokymas gerai gyvenimo pradžiai. 2017. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017DC0248&from=LT

[9] R. Dukynaitė, N. Valavičienė *EBPO PISA 2018: Rezultatai ir tendencijos.* 2019. https://www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/2306_8770b812f802657fab599b26ecb77ca3.pdf

kas rašoma interneto forume, tinklaraštyje ar naujienų skiltyse. Nors dauguma vaikų nuo pat vaikystės moka naudotis planšetėmis, tačiau aiškėja, kad realūs jų įgūdžiai atrasti, tinkamai interpretuoti ir pasinaudoti toje planšetėje randama informacija nespindi.

Lietuvoje daug gerų ugdymo įstaigų, tačiau bendrai švietimo sistema neužtikrina lygaus starto, egzistuoja daug prastus mokinių rezultatus demonstruojančių mokyklų, o žiniasklaidoje nemažai dėmesio sulaukia kasmetinis mokyklų reitingavimas. 2018 m. PISA tyrimas rodo, kad daugiau sunkumų patiria kaimuose esančios mokyklos (tai nereiškia, kad tarp jų nėra gerų mokyklų), taip pat vidutiniškai prastesnius rezultatus pasiekia lenkiškai besimokantys mokiniai. Egzistuoja aiškus skirtumas tarp prastesnių rezultatų ir mokinių žemesnio socialinio-ekonominio statuso, kuris kaimo mokyklų mokinių dažniau būna žemesnis. Kita vertus, daug žemus rezultatus rodančių mokyklų yra ir didžiuosiuose miestuose.[10]

Mokyklose sunkiai skinasi kelią individualizuotas ugdymas pagal kiekvieno mokinio ugdymo(-si) poreikius, daug kur nenaudojami individualios mokinių pažangos stebėjimo rodikliai arba jie suprantami tik kaip pažymių pokytis. Tuo pačiu, tiek dėl visuomenėje egzistuojančių stigmų, tiek dėl švietimo pagalbos specialistų ir mokytojo padėjėjų stokos vengiama priimti mokinius su specialiaisiais ugdymosi poreikiais, pasitaiko atvejų, kai mokytojai nesupranta, kaip su jais dirbti, neretai poreikiai išvis nėra nustatomi arba nustatomi tik iš dalies.[11]

Tai lemia sudėtingą emocinę aplinką Lietuvos mokyklose. 2018 m. HBSC tyrimo duomenimis, mūsų šalyje kas trečias-ketvirtas berniukas ir kas ketvirta mergaitė dažnai mokykloje patiria patyčių, o miestų savivaldybių mokyklų emocinė aplinka yra vidutiniška, kai kur rezultatai pastaraisiais metais pablogėjo.[12] 2018 m. PISA tyrimai taip pat dar kartą pakartojo seniai žinomą tiesą, kad patyčios, pasitikėjimo savo jėgomis stoka tiesiogiai susiję su prastais mokymosi rezultatais.[13]

Šią situaciją apsunkina ir senėjantis mokytojų korpusas. 2018–2019 m. 38 proc. visų bendrojo ugdymo mokytojų buvo vyresni nei 55 m. ir šis rodiklis visą dešimtmetį tik augo.

---

[10] R. Dukynaitė, N. Valavičienė EBPO PISA 2018: Rezultatai ir tendencijos. 2019.

[11] Parsisiųsti ataskaitą galima šiuo adresu: https://www.vkontrole.lt/pranesimas_spaudai.aspx?id=24382

[12] Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, *Švietimas šalyje ir regionuose 2019*, 2019. https://www.smm.lt/uploads/documents/tyrimai_ir_analizes/2019/B%C5%ABkl%C4%97s%20ap%C5%BEvalga%202019_GALUTINIS.pdf

[13] R. Dukynaitė, N. Valavičienė EBPO PISA 2018: Rezultatai ir tendencijos. 2019.

2017 m. Valstybės kontrolė savo ataskaitoje teigė, kad „mokytojai nemotyvuojami siekti geresnės ugdymo kokybės ir aukštesnių mokinių pasiekimų, į mokyklas nepritraukiami jauni pedagogai, neišlaikomas mokytojų kartų balansas.“[14]

Analogiškai neužtikrinama, kad į mokyklas būtų pritraukiami kompetentingiausi vadovai, vadovų atlyginimas nėra didelis, atestacija savivaldybėse dažnai būna formali, dauguma vadovų gauna maksimalius įvertinimus ir tai neskatina rimtesnių jų veiklos pokyčių.

Bendrojo ugdymo mokyklų mokytojai pagal amžių

Šaltinis: Statistikos departamentas

Demografiniai procesai lemia spartų bendrojo ugdymo mokinių skaičiaus mažėjimą: per pastarąjį dešimtmetį jis smuko nuo 440 tūkst. iki 322 tūkst. Tuo tarpu, vienam mokytojui tenkantis bendrojo ugdymo mokinių skaičius vis dar išlieka santykinai mažas. Kai kuriose regioninėse mokyklose mokytojai ir toliau dirba pustuštėse klasėse, dažnai jose trūksta motyvacijos siekti aukštesnių mokinių pasiekimų. Vengiant pertvarkyti mokyklų tinklą, nedarbo problemos dažnai sprendžiamos paviršutiniškai ar net fiktyviai. Visa tai maskuoja prastus ugdymo rezultatus.

Pradinių ir vidurinių mokyklų mokytojų ir mokinių skaičiaus santykis (2017 m.)

[14] Parsisiųsti ataskaitą galima šiuo adresu: https://www.vkontrole.lt/pranesimas_spaudai.aspx?id=24382

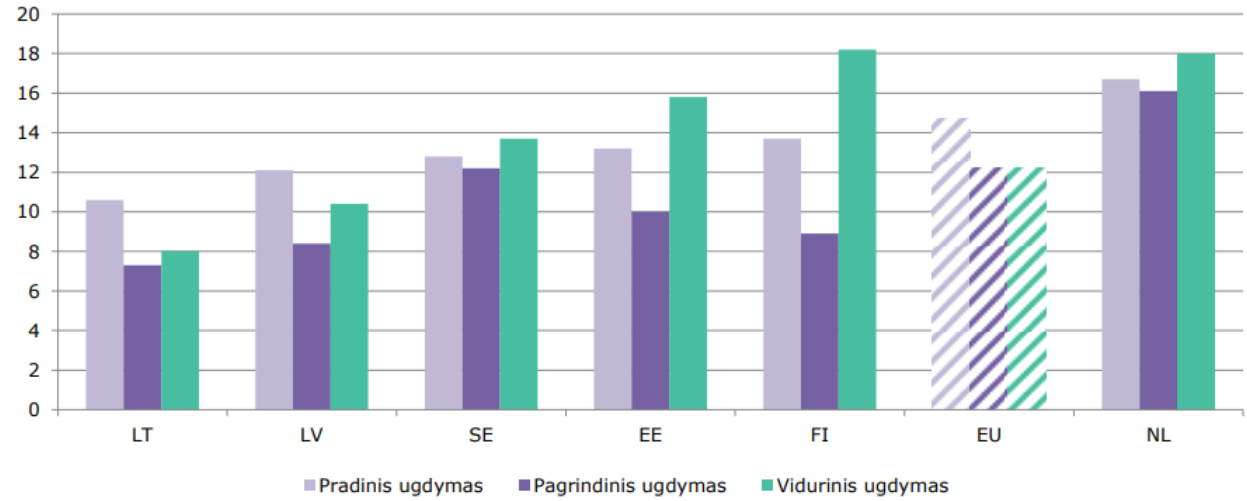

Šaltinis: Europos Komisijos Švietimo ir mokymo stebėsenos biuletenis, 2019.

Visa tai rodo sudėtingą švietimo situaciją šalyje. Ženkli dalis šeimų, suprasdamos, kad valstybinio švietimo paslaugos neduoda reikalingų rezultatų, samdo korepetitorius: Valstybės kontrolės auditas 2017 m. parodė, kad 34 proc. tėvų, turinčių mokyklinio amžiaus vaikų, samdė korepetitorius, dar 24 proc. pripažino, kad norėtų tai daryti, bet neturi lėšų.[15] Švietimo sistema, neužtikrindama kokybiško ir prieinamo išsilavinimo, nesprendžia nelygybės klausimų, nes korepetitorių paslaugos prieinamos ne visiems, todėl iš dalies švietimo sektoriuje galima aptikti žlugusios valstybės požymių.

Įgyvendinsime konkrečius sprendimus, kurie padės Lietuvai iš švietimo vidutiniokių išsiveržti į lyderes valstybes. Tam turime kryptingi tobulinti švietimo sektorių trijų sėkmės orientyrų kryptimis:

I. Visiems prieinama ir pasiekiama gera mokykla.
II. Mokytojas – Lietuvos viduriniosios klasės pamatas, demokratinės valstybės atrama.
III. Švietimo turinys nebijo XXI a. ir atliepia visų vaikų poreikius.

1.2.1 Visiems prieinama ir pasiekiama gera mokykla

Didmiestis ar regionas – visiems vaikams turi būti vienodai prieinami aukšti ugdymo kokybės standartai, sparčiausia interneto prieiga, moderni ir patraukli mokymosi aplinka, tinkamos technologinės priemonės mokytis nuotoliniu būdu. Visose mokyklose turi būti

[15] Parsisiųsti ataskaitą galima šiuo adresu: https://www.vkontrole.lt/pranesimas_spaudai.aspx?id=24382

palaikomas panašus mokytojų amžiaus vidurkis. Visiems mokytojams turi būti vienodai prieinama pagalbos sistema. Mokyklos neturi užsisklęsti – reikia skatinti jų atvirumą partnerystei ir naujovėms.

Vidinė mokyklų vadyba gali būti grįsta ne baime, o bendradarbiavimu, tarpusavio pagarba, pasitikėjimu ir etikos viršenybe. Tai galima pasiekti investuojant į kvalifikuotus ir iniciatyvius vadovus, tobulinant jų vadybinius įgūdžius, emocines kompetencijas, nauji vadovai turi būti reguliariai konsultuojami. Visose mokyklose turi būti įdiegtos žmogiškųjų išteklių valdymo, naujų mokytojų adaptavimo, mokytojų ir mokinių skatinimo už pasiekimus sistemos.

Galutinis rezultatas – Lietuvoje nelieka blogų mokyklų, o pagrindinis priėmimo į savivaldybės ar valstybės išlaikomos mokyklas atrankos kriterijus yra atstumas nuo mokyklos iki vaiko namų.

1.2.1.1 Mokykloms – geriausi švietimo lyderiai

Ugdymo kokybė tiesiogiai susijusi su mokyklų vadovų lyderystės gebėjimais. Geri, telkiantys vadovai mokykloje skatina mokytojų ir mokinių tobulėjimą, telkia visą bendruomenę, nesibaido inovacijų, kuria pasitikėjimu grįstus santykius. Norėdami kokybiškų pokyčių švietime, turime siekti proveržio švietimo vadybos srityje.

Siekdami pritraukti naujus vadovus, inicijuosime susitarimus su Lietuvos ir užsienio aukštosiomis mokyklomis dėl specialių švietimo lyderių studijų programų, kuriose galėtų dalyvauti esami ir būsimi mokyklų vadovai bei jų pavaduotojai. Taip pat sukursime specialų fondą, kuris finansuos švietimo vadovų stažuotes ir kvalifikacijos tobulinimo kursus geriausiose švietimo lyderystės ir edukologijos studijas turinčiose užsienio valstybių aukštosiose mokyklose. Inicijuosime, kad nacionaliniu lygmeniu bei kiekvienoje savivaldybėje atsirastų mokyklų veiklos koordinavimo, dalinimosi gerąja patirtimi ir pradedančiųjų vadovų mentorystės tinklai.

Laikomės požiūrio, kad mokyklų vadovai, visų pirma, turi rūpintis ugdymu, o ne pildyti dešimtis ataskaitų ar nerimauti dėl lėšų trūkumo varvančio stogo remontui, todėl įvertinsime ir sumažinsime ugdymo įstaigų administracinės naštos ir infrastruktūros priežiūros krūvį, taip pat užtikrinsime, kad mokyklose pasibaigtų popierizmo laikai ir beveik visa dokumentacija galėtų būti tvarkoma elektroninėje erdvėje.

Šalia šių darbų tolygiai didinsime mokyklų vadovų atlyginimus, nes pastaraisiais metais kai kuriose mokyklose pradedančiųjų vadovų atlyginimai buvo žemesni už paprastų specialistų atlyginimus privačiame sektoriuje. Tokia situacija ir nemažą dalį lyderystės gebėjimų turinčių mokytojų neskatindavo prisiimti daugiau atsakomybės.

1.2.1.2 Duomenimis ir sutarimu grįsti sprendimai dėl mokyklų ateities

Į švietimo politikos sprendimus reikia žvelgti ne į kaip interesų grupėms naudingų sprendimų paiešką, bet kaip į sistemišką, duomenimis ir sutarimu su visuomene grįstą procesą. Iš Vyriausybės neturi lyti biurokratizuotomis reformomis, tačiau tuo pačiu reikalingi sprendimai neturi būti numarinami begaliniuose darbo grupių posėdžiuose, nes visada bus prieštaraujančiųjų rimtiems pokyčiams.

Visų pirma, stiprinsime analitines Vyriausybės bei Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos specialistų kompetencijas, palaikysime atvirų duomenų švietime politiką, plėsime pagrindinių mokyklų bei gimnazijų pasiekimų tyrimus, o įgyvendinami švietimo politiką, vadovausimės projektinio valdymo principais.

Mokyklų veiklą vertinsime atsižvelgdami į tai, kaip mokyklos prisideda prie kiekvieno vaiko individualios pažangos, koks jose emocinis mikroklimatas, kokie ūkiniai ir finansiniai rodikliai, ryšiai su bendruomene. Toms mokykloms, kurioms sekasi sunkiausiai, padėsime tiksliomis ir greitomis finansinėmis, metodinėmis konsultantų intervencijomis. Palaikysime ir plėsime kokybės krepšelio iniciatyvą, tačiau ji turi vystytis ir neapsiriboti ES lėšomis. Nenorinčiose ar negalinčiose tobulėti mokyklose taikysime individualius sprendimus: tam tikrose ugdymo įstaigose reikės keisti vadovybę, kitas – pertvarkyti ir prijungti prie stipresnių mokyklų.

Diskutuodami su švietimo bendruomene, parengsime aiškią nacionalinio lygmens mokyklų tinklo viziją, kuri būtų suderinta su regionine politika. Laikysimės nuostatos, kad mokykla kaime turi išlikti kultūros ir bendruomenės židiniu, joje turi būti integruojamos kitos veiklos, o mieste – turėti potencialą tokia tapti. Visgi ne visur prasminga išlaikyti mažas mokyklas ir jungtines klases, ypač gimnazijų lygio. Daugiau naudos būtų konsoliduoti gimnazijų tinklą, sudarant sąlygas gimnazistams lankyti įvairesnes popamokines veiklas, mokytis geriau įrengtose laboratorijose, socializuotis su daugiau bendraamžių, turėti didesnį užsienio kalbų pasirinkimą.

1.2.1.3 Kokybiškas švietimas visiems vaikams

Ne visi vaikai šiandien gali gauti kokybiškas švietimo pagalbos paslaugas, dalis jų mokosi specialiosiose klasėse ir specialiosiose mokyklose, dalis mokyklų vengia priimti specialiųjų ugdymosi poreikių turinčius mokinius. Užtikrinsime, kad specialiųjų ugdymosi poreikių, negalią turintys vaikai būtų visavertiškai įtraukiami į bendrą ugdymo procesą, suteikiant reikalingą mokytojo padėjėjų ir specialistų pagalbą, specialias mokymosi priemones, pavėžėjimo paslaugas, o mokyklos infrastruktūra būtų tam atitinkamai pritaikyta. Šiam tikslui pasiekti padidinsime švietimo pagalbai skiriamas lėšas, stiprinsime pedagogines psichologines tarnybas savivaldybėse, taip pat nuosekliai didinsime švietimo pagalbos specialistų atlyginimus.

Paruošime ugdymo įstaigų vadovus, mokytojus, švietimo pagalbos specialistus dirbti su specialiųjų ugdymosi poreikių, negalią turinčiais vaikais. Organizuosime pagalbos ir mentorystės teikimą mokyklų vadovams, mokymus pedagogams, kaip dirbti su šiais vaikais ir kuo anksčiau atpažinti galimus raidos sutrikimus. Siekdami spręsti specialistų trūkumo klausimą, padėsime mokykloms reikalingas paslaugas pirkti rinkoje. Stiprinsime mokytojo padėjėjo institutą – ilgainiui visose pirmose klasėse turėtų būti po vieną mokytojo padėjėją.

Pasaulyje vyksta daug diskusijų, kaip turi atrodyti mokyklų tinklas, ar turi egzistuoti specialiosios klasės ir mokyklos. Pasisakome už tai, kad ugdymo metu kuo daugiau skirtingų vaikų mokytųsi kartu, nes tai visoms pusėms padeda mokytis empatijos ir suprasti pasaulio įvairovę. Dėl to stiprinsime kai kur jau susiformavusią tradiciją, kad specialiosiose klasėse ir mokyklose besimokantys vaikai kartu dar aktyviau dalyvautų veiklose su bendrųjų programų mokiniais. Galutinė užduotis – pasiekti, kad kuo daugiau vaikų pagal savo galimybes pereitų į bendrosios ugdymo programos klases, o baigę mokyklą – sklandžiai įsilietų į darbo rinką.

Užtikrinsime iš emigracijos grįžtančių ir imigrantų vaikų sklandų įtraukimą į ugdymo procesą. Stiprinsime mokytojų anglų kalbos žinias (plačiau – tolesnėje programos dalyje), kad jie galėtų bendrauti su nemaža dalimi iš emigracijos grįžtančių vaikų. Pasitelksime aukštąsias mokyklas ir švietimo pagalbos specialistus dėl reikalingos metodinės pagalbos ir mokymo(si) priemonių užtikrinimo. Remsime mokyklos ukrainiečių dėstomąja kalba įkūrimą Lietuvoje.

1.2.1.4 Veikiančios ir besimokančios mokyklų bendruomenės

Turime siekti moksleiviams sudaryti tokią aplinką, kurioje jie galėtų siekti geriausių rezultatų. Privalome užtikrinti, kad mokytojai būtų profesionalai, kuriantys gerą emocinę aplinką, mokiniai – siekiantys jiems įmanomo geriausio rezultato, tėvai / globėjai – iniciatyvūs ir įsiklausantys.

Mokyklose sieksime taikyti demokratiškumo praktikas, sudarančios galimybes į mokyklų valdymą įsitraukti visiems mokyklos bendruomenės nariams. Mokyklos turi būti kviečiamos organizuoti aptarimus su moksleiviais, nuolat diskutuoti, kokios yra problemos mokykloje iš visų mokyklos bendruomenės pusių perspektyvos, pokalbių ir diskusijų metu siekti išaiškinti siekius ir tai, ką galima patobulinti. Privalome siekti, kad mokyklose būtų organizuojamos visų trijų bendruomenės šakų (mokytojų, mokinių ir tėvų / globėjų) asamblėjos, kviečiančios kiekvieną mėnesį diskutuoti ir aptarti tai, kur galima tobulėti.

Skatinsime mokyklų vadovus patikėti daugiau atsakomybės mokyklų bendruomenių atstovams, diegsime dalyvaujamojo biudžeto praktikas, kai dalį mokyklai skiriamų lėšų naujoms veikloms ir projektams galės paskirstyti patys mokiniai.

1.2.1.5 Mokyklos neprimins nei Černobylio, nei „Stalkerio“

Švietimo politika – tai ne diskusijos dėl betono maišymo, tačiau infrastruktūros plėtra šiandieninėms Lietuvos mokykloms būtina. Dalis didžiųjų miestų mokyklų yra gerokai perpildytos, egzistuoja realus naujų ugdymo įstaigų poreikis, kuris nemaža dalimi finansuojamas iš Valstybės investicinės programos. Ketiname smarkiai didinti jos apimtis švietimui, užtikrindami, kad mokiniai Vilniuje ir kituose miestuose ateityje turės komfortabilias mokymosi vietas.

Įsteigę specialų nacionalinį fondą, kuris pritrauks privačias ar skolintas lėšas iš tarptautinių institucijų, atversime kelius masinei mokyklų renovacijai. Taip pertvarkysime ne tik sienas ir stogus, bet ir vidaus mokyklų erdves, garantuosime įvairią sporto infrastruktūrą, kuri smarkiai praplės fizinio ugdymo pamokų galimybes.

1.2.2 Mokytojas – Lietuvos viduriniosios klasės pamatas, demokratinės valstybės atrama

Pirmiausia, mokytojai turi gauti adekvatų atlyginimą – ne mažesnį nei vidutinis aukštojo išsilavinimo reikalaujančių darbo vietų apmokėjimo vidurkis šalyje. Nepaisant to, profesijos prestižą ir patrauklumą lemia ne vien pajamos, bet ir pasitikėjimas mokytoju,

jo darbo kokybė, prisiimama atsakomybė, savarankiškumas ir sprendimų galia. Mokytojas turi turėti ne vien aukštojo mokslo (pageidautina – magistro) diplomą ar net daktaro laipsnį, bet ir būti įgijęs kitos darbinės, visuomeninės ar savanoriškos veiklos patirties.

Mūsų vizijoje mokytojas – nuolat besitobulinantis, atviras naujovėms, mokantis profesionaliai komunikuoti, turintis sektiną vertybių sistemą. Jis moka anglų kalbą, turi galimybę stažuotis užsienyje ir bendrauti su įvairių kultūrų kolegomis. Mokytoju visiškai pasitiki vadovai ir tėvai/globėjai, jis gali suteikti vaikams daugiau nei surašyta ugdymo programose. Mokytojai – šalies viduriniosios klasės pamatas, taip pat pilietinės visuomenės ir demokratinės valstybės atrama.

1.2.2.1 Idomios ir patrauklios mokytojų asmenybės

Ankstesnėse visuomenėse santykiai tarp kartų buvo hierarchinio pobūdžio: jaunesnės kartos bent formaliai turėjo gerbti vyresnes, o pastarosios, per savo gyvenimą sukaupusios daugiau žinių ir patirties, turėjo ko išmokyti jaunesnes. Šiuolaikinėje informacinėje visuomenėje šis modelis sugriuvo tiek dėl visuotinio informacijos prieinamumo, tiek dėl greito pokyčių tempo, kuris formalias žinias greitai nuvertina. Dėl to šiandien mokytojai turi daug daugiau stengtis, kad sėkmingai įtrauktų mokinius į ugdymo procesą.

Nemaža dalimi dėl mokytojo asmenybės, išsilavinimo, motyvacijos, autoriteto priklauso mokinių susidomėjimas mokslu, besimokančiųjų pažanga, emocinė savijauta ir vertybės. Didesnis dėmesys individualizuotam ugdymui žymi ir mokytojų augančią atsakomybę dėl mokinių rezultatų, reikalauja iš jų socialinių emocinių kompetencijų suprasti kiekvieno vaiko poreikius. Šiandieninei visuomenei reikia supermokytojų, tačiau jų ruošimo, tobulėjimo ir atlygio už darbą sistemos suponuoja atvirkščiai. Atrodo, kad pastaraisiais metais mokytojų protestai, aktyvi visuomenės pozicija pamažu perlaužė senąją tvarką: mokytojų atlyginimai ėmė didėti, tačiau koronaviruso krizė, ekonomikos nuosmukis ir naujas politinis ciklas labai greitai švietimo problemas vėl gali nustumti į antrą planą. Šįkart negalime to leisti.

Turime pradėti nuo nuolatinio realaus tobulėjimo galimybių mokytojams sukūrimo. Bendradarbiaudami su aukštosiomis mokyklomis, privačiu sektoriumi sukursime modelį, kuriame mokytojai reguliariai tobulins IT gebėjimus, užsienio kalbos įgūdžius, socialines, emocines kompetencijas, sužinos apie naujus ugdymo metodus bei dalykines žinias

savo mokomose srityse. Inicijuosime anglų kalbos kursus jos nemokantiems mokytojams, o vėliau įtrauksime juos į tarptautinius projektus, iš kurių parsivežtas patirtis jie turės galimybę diegti savo mokyklose.

Sukursime ir finansuosime specialiai mokytojams pritaikytą edukologijos magistro programą, jos metu siųsime mokytojus tobulintis į geriausius užsienio universitetus.

Suteiksime galimybę patiems mokytojams siūlyti idėjas dėl profesinio tobulėjimo ir jas finansuosime sukūrę sutelktinio finansavimo platformą. Analogiškai padėsime patiems mokytojams tarpusavyje dalintis geriausia patirtimi STEAM, fizinio lavinimo, karjeros ugdymo ir kitose srityse.

Tuo pačiu metu mažinsime mokytojams tenkantį krūvį ir dažną persidirbimą – pritrauksime į mokyklas daugiau mokytojo padėjėjų (ypač pirmose klasėse), didindami finansavimą, atlyginimus švietimo pagalbos specialistams ir pritraukdami daugiau jų į mokyklas, mažinsime mokytojams tenkantį darbo krūvį.

Įteisinsime mokytojų kūrybinių atostogų galimybę, kurių metų mokytojai metams galėtų tobulinti savo profesinius įgūdžius, o taip pat paprasčiausiai pailsėti nuo mokyklos, išbandant save kitoje srityje.

1.2.2.2 Konkurencingi mokytojų atlyginimai

Vaikų ugdymo darbas – vienas iš reikalingiausių ir atsakingiausių darbų, už kurį turi būti adekvačiai atlyginama. Palaikysime tolygų mokytojų atlyginimo didinimą, kuris galiausiai turėtų būti indeksuotas ir bent 30 proc. didesnis už šalies vidutinį atlyginimą.

Savo darbuotojus vertinančios kompanijos dažnai užtikrina jiems įvairias papildomas lengvatas. Dėl to, pasikonsultavę su savivaldybėmis ir mokytojų bendruomene, greta atlyginimo suformuosime mokytojo paketą, kurį galėtų sudaryti nešiojamas kompiuteris, kelionės į mokyklą viešuoju transportu kompensavimas, lengvatos kultūrinei veiklai, knygoms, mokymams, kitoms savišvietos formoms.

1.2.2.3 Naujų galvų mokykloms medžioklė ir išlaikymas

Senėjant mokytojų korpusui, būtina laiku priimti sprendimus dėl naujų mokytojų pritraukimo į mokyklas. Visų pirma, palaikysime, tęsime ir plėsime tai, kas jau pasiteisino bei veikia – programą „Renkuosi mokyti – mokyklų kaitai!“.

Šalia šios programos matome dar bent 2 neišnaudotas galimybes. Pirmiausia inicijuosime programą, kuria į mokyklas pritrauksime anksčiau mokytojais dirbusius ar tinkamą tam išsilavinimą turinčius žmones, pasiekusių profesinių aukštumų kitose srityse ir matančių prasmę sugrįžti į atsinaujinusias mokyklas su nauju atlyginimu ir naujomis tobulėjimo galimybėmis.

Mokytojų ruošimo programos turi būti subalansuotos tarp studijų universitete ir praktinio darbo mokykloje, todėl kartu su aukštosiomis mokyklomis sukursime naują studijų programą, kurioje, studijuodami nuotoliniu būdu ir savaitgaliais, pretendentai iškart pradėtų praktikuotis bent keliose mokyklose, o baigę studijas, įgytų mokytojo kvalifikaciją. Studijas organizuosime pagal Jungtinėje Karalystėje veikiantį modelį, kuriame, planuodamos būsimų mokytojų poreikį, juos susiranda ir studijų met išsiugdo pačios mokyklos ar jų grupės.

Nepamiršime, kad daug mokytojų dėl menkos psichologinės ir materialinės paramos iš mokyklų pasitraukia dar pirmais darbo metais, todėl darbo pradžioje visi nauji mokytojai gaus reikalingą priemonių krepšelį ir nuolatinę psichologinę bei metodinę pagalbą. Taip pat inicijuosime pedagogus ruošiančių aukštųjų mokyklų studijų programų peržiūrą, kad jose didesnis dėmesys būtų kreipiamas į socialinių, emocinių kompetencijų ugdymą, darbą su specialiųjų ugdymo poreikių turinčiais vaikais.

1.2.3 Švietimo turinys nebijo XXI a. ir atliepia visų vaikų poreikius

Švietimas privalo tapti socialiai ir psichologiškai draugiškas, etiškas, nediskriminuojantis. Ugdymo turinys – modernus (daugialypis, probleminis, fenomenologinis, teminis, praktinis), pamokų struktūra (kai tai netrukdo kitiems dalykams) – laisvesnė, o metodai turi skatinti vaiko saviraišką ir atradimo džiaugsmą. Individualizuotos priemonės turi būti skiriamos tiek ypatingai gabiems vaikams, tiek tiems, kuriems sekasi sunkiau.

Ugdymas turi ne bėgti nuo XXI a. realijų, bet jomis gyventi, todėl tikslinga praplėsti šiuolaikinio mokinio raštingumo sampratą, kuri be tradicinių dalykų turi apimti IT, finansų, medijų, karjeros valdymo, sveikatingumo, kultūrinį ir pilietinį raštingumą. Reikia siekti, kad šiuo metu egzistuojanti perskyra tarp formaliojo ir neformaliojo ugdymo mokyklose

ilgainiui išnyktų. Taip pat mokinių pasiekimų ir įgautų kompetencijų vertinimo sistema turi būti adekvati, neorientuota vien tik į brandos egzaminų rezultatus.[16]

1.2.3.1 Ugdymo turinys pritaikytas ateities asmenybėms

Iš pagrindų peržiūrėsime ugdymo programas: pritraukdami į mokyklas geriausius mokytojus ir suteikdami galimybes nuolat tobulėti, jiems suteiksime laisvę patiems planuoti ugdymo turinį moksleiviams. Mokyklos neturi paskęsti nei formalumuose, nei vien orientuotis į momentinius darbo rinkos poreikius. Ateitis mums nežinoma, todėl privalome ugdyti visapusiškai išsilavinusias asmenybes. Ugdymo turinys turėtų būti subalansuotas tarp gilaus klasikinio išsilavinimo ir naujų šiuolaikinių metodų, orientuotas į asmens individualų mokymąsi, labiau atliepiantį kiekvieno vaiko vidinius poreikius ir galimybes. Mokymasis turi būti aktualus ir įdomus – tik tuomet galime tikėtis stiprios mokymosi motyvacijos ir atkaklaus mokinių mokymosi.

Šiuo metu mokyklose daugiausiai orientuojamasi į formalias žinias ir paruošimą valstybiniams egzaminams. Sistema, kai svarbiausiu elementu mokyklose tampa moksleivių paruošimas egzaminams, turėtų būti pertvarkyta. Turime siekti, kad mokyklose moksleiviai įgytų norą mokytis, skaityti ir dalyvauti kultūros veiklose. Jau pradinio ugdymo pakopoje turime siekti įtraukti mokyklose skaitymo, filosofijos ir antros užsienio kalbos mokymą.

Privalome skatinti kalbų mokymąsi, leisti moksleiviams mokyklose pasirinkti trečią užsienio kalbą, nes kalba nėra tik gramatikos mokslai, ji apima ir tos šalies istoriją, geografiją, tradicijas, papročius, literatūrą. Nuo mažens turime ugdyti kultūros (pvz.: šokių, muzikavimo, chorų) veiklose dalyvaujančias asmenybes. Dar Aristotelis pastebėjo, kad norint įtikinti kitus savo argumentų teisingumu būtini retoriniai sugebėjimai, todėl vyresnėse klasėse sieksime integruoti debatus ir oratorystės mokymąsi. Turime iš pagrindų pertvarkyti lietuvių kalbos ir literatūros pamokas, į jas siekiant įtraukti kuo daugiau pasaulinės literatūros.

Fizikos, chemijos, matematikos, apskritai STEAM dalykų pamokose verta stiprinti tai, kokią pasaulio pažinimo prasmę ir ryšius tarp objektų kuria šios disciplinos. Neturint

[16] Už šių trijų sėkmės orientyrų apibrėžimą esame dėkingi Laisvės partijos nariui, buvusiam Vilniaus universiteto rektoriui prof. A. Žukauskui. Plačiau: https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nuomones/arturas-zukauskas-inovaciju-portfelyje-svietimo-sekmes-orientyrai-ir-svertai-18-1312962

fundamentalių gamtamokslinių bei matematinių žinių, bus sunku gyventi ateities pasaulyje, kur vis dažniau kalbama apie klimato kaitą ar manipuliuojama statistiniais duomenimis, prognozuojant ekonomikos tendencijas. Iš kitos pusės šie dalykai negali būti dėstomi negyvai – vien formulėmis, aksiomomis, teoremomis, nepateikiant gyvo pasaulio iliustracijų, todėl paremsime šiuolaikiškų gamtos mokslų laboratorijų įrengimą visose šalies gimnazijose, taip pat kituose regionuose skatinsime Vilniuje pasiteisinusią JAV Masačusetso technologijos institute (MIT) sukurtą atvirų techninių kūrybinių dirbtuvių plėtrą, kuriose mokiniai galės modeliuoti, projektuoti, gaminti įvairius prototipus ir technologinius gaminius.

Į ugdymo programų atnaujinimo procesą įtrauksime geriausius Lietuvos švietimo ir akademinės bendruomenės atstovus, taip pat kviesime svečius iš užsienio valstybių išsakyti savo patarimus.

1.2.3.2 Informacinės technologijos – trečia Lietuvos mokinių kalba

Kiekvienas, 12 klasių baigęs moksleivis, turi mokėti bendrauti bent trimis kalbomis – lietuvių, užsienio kalba ir informacinių technologijų. Suprantama, tas pats galioja ir mokytojams. Pradinėse klasėse vaikai turėtų būti supažindinami su programavimo pradmenimis, vėliau IT dėstymą turėtų sudaryti gilesnės dizaino, kompiuterių struktūros, programavimo pamokos. Kartu reikia nustoti keistai šnairuoti į kompiuterinių žaidimų ir socialinių tinklų egzistavimą – būtina pripažinti, kad tai didelė dalis vaikų kasdienybės, kuri turi būti įtraukta į ugdymo turinį, taip pat supažindinant su galimai neigiamomis pasekmėmis.

IT, kaip trečios kalbos mokymą, turėtų sudaryti šios dalys:

- Administravimas ir sauga (angl. HACK) – gebėjimai suprasti, iš ko sudaryti kompiuteriai, kaip veikia jų vidinės dalys ir kaip valdoma visa kompiuterio programinė įranga.
- Įrenginių valdymas ir programavimas (angl. Robotics and Programming) – gebėjimai suprasti pagrindinius įrenginių valdymo būdus naudojant programavimo kalbas.
- Vaizdas, garsas, piešimas, kūrimas (angl. Media and Design) – gebėjimas per vartotojo emocinę patirtį sukurti vizualizacijas, gebėti jas taikyti.
- E-sportas – gebėjimai, apimantys žaidimų kūrimą, valdymą.

IT mokymas be tiesioginių darbo su kompiuteriu įgūdžių turi padėti auginti strategiškai mąstančius, bendradarbiauti gebančius, sveikatingumo, darbo ir laisvalaikio balanso svarbą suprantančius vaikus.

1.2.3.3 Mokyklose – laisvas, pilietiškas ir kūrybingas žmogus

Neformalusis ugdymas nėra viena iš laisvalaikio „užmušimo“ formų, kai baigiasi pamokos, tai sudėtinė ugdymo dalis, padedanti vaikui pažinti save, suprasti savo stipriąsias puses ir jas vystyti. Ne tik neformaliajame ugdyme turi dalyvauti kuo didesnė vaikų dalis. Ribos tarp formaliojo ir neformaliojo ugdymo ilgainiui turi išnykti, o ugdymo įstaigos, vadovaujantis „Geros mokyklos“ koncepcija, turi būti suprantamos ne tik kaip tos vietos, kur organizuojamos tradicinės pamokos, tačiau kaip visapusiškai vaikus ugdančios institucijos.

Per pastaruosius metus vaikų dalyvavimo neformaliojo švietimo programose mastai augo, tačiau ji vis dar siekia tik kiek daugiau nei 60 proc., atokesnėse vietovėse trūksta neformaliojo ugdymo pasiūlos ir įvairovės. Šiuo metu absoliuti dauguma mokinių neformaliajame švietime lanko sporto arba meninės krypties būrelius.[17]

Sudarysime sąlygas kuo daugiau vaikų dalyvauti kuo įvairesnėse veiklose, o neformaliojo ugdymo pedagogams padėsime susikoncentruoti į pedagoginę veiklą, sumažindami jiems tenkantį administracinės naštos krūvį.

Bendradarbiaudami su verslu ir nevyriausybiniu sektoriumi, plėsime su gamtos mokslais, inžinerija, technologijomis, IT susijusių būrelių pasiūlą. Skatinsime, kad mokyklose, pasitelkiant vidinius resursus bei išorės partnerius, būtų sudarytos platesnės galimybės ugdyti karjeros įgūdžius, verslumo ir finansinio raštingumo gebėjimus, tiek mokiniams, tiek mokytojams būtų organizuojami praktiniai užsiėmimai medijų ir informacinio raštingumo temomis.

Inicijuosime susitarimus su įmonėmis, nevyriausybinėmis bei viešojo sektoriaus įstaigomis, kad gimnazijose besimokantys moksleiviai turėtų daugiau galimybių atlikti trumpą ir prasmingą praktiką privačiame, nevyriausybiniame arba valstybiniame sektoriuje.

---

[17] Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, *Švietimo būklės apžvalga 2019*, 2019. ttp://www.nmva.smm.lt/wp-content/uploads/2019/10/Svietimo-bukles-apzvalga-2019-web.pdf

Sieksime į mokyklas įtraukti naują ir pertvarkytą socialinės–pilietinės veiklos modelį, kai kiekvieną pusmetį moksleivis turės teisę pasirinkti norimas pilietines ar socialines veiklas ir už jas rinkti atitinkamus balus arba įvertinimus vietoj dabar esančių socialinės veiklos valandų. Šis modelis leis moksleivius labiau priartinti ir prie kultūros veiklų, nes už kiekvieną apsilankymą muziejuje, dailės galerijoje ar naujoje parodoje moksleiviai gaus balus. Šiuos balus jie galės rinkti ir už dalyvavimą pilietinių, kultūrinių organizacijų veiklose, už savanorystę, projektų ar renginių organizavimą, dalyvavimą debatuose. Tokiu būdu pilietiškumo pamokos taps labiau šių veiklų, kurias moksleiviai įgyvendina semestro metu, aptarimu, nuomonės ir įspūdžių su moksleiviais pasidalinimu.

Laikysimės požiūrio, kad mokinių atostogos labai svarbios, tačiau jų ugdymasis nesibaigia vasarą išėjus iš mokyklos, todėl taikysime neformaliojo ugdymo krepšelį ir vasaros veikloms, tobulinsime vaikų vasaros užimtumo organizavimą bei įvairovę, įtraukdami svarbių sričių organizacijas (bibliotekas, muziejus, soc. globos įstaigas ir pan.). Visose savivaldybėse skatinsime ir finansuosime negalią ir specialiųjų poreikių turinčių vaikų užimtumą vasaros metu. Mokslo metais pradinėse klasėse finansuosime visos dienos mokyklos modelį, tačiau tuo pačiu skatinsime mokyklas kurti įdomias ir prasmingas popamokines vaikų ugdymo veiklas.

1.2.3.4 Valstybiniai egzaminai ir pažymiai – įrankis siekti asmeninės pažangos

Šiuo metu tarp visų švietimo bendruomenės narių vis dar gajus mąstymas siekti ne žinių, ne noro mokytis, o pažymio. Privalome išdiegti šią praeito amžiaus sistemą ir siekti, kad moksleiviai, mokytojai, tėvai, mokyklų administracijos siektų ugdyti mokinius, o ne tik skatintų siekti kaip įmanoma aukštesnio pažymio.

Modelis, kai vienas valstybinis egzaminas gali nulemti žmogaus ateitį, yra netinkamas. Turime siekti, kad valstybiniai egzaminai taptų įrankiu pačiam moksleiviui ar absolventui siekti asmeninės pažangos. Tuo tarpu, konkursinio balo į aukštąsias mokyklas sandarą turėtų sudaryti pilietinė-socialinė ar projektinė veikla, olimpiados bei konkursai (įtraukiant platesnį jų ratą nei yra dabar) ir motyvacinis vertinimas, stojamieji egzaminai aukštosiose mokyklose. Suprantama, kad tokių pokyčių neinicijuosime per naktį, juos aptarsime su mokinių, mokytojų, aukštųjų mokyklų bendruomenėmis.

1.2.3.5 Saugi mokykla, į kurią norisi ateiti

Patyčios, prasta emocinė savijauta, socialinių, emocinių kompetencijų stoka nepataisomai griauna jaunų žmonių gyvenimus, kenkia jų mokymosi rezultatams. Šiuo metu ne visose mokyklose įgyvendinamos prevencinės, prieš patyčias nukreiptos programos, tačiau net ir ten, kur jos veikia, nėra aiškiais kriterijais besiremiančio jų vertinimo, jų rezultatai būna abejotini. Sieksime, kad kokybiškos prevencinės programos būtų vykdamos visose mokyklose.

Dar rengiant būsimus pedagogus ir švietimo įstaigų vadovus, studijų programose reikia numatyti daugiau specialių modulių dėl kovos su patyčiomis, narkotikų vartojimu, rūkymu, emocinės savijautos mokyklose. Jau dirbantiems mokykloje – sukurti nuolatines konsultacijų platformas su psichologais, nevyriausybinėmis organizacijos, besispecializuojančiomis atitinkamose srityse. Taip pat svarbu užtikrinti vaikų užimtumą, plėsti neformaliojo ugdymo aprėptį, siekiant įtraukti ir prasmingomis veiklomis užimti kuo daugiau vaikų.

Inicijuosime pedagogų socialinių, emocinių kompetencijų tobulinimo programą, taip pat tobulinsime mokyklų emocinę aplinką, kurioje visi švietimo bendruomenės nariai keltų adekvačius lūkesčius vieni kitiems – vadovai keltų tinkamus reikalavimus mokytojams, tėvai / globėjai tiksliai įvertintų savo lūkesčius vaikams.

1.2.3.6 Kad fizinis aktyvumas spręstų kūno ir sielos problemas

Sveiko gyvenimo būdo įpročių formavimas ugdymo įstaigose yra svarbus švietimo tikslas, prisidedantis prie kokybiškesnio ir ilgesnio gyvenimo. Lietuvos mokinių sveikatos ir gyvensenos tyrimas (angl. *Health Behaviour in School-aged Children,* santr. HBSC), kurį koordinuoja Pasaulio sveikatos organizacija, atskleidė, kad didelė dalis Lietuvos vaikų nepusryčiauja kasdien, yra mažai fiziškai aktyvūs, nepatenkinti savo kūnu, pasižymi prasta burnos higiena, patiria psichosomatinius simptomus.

Fiziniam vaikų aktyvumui didinti reikalingos sistemingos organizacinės ir infrastruktūrinės priemonės: užtikrintos galimybės judėti (įrengiamos aikštelės, treniruokliai, sporto salės, dušai), tinkamai organizuojamas aktyvumas pamokų metu: didinamas fizinio lavinimo užsiėmimų skaičius, jų įvairovė (ne tik komandiniai žaidimai, bėgimas, lakstymas ir skirtingų normatyvų vykdymas, bet ir įvairesnės praktikos: kūno ir minčių atpalaidavimas, jogos užsiėmimai, asmens fizines ypatybes ugdantys užsiėmimai) bei didinama fizinio aktyvumo integracija į įvairius užsiėmimus mokykloje.

Būtina plėsti sveikos gyvensenos, sveikos mitybos principų mokyklose diegimą, užtikrinti fizinio ugdymo pamokų įvairovę ir tinkamą organizavimą.

1.2.3.7 Karantino pamokos nepraeis veltui – veikianti *ONLINE* mokykla

Kiekviena krizė yra lakmuso popierėlis, parodantis ilgą laiką į paviršių neprasistūmusias, gilumines valstybės problemas. Karantino metu švietime atsiskleidę trūkumai turi būti nepamiršti, o galimybės – išnaudotos.

Nuotolinis mokymas išryškino, kad nemaža dalis mokinių ir mokytojų nebuvo pasirengę dirbti iš namų, dešimtys tūkstančių vaikų neturėjo tinkamų technologinių priemonių, o švietimo vadovai tinkamai nekoordinavo proceso, dažnai blaškėsi. Daug kilusių problemų pavyko išspręsti, tačiau liko visiems smarkiai padidėjusio krūvio, psichinės sveikatos nuosmukio, paaštrėjusios socialinės ir skaitmeninės nelygybės padariniai. Nemažos dalies šių problemų būtų pavykę išvengti, jei nuo pat nepriklausomybės pradžios švietimo sistemoje mokinius ir mokytojus būtume ugdę tapti savarankiškesniais, o tarp mokyklų neegzistuotų tokių didelių skirtumų, kokie yra šiandien. Todėl ši dalis apibendrina visą keistiną bendrojo ugdymo politiką.

Švietimas turi įžengti į XXI a. ne tik geriausiose didžiųjų miestų mokyklose, kur jis jau seniausiai tai padarė, bet visose Lietuvos ugdymo įstaigose. Turime pasistengti, kad į mokyklas ateitų daug naujų šviežių veidų – vadovų, mokytojų, švietimo pagalbos specialistų, o tie, kurie jau dirba, turėtų galimybę tobulėti realiose, ne tik formaliose kvalifikacijos kėlimo programose – šiandien mokytojams egzistuoja gausybė mokymų, tačiau, atėjus karantino laikotarpiui, paaiškėjo, kad skaitmeninės atskirties jie panaikinti taip ir nesugebėjo. Be informacines technologijas išmanančių, kompetentingų mokytojų nei ugdymo programų atnaujinimas, nei nauji mokymo metodai neturės prasmės.

Tuo pat metu turime parengti atnaujintas ugdymo programas, kurios būtų pritaikytos ir nuotoliniam ugdymui, mažinant jų apimtis ir didinant ugdymo lauke svarbą. Mokyklose turime spartinti informacinių technologijų, kaip trečios mokinių kalbos, programą, mokyti visus švietimo bendruomenės narius kurti ir naudoti skaitmeninį turinį, o ne tik skenuoti ir įkelti pratybų užduotis.

Sprendžiant mokymosi regionuose kokybės problemas, turi būti sukurta atvira ir nemokama nuotolinė (angl. *online*) mokykla, kurioje mokiniai galėtų rasti geriausių mokytojų dėstomas pamokas. Analogiškai visoms mokykloms turi būti prieinamos nemokamos virtualios mokymosi aplinkos, o mokyklos turi iš anksto žinoti, su kuriomis

dirbs, užtikrinant, kad mokyklose nesusidarytų technologinis chaosas naudojant per daug įrankių.

Valstybėje taip pat turi būti sukurtas skaitmenizuotų mokymo priemonių bankas, kuris gerbtų autorių teises ir būtų prieinamas mokytojams. Jame turėtų būti nupirkti ir į lietuvių kalbą išversti geriausi pasaulyje edukaciniai resursai. Norint pasinaudoti visu šiuo turiniu, mokyklose turi būti pakankamai kompiuterių, planšečių, kamerų, skanerių ir kitų efektyviam nuotoliniam mokymui reikalingų priemonių. Skaitmeninės atskirties įveikai reikalingas visiems prieinamas interneto ryšys. Nuotolinis ugdymas neturi tapti nemalonia staigmena, todėl mokykloms tikslinga nusimatyti trumpus laikotarpius mokslo metų eigoje, kai mokytojai ir mokiniai dirbtų nuotoliniu būdu – tai padėtų pakeisti nusistovėjusią rutiną ir išbandyti savo savarankiško darbo gebėjimus kitose aplinkose.

1.3 Aukštasis mokslas

Aukštosios mokyklos neturi tapti valstybės institucijų tarnaitėmis ar būti priverstos dalyvauti politiniuose žaidimuose dėl valstybinių užsakymų ir su jais atplaukiančių lėšų skirstymo, tačiau tuo pačiu būtų keista manyti, kad aukštasis mokslas yra nesusijęs su valstybės demokratinės kultūros stiprinimu. Šiandien pasaulyje stebime kylantį naują civilizacinio pobūdžio konfliktą tarp demokratiją bei žmogaus teises gerbiančių politinių jėgų ir jas atmetančiųjų. Perfrazavus A. Solženyciną, šis konfliktas tarp gėrio ir blogio eina per kiekvieno žmogaus širdį bei protą, ir, deja, nemaža dalis visuomenių net ir laisvės tradicijas turinčiose Vakarų valstybėse patiria demokratijos krizę.

Tokiame kontekste aukštojo mokslo, kaip plečiančio žmogaus pažintines galias, ugdančio politines ir pilietines vertybes, kokybė tampa kritinė. Aukštosios mokyklos yra visuomenėje ir pasaulyje vykstančių procesų apmąstymo ir atnaujinimo, naujų idėjų, technologijų ir net madų šaltinis, taip pat ir ta vieta, kur ateities kartoms išsaugoma bei perduodama tai, kas istorijoje išliko prasminga.

Didelė dalis aukštojo mokslo problemų užkoduota dar mokyklų ir darželių lygmenyje. Netolygi mokyklų kokybė lemia tai, kad neturtingų tėvų vaikai baigia prastesnes mokyklas ir neįstoja į kokybiškesnius universitetus.[18] Kadangi atotrūkis, siekiant

[18] MOSTA, Lietuvos mokslo, studijų ir inovacijų būklės apžvalga, 2018. https://strata.gov.lt/images/tyrimai/bukle-2018-web.pdf

aukštojo mokslo, labiausiai išryškėja dar iki priėmimo etapo, šią problemą tikslingiausia spręsti ne įvedant nemokamas bakalauro studijas, kurios dar labiau devalvuoja aukštojo mokslo kokybę, o mokyklų lygmenyje.

Šiandien Lietuvoje 30–34 m. aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų dalis jau ir taip yra viena didžiausių ES – siekia 58 proc., kai ES vidurkis – 40 proc. Nepaisant to daugeliui aukštojo mokslo absolventų būdinga gebėjimų neatitiktis: karjeros pradžioje dėl įgūdžių stokos jie dirba mažiau kvalifikuotus darbus, o apie 30 proc. įsidarbina kvalifikacijos neatitinkančiuose darbuose.[19]

Būtų galima teigti, kad aukštosios mokyklos neturėtų orientuotis vien į rinkos poreikius (ir tai būtų tiesa), tačiau ir geriausiuose pasaulio universitetų reitinguose vos keli Lietuvos universitetai peržengia TOP 500 slenkstį,[20] o pagal tarptautinių bendrų mokslo publikacijų skaičiaus ir mokslinių publikacijų dalies tarp 10 proc. dažniausiai pasaulyje cituojamų publikacijų rodiklius Lietuvos mokslininkai yra ES apačioje.[21]

Kartu ir pačios aukštosios mokyklos priverstos trauktis, nes jau dešimtmetį mažėja studentų skaičius: 2011–2012 m. m. studentų buvo 147 450, o 2018–2019 m. m. – 90 228 (-38,8 proc.). Prognozuojama, kad ateityje studentų mažėjimo tempas lėtės,[22] tačiau tai ir toliau skatins aukštąsias mokyklas išgyventi: ne gerinti studijų kokybę ir jungtis, o užsitikrinti politinį palaikymą ir pritraukti studentus.

Aukštojo mokslo konsolidacija vyksta vangiai, jos tikslas – paprasčiausiai mechaniškai sumažinti universitetų skaičių, o skiriamas finansavimas naudojamas ne perkrauti studijų kokybę, o mokėti išeitines kompensacijas ir kurti infrastruktūrą. Aukštojo mokslo tarptautiškumo skatinimui, mokslinių tyrimų kokybei didelio poveikio tai negali turėti.

Technologijas valdančių specialistų trūkumas taip pat sprendžiamas nesėkmingai. Valstybė prastai geba planuoti finansuojamų studijų vietų paskirstymą – 2019 m. liko laisvos beveik 1800 vietų, dauguma jų – technologinės krypties, gamtos mokslų,

---

[19] STRATA, Žmogiškasis kapitalas Lietuvoje 2020. 2020. https://strata.gov.lt/images/tyrimai/2020-metai/zmogiskojo-kapitalo-politika/20200511-zmogiskasis-kapitalas-Lietuvoje.pdf

[20] LRT, *Skelbiamas pasaulinis universitetų reitingas*, 2020-03-04. https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1148290/skelbiamas-pasaulinis-universitetu-dalykinis-reitingas-jame-ir-lietuvos-aukstuju-mokyklu-laimejimai

[21] Europos inovacijų švieslentė, 2019. https://ec.europa.eu/growth/industry/policy/innovation/scoreboards_en

[22] STRATA, *Švietimo pasiūlos prognozavimo tyrimo ataskaita,* 2020. https://strata.gov.lt/images/tyrimai/2020-metai/zmogiskojo-kapitalo-politika/20200220-Sviestimo-pasiulos-prognozavimas-ataskaita.pdf

informacinių technologijų.[23] Studijų vietų skaičiaus ir kainos paskirstymui dar trūksta skaidrumo ir įtraukiančių diskusijų su akademine bendruomene ir visuomene. Dėstytojų atlyginimai pastaraisiais metais po švietimo bendruomenės protestų ėmė augti, tačiau ilgą laiką neskatino gabaus jaunimo rinktis mokslininko kelią.

Visa tai galime pakeisti, jei pagrindinį dėmesį sutelksime į studijų kokybės didinimą, plačiau atversime duris tarptautinei mokslo ir studijų rinkai, daugiau finansuosime ne patalpas, bet žmogiškąjį kapitalą, didinsime dėstytojų ir tyrėjų atlyginimus, pritrauksime gerus užsienio studentus ir tyrėjus.

1.3.1 Lietuvos universitetuose – pasaulinio lygio studijų kokybė

1.3.1.1 Ne kiekybė, o kokybė lems aukštojo mokslo ateitį

Gera studijų kokybė yra svarbiausias aukštojo mokslo politikos uždavinys, nes Lietuvos aukštosios mokyklos konkuruoja ne tarpusavyje, bet su kitomis pasaulio kolegijomis ir universitetais.

Siekdama tokio tikslo, valstybė turėtų studijų procesą planuoti taip, kad studijų masiškumas nedevalvuotų jų kokybės, todėl nustatysime aukštesnį stojimo į aukštąsias mokyklas slenkstį, sugrąžindami minimalaus egzaminų vidurkio reikalavimus. Tokiu būdu į atitinkamas aukštąsias mokyklas ir studijų kryptis nepatektų joms visiškai nepasirengę studentai, o kolegijose išvengtumėme drastiško studijuojančiųjų skaičiaus kritimo ne dėl pačių kolegijų kaltės.

Analogiškai nėra tikslinga didinti valstybės finansuojamų vietų skaičiaus – jau ir šiuo metu daugiau nei pusė stojančiųjų į valstybinio sektoriaus aukštąsias mokyklas mokosi už valstybės lėšas.[24] Vietoj to, mažėjant studentų skaičiui, geriau didinti studijų vietos kainas ir tolygiau finansuoti skirtingas studijų kryptis. Disproporcija tarp skirtingų krypčių studijų kainos yra suprantama, tačiau dabar ji kai kur siekia kone 2 kartus.[25] Didesnės

---

[23] 15min, *Po priėmimo į aukštąsias mokyklas liko laisvų vietų ir daugiau nei 1 mln. nepanaudotų lėšų.* 2019-08-29. https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/svietimas/po-priemimo-i-aukstasias-mokyklas-liko-laisvu-vietu-ir-daugiau-nei-1-mln-nepanaudotu-lesu-233-1194046?copied

[24] LAMA BPO, *Bendrojo priėmimo rezultatai,* 2019. https://bakalauras.lamabpo.lt/bendro-priemimo-rezultatai/2018-m-2-2/#1

[25] Įsakymas dėl studentų, priimamų 2020 metais į aukštąsias mokyklas, norminių studijų kainų patvirtinimo. 2020-01-13. https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/778ea1b035f411ea829bc2bea81c1194

investicijos į socialinius ir humanitarinius mokslus taip pat reikalingos, siekiant užtikrinti jų adekvačią kokybę ir ES vidurkį siekiančius dėstytojų ir tyrėjų atlyginimus.

Atėjo metas racionaliai užbaigti aukštųjų mokyklų konsolidacijos epopėją: tam būtina geranoriška politinė valia Seime ir akademinėje bendruomenėje, todėl sieksime dialogo su visomis politinėmis jėgomis ir vadovausimės principu, jog besijungiančios mokyklos labiausiai rūpintųsi ne infrastruktūros, bet studijų kokybės tobulinimo planais. Galutiniu konsolidacijos tikslu privalo būti 2–4 pasaulyje moksliniais tyrimais konkuruoti galinčių universitetų atsiradimas, kurie sugebės patekti tarp 100 geriausių Europos universitetų. Kitos aukštosios mokyklos turi atitikti regioninės politikos atskirose vietovėse formuluojamus poreikius.

1.3.1.2 Moksle ir studijose – tarptautiškumo plėtra

Aukštasis mokslas didžiąją istorijos dalį buvo ir liko tarptautinis reiškinys. Tarptautiškumas vertingas ne pats savaime, tačiau kaip galimybė atnaujinti savo patirtis ir pasitikrinti žinių bei atradimų lygį, todėl plėsime valstybės pagalbą mokslininkams ir įmonėms konkuruoti tarptautinėse inovacijų ir mokslo programose.

Sudarysime platesnes galimybes gabiems studentams ir dėstytojams vykti į stažuotes geriausiose pasaulio aukštosiose mokyklose, o universitetams kursime paskatas būti tarptautiškesniais ir siekti pritraukti daugiau studentų ir mokslo darbuotojų iš užsienio.

Užsienyje dirbantiems ir norintiems grįžti Lietuvos mokslininkams skirsime specialų finansavimą, padėsime jiems perkelti ar įrengti savo laboratorijas. Kartu plėsime stipendijas geriausiems užsienio valstybių studentams studijuoti magistrantūroje ir doktorantūroje, adaptuosime jiems studijų programas bei plėsime rinkodaros sistemos užsienyje projektus.

Didinsime ES kalbomis dėstomų dalykų santykį bakalauro programose – ilgainiui bent 40–50 proc. (su išimtimis) programų dalykų turi būti dėstoma ES kalbomis, magistrantūroje – 60–80 proc.

Siekdami demokratijos ir žmogaus teisių sklaidos Rytų Europos regione, kviesime perspektyvius Ukrainos, Sakartvelo, Moldovos ir kitų valstybių moksleivius studijuoti Lietuvoje.

Užtikrinsime, kad, siekdami pritraukti užsienio talentus, universitetai bei kolegijos neliktų vieni – jiems kryptingai talkins visos valstybės institucijos. Kartu šalinsime visas biurokratines kliūtis, kurias patiria į Lietuvą atvykti norintys studentai ir dėstytojai.

Remsime aukštųjų mokyklų partnerystes su užsienio universitetais ir inicijuosime bendrų studijų programų su geriausiais pasaulio universitetais plėtrą Lietuvoje.

1.3.1.3 Tiltai tarp mokslo, verslo ir visuomenės

Privalome stiprinti ryšį tarp mokymosi institucijų, verslo ir aukštojo mokslo įstaigų. Pritrauksime pedagoginio išsilavinimo neturinčius, bet kompetentingus asmenis bendradarbiauti dėstymo ir mokslo procesuose. Kursime paskatas ir galimybes mecenatystei – privataus sektoriaus įsitraukimui į aukštojo mokslo finansavimą.

Sukursime platformą, kurioje atitinkamų sričių Lietuvos ir pasaulio tyrėjai galėtų stažuotis valstybinėse institucijose ir savo tyrimais stiprinti viešojo valdymo kokybę.

Mokslo politika turi būti grindžiama balansu tarp taikomojo aukštos pridėtinės vertės ir fundamentinio palaikomojo mokslo. Iki šiol fundamentiniams tyrimams nebuvo skiriamas pakankamas finansavimas. Pažymime, kad fundamentinis mokslas yra pagrindas ugdant aukšto lygio mokslininkus, plėtojant stiprias tyrimų kryptis, iš kurių galima užauginti sėkmingus aukštųjų technologijų verslus.

Sieksime užtikrinti mokslininkų vadybinių kompetencijų ugdymą ir nuolatinį mokslo–verslo projektų skatinimą. Privalome siekti, kad Lietuvos mokslo taryba užtikrintų periodinį mokslinių tyrimų finansavimą bei skaidrų lėšų panaudojimą, pagal aiškų planą, skelbiant įvairius valstybinius ir su užsienio partneriais vykdomus mokslo finansavimo konkursus. Nedidelio biudžeto tyrimams, tokiems kaip studentų moksliniai tyrimai ir praktika, paraiškų formos turi būti iš esmės supaprastintos.

1.3.2 Mokslo bendruomenę motyvuojančios, įtraukiančios aukštosios mokyklos

1.3.2.1 Vadovų ir dėstytojų lyderystės stiprinimas

Kurdami dėstymui ir moksliniams tyrimams palankią aplinką, dėsime pastangas užtikrinti deramą mokslininkų finansavimą: dėstytojų atlyginimai turi būti 150 proc. didesni už vidutinį darbo užmokestį, o jaunų dėstytojų atlyginimai ir doktorantų stipendijos privalo siekti 100 proc. vidutinio darbo užmokesčio. Tuo pačiu, turime nepamiršti, kad dėstytojai ir tyrėjai aukštajame moksle turi skirti kuo mažiau laiko administraciniam darbui, tad iš

pagrindų peržiūrėsime jiems tenkantį administracinės naštos krūvį, o reikalingą informaciją padarysime paprastai ir lengvai prieinama. Lietuvoje turi daugėti į mokslą orientuotų universitetų, todėl aukštesni atlyginimai dėstytojams sudarys sąlygas daugiau laiko skirti mokslinei veiklai.

Telksime pagalbą stiprinti universitetų ir kolegijų vadybinį potencialą – pasieksime, kad visas aukštąsias mokyklas vadybiniais klausimais konsultuotų geriausi pasaulinio lygio specialistai. Kartu didinsime ir neakademinio personalo atlyginimus, skatinsime aukštąsias mokyklas sudaryti sąlygas personalui prasmingai Lietuvoje ir užsienyje kelti kvalifikaciją.

Bendradarbiaudami su aukštosiomis mokyklomis stiprinsime dėstytojų pedagoginius gebėjimus, kuriems šiandien beveik neskiriama jokio dėmesio. Padėsime aukštojo mokslo įstaigoms išmokti geriausias nuotolinio ugdymo pamokas, daugiau investuodami į reikalingą joms skaitmeninę infrastruktūrą.

1.3.2.2 Visiems studentams draugiškos aukštosios mokyklos

Dėl menkų stipendijų net ir geriausi šalies studentai priversti dirbti. Turime siekti, kad geriausi šalies studentai būtų sugrąžinti į auditorijas, kad jiems akademinės veiklos nereikėtų aukoti dėl darbo vien tam, kad būtų patenkinti jų finansiniai poreikiai. Privalome ne tik ženkliai didinti studentų stipendijų dydį, tačiau ir pasiekti, kad valstybės remiamų paskolų studentų asmeniniams poreikiams mėnesinis dydis būtų ne mažesnis nei valstybės nustatytas minimalių vartojimo poreikių dydis.

Studentų vaidmuo svarbus ir tiesiogiai formuojant studijų turinį: jie privalo būti įtraukiami į studijų kokybės gerinimą, jiems turi būti sudarytos galimybės prisidėti prie studijų programų sudarymo ir atnaujinimo. Kuo daugiau studentų dar bakalauro programos studijų laikais turi būti įtraukiami į dėstytojų vykdomus mokslinius projektus.

Aukštasis mokslas privalo tapti įtraukus, todėl finansuosime aukštojo mokslo studijų infrastruktūros ir studijų programų pritaikymą negalią, specialius ugdymosi poreikius turintiems studentams.

1.3.3 Mokyklas stiprinantys universitetai ir kolegijos

Viena iš bendrojo ugdymo stagnacijos priežasčių – žema mokytojus rengiančių studijų kokybė ir aukšto lygio ugdymo mokslinių tyrimų, kurie yra modernaus ugdymo turinio ir metodologijos šaltinis, stoka. Edukologines programas finansuosime prioriteto tvarka iš

specialios valstybinės programos, tiesiogiai iš valstybės biudžeto ir jokiu būdu „neįsisavinant“ griežtai reglamentuotus struktūrinius fondus. Sieksime, kad jose būtų pateikiamos naujausios žinios, stiprinamas ne tik dalykinis, bet ir ypač psichologinis bei metodinis pasirengimas. Kviesime dėstytojus iš geriausių pasaulio universitetų dėstyti dalį kursų šiose programose.

Kursime finansines paskatas ugdymo mokslų krypties mokslininkams publikuoti savo darbus geriausiuose tarptautiniuose žurnaluose, spausdinti savo pasiekimus garsiose užsienio akademinių knygų leidyklose, nuolat dalyvauti tarptautinėse mokslinėse konferencijose. Didinsime edukologijos doktorantūros studijų vietų skaičių ir sieksime, kad ugdymo programų studentai – būsimieji mokytojai – būtų kuo anksčiau įdarbinami moksliniuose projektuose.

1.4 Profesinis mokymas

Pastaraisiais metais profesiniame mokyme prasidėjo esminės reformos – pasikeitė profesinio mokymo finansavimo metodika, pakeistas profesinių mokyklų valdymas, joms tampant viešosiomis įstaigomis su už valdymą atsakingomis, iš skirtingų atstovų sudarytomis tarybomis, specialistų rengimas vykdomas atsižvelgiant į ekonomikos prognozes, įtvirtina, kad profesinis orientavimas taps bendrojo ugdymo sistemos dalimi.[26]

Nemaža dalis šių pokyčių yra reikalingi ir sveikintini, tačiau sektorių vertinantys nepriklausomi ekspertai pastebi, kad profesinis mokymas vis dar yra organizuojamas nepakankamai efektyviai, o kartu pastaraisiais metais matome ir ženklų profesinių mokyklų mokinių skaičiaus kritimą – profesinėse mokyklose besimokančių mokinių skaičius 2015–2020 m. laikotarpiu sumažėjo 40 proc. (2015–2016 m. – 47 tūkst.; 2019–2020 m. – 28 tūkst.), kasmet stojančiųjų per tą patį laikotarpį – beveik perpus (nuo 24 tūkst. iki 13 tūkst.).[27]

Valstybės kontrolė 2020 m. valstybinio audito ataskaitoje pastebi, kad, mažėjant mokinių skaičiui, neskubama atsisakyti nenaudojamų profesinių mokyklų patalpų (jų bendras

[26] Nacionalinės reformos profesiniame mokyme ir suaugusiųjų švietime, 2019. https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/national-reforms-vocational-education-and-training-and-adult-learning-38_lt

[27] Statistikos departamento duomenys. https://osp.stat.gov.lt/

plotas 2016–2019 m. vienam mokiniui didėjo 37 proc.). Nors valstybė steigė modernia įranga aprūpintus praktinio mokymo centrus (net 41), su modernia įranga mokosi tik trečdalis mokinių, daugiau nei pusė centrų nedirba po darbų valandų, tad juose sudėtinga mokytis po darbo.

Viena iš veiksmingesnių priemonių sklandžiai pereiti iš mokymosi įstaigos į darbo rinką yra pameistrystė, tačiau pirminio profesinio mokymo mokinių, besimokančių šia forma, 2018–2019 m. buvo tik apie 1,9 proc., nors yra siekiama, kad 2020 m. jų būtų 20 proc.

Stringa karjeros galimybių užtikrinimas specialiųjų poreikių turintiems mokiniams, mokyklose trūksta švietimo pagalbos specialistų, o nė 30 Eur nesiekiančios stipendijos nemažina socialinės atskirties, nors būtent profesinį mokymą dažniau renkasi asmenys iš skurdžiai gyvenančių šeimų. Galiausiai iš profesinio mokymo kasmet vidutiniškai iškrenta apie 17 proc. mokinių.[28]

Šie rezultatai susiję ir su prasta profesinių mokyklų pedagogų situacija. Įstaigų biudžetuose kvalifikacijai tobulinti skiriamos sumos dažniausiai neviršija 0,3 proc. Be to, trūkstant informacijos, apskritai išlieka aktuali neatitikties tarp profesijos mokytojų kvalifikacijos tobulinimo reglamentavimo ir realios situacijos problema.[29]

Profesiniame mokyme turėtumėme judėti priešinga kryptimi – Lietuvoje tik 27 proc. jaunuolių siekia įgyti kvalifikaciją kartu su viduriniu išsilavinimu, kai ES profesinio mokymo įstaigose vidutiniškai mokosi 48 proc. jaunuolių. Didindami profesinio mokymo studijų kokybę, užtikrinsime, kad jos ne diktuotų mokymo pasiūlą, kaip yra šiandien, bet efektyviai reaguotų į paklausą – mokinių ir darbo rinkos poreikius.

1.4.1 Patrauklus ir kokybiškas profesinis mokymas

1.4.1.1 Tobulėjantys pedagogai ir įranga, dėl kurios negėda

Tobulinsime profesinių mokyklų mokymo kokybę inicijuodami profesinio mokymo programų atnaujinimą, atsižvelgdami tiek į atitinkamos ūkio srities darbo vietoms keliamus reikalavimus, tiek aktualizuodami jau šiuo metu šiose mokyklose esantį neišnaudojamą potencialą.

---

[28] Parsisiųsti ataskaitą galima šiuo adresu: https://www.vkontrole.lt/pranesimas_spaudai.aspx?id=25034

[29] STRATA, *Profesinis mokymas Lietuvoje 2019*, 2019. https://strata.gov.lt/images/tyrimai/2020-metai/svietimo-politika/20200424-profesinis-mokymas-lietuvoje-2019.pdf

Pasieksime, kad profesinės mokyklos skirtų didesnį finansavimą pedagogų kvalifikacijos tobulinimui ir kad šie turėtų realias, nuolatines galimybes tobulėti Lietuvoje ir užsienyje, atnaujinti savo žinias mokymuose, stažuotėse ir mainų programose.

Užtikrinsime, kad profesinės mokyklos įdiegtų ir palaikytų vidinės kokybės užtikrinimo sistemas, kurios bus periodiškai vertinamos.

Plėsime naujausia įranga aprūpintų sektorinių mokymų centrų panaudojamumą sudarydami sąlygas juose mokytis po darbo ir vasarą. Peržiūrėsime šių centrų finansinius rezultatus motyvuodami juos užsidirbti teikiant kokybiškesnes paslaugas rinkai ir taip atnaujinti turimą įrangą.

1.4.1.2 Pameistrystė – sėkmingas būdas greitai pradėti dirbti

Sklandžiai padėsime pereiti iš mokymosi įstaigos į darbo rinką diegdami pameistrystės praktikas. Šiandien pasirinkusiųjų mokytis pameistrystės forma įsidarbinimo rodikliai vieni geriausių, o, mokant pameistriams atlyginimą, būtų padedama iš profesinio mokymo neiškristi skurdžiau besiverčiantiems mokiniams.

Skatinsime glaudesnį bendradarbiavimą tarp įmonių ir profesinio mokymo įstaigų, sukurdami mechanizmus, kuriais iš dalies kompensuosime įmonių išlaidas vykdant mokymą pameistrystės forma, taip pat inicijuosime tinkamų mokymo programų parengimą ir meistrų-mokytojų pedagoginių įgūdžių tobulinimo bei papildomų finansinių paskatų dirbant su mokiniais programas.

1.4.1.3 Ne tik profesiniai, bet ir kalbų, IT, karjeros įgūdžiai

Lietuva konkuruoja globalioje ekonomikoje, o darbo rinkos poreikiai greitai kinta, todėl profesinės mokyklos turi ruošti ne tik siaurai specializuotas profesines programas, tačiau suteikti platesnius įgūdžius, todėl pasieksime, kad profesinėse mokyklose mokiniai mokytųsi ne tik vienos, bet dviejų ar trijų užsienio kalbų.

Finansuosime mokinių profesinio orientavimo sistemą – profesinių mokyklų mokiniai turi žinoti, kaip gali gauti ugdymo karjerai ir profesinio konsultavimo paslaugas, todėl visos profesinės mokyklos turės karjeros specialistus.

Paruošime darbo su informacinėmis technologijomis įgūdžių tobulinimo programą. IT, kaip trečia mokinių kalba, turi atkeliauti ir į profesinės mokyklas, todėl steigsime IT profesinės ekselencijos centrus, kurie rūpinsis nuolatiniu programų atnaujinimu, darbdavių įtraukimu ir darbo rinkos poreikių prognozavimu.

1.4.2 Visą gyvenimą apimantis, nediskriminuojantis profesinis mokymas

1.4.2.1 Visą gyvenimą apimantis profesinis mokymas

Profesinio mokymo sistema turi būti lanksti, šiuolaikiška ir atvira norintiems studijuoti. Parengsime ir patvirtinsime dokumentus neformaliai įgytoms kompetencijoms pripažinti, kurie palengvintų pereinamumą tarp to paties ir aukštesnio lygmens kvalifikacijų ir užtikrinsime susijusių duomenų, reikalingų stebėsenai ir kaupimui atlikti, sistemą. Įdiegsime vadinamąjį vieno langelio principą įvairiais būdais (formaliuoju, neformaliuoju, savišvietos ir darbo patirties) įgytų kompetencijų vertinimui ir pripažinimui.

Įvertinsime, kokia aprėptimi ir kaip efektyviai profesinio mokymo įstaigose taikomas individualizuotas mokymas, nustatysime gerosios patirties pavyzdžius ir inicijuosime jų taikymą profesinio mokymo sistemoje.

Diegsime karjeros planavimą visose švietimo grandyse, todėl ugdymo įstaigose veiks profesinis mokymas, kuris darželiuose supažindins su profesijomis, o mokyklose leis atrasti profesinius polinkius, leidžiant mokiniui pačiam „pasimatuoti“ įvairius darbus profesinėje mokykloje.

1.4.2.2 Nediskriminuojantis profesinis mokymas

2018–2019 m. m. 78 proc. visų valstybinių profesinių mokyklų neturėjo specialiųjų pedagogų, 49 proc. – psichologų, 15 proc. – socialinių pedagogų etatų.[30] Siekiant, kad kuo daugiau mokinių neiškristų iš profesinių mokyklų, pilnai finansuosime reikalingų švietimo pagalbos specialistų poreikį, o taip pat visas profesines mokyklas pritaikysime negalią turintiems žmonėms.

Padėsime profesinį mokymą sėkmingai pabaigti skurdžiau gyvenantiems mokiniams. Pasak Valstybės kontrolės, maksimali stipendija profesinėse mokyklose siekia 29 Eur, o materialinė parama – 58 Eur. Kelis kartus didinsime stipendijas ir materialinę paramą, padėsime mokykloms užtikrinti bendrabučius, drabužius, maistą, kad sunkiai save išlaikantiems mokiniams nereikėtų praleisti pamokas dirbant kitose įstaigose.[31]

[30] Parsisiųsti ataskaitą galima šiuo adresu: https://www.vkontrole.lt/pranesimas_spaudai.aspx?id=25034
[31] Parsisiųsti ataskaitą galima šiuo adresu: https://www.vkontrole.lt/pranesimas_spaudai.aspx?id=25034

1.4.3 Profesinės mokyklos – ne administratoriams, o mokiniams ir darbdaviams

Tvarkysime profesinio mokymo įstaigų tinklą taip, kad mažėtų jų nenaudojamas plotas. Valstybės kontrolės 2020 m. išvadoje teigiama, kad bendras visų profesinio mokymo įstaigų plotas 2016-2018 m. sumažėjo 2,08 proc., kai mokinių skaičius – 29 proc. Didėjantį vienam mokiniui tenkantį plotą lemia nenaudojamos patalpos.[32] Sieksime tęsti profesinių mokyklų optimizaciją ir nereikalingą turtą perduosime valstybės įmonei „Turto bankas“, o sutaupytas už šių patalpų išlaikymą lėšas nukreipsime į ugdymo kokybės tobulinimą.

Aukštą pridėtinę vertę kurianti profesinė mokykla turi būti laisva priimdama sprendimus dėl mokinių srauto, mokymo turinio, mokymo grafiko, o darbdaviai privalo įsitraukti (ne būti įtraukiami) nuo mokinio pasirodymo mokykloje.

Kadangi profesinės mokyklos labiau ruošia žmogų darbo rinkai ir privalo bendradarbiauti su verslu, sieksime, kad jų pavaldumas palaipsniui būtų perduotas Ekonomikos ir inovacijų ministerijai.

1.5 Mokymasis visą gyvenimą

Šiuolaikinis gyvenimas yra dinamiškas ir teikia daug galimybių, tačiau kartu tenka mokėti to kainą prisiimant daugiau rizikos ir netikrumo. Mokymosi visą gyvenimą politika yra skirta padėti žmonėms, ypač suaugusiems, nuolat mokytis ir minimizuoti ateities neapibrėžtumo grėsmes, tačiau tokio švietimo turinys turi atitikti realius besimokančiųjų ir darbo rinkos poreikius. Ilgėjant vidutinei gyvenimo trukmei, spartėjant naujai pramonės revoliucijai ir vykstant darbo procesų automatizacijai, poreikis iš naujo save profesiškai atrasti arba tobulintis pasirinktame kelyje ateityje tik augs.

ES lygmeniu siekiama, kad 2020 m. mokymesi visą gyvenimą (formaliajame ir neformaliajame) dalyvautų bent 15 proc. suaugusiųjų (25–64 metų amžiaus). 2019 m. Lietuvoje besimokančių 25–64 metų amžiaus asmenų buvo bene dvigubai mažiau nei kitose Europos Sąjungos šalyse – Lietuvoje tokių vos 6,9 proc., kai ES vidurkis – 10,7 proc.[33]

---

[32] Parsisiųsti ataskaitą galima šiuo adresu: https://www.vkontrole.lt/pranesimas_spaudai.aspx?id=25034
[33] STRATA, Žmogiškasis kapitalas Lietuvoje 2020. 2020.

Šiandien nacionaliniu lygiu trūksta aiškios mokymosi visą gyvenimą ir vyresniųjų suaugusiųjų švietimo strategijos. Suaugusiųjų švietimas neretai apsiriboja ne tiek profesinių įgūdžių tobulinimu, kiek socialine integracija.

Turint omenyje technologinius ir nuotolinio darbo iššūkius, Lietuvos suaugusieji yra pavojingoje situacijoje – pasak Vyriausybės strateginės analizės centro, „didelės dalies suaugusiųjų kompetencija spręsti problemas pasitelkiant technologijas yra žema. Bendras Lietuvos rezultatas šių gebėjimų srityje – 258, o EBPO vidurkis – 279. Apie 20,9 proc. suaugusiųjų (lyginant su 14,7 proc. suaugusiųjų EBPO šalyse) nurodė, kad neturėjo ankstesnės darbo kompiuteriu patirties arba neturėjo pagrindinių kompiuterinių įgūdžių, o ketvirtadalis pasiekė žemesnį nei 1 lygį (EBPO vidurkis – 14 proc.) pagal problemų sprendimo pasitelkiant technologijas rodiklį. Panaši situacija yra tokiose šalyse kaip Turkija, Čilė ir Graikija.“[34]

Siekdami žmones paskatinti prasmingai keisti ir tobulinti kvalifikaciją, turime ištraukti šią švietimo politikos sritį iš paraščių, aiškiai apibrėžti jos reformų kryptį ir ją deramai finansuoti ne tik ES, bet ir valstybės lėšomis.

1.5.1 Mokymosi visa gyvenimą kultūra

Iš esmės peržiūrėsime Užimtumo tarnybos veiklą ir palengvinsime sąlygas perkvalifikavimo ir mokymo srityse veikti verslams, gebantiems darbuotojams greitai suteikti reikalingas kompetencijas. Sukursime vaučerių sistemą, skirtą įgyti naują kvalifikaciją arba tobulinti seną.

Skatindami žmonių įsitraukimą į mokymosi visą gyvenimą veiklas, plėsime partnerystes su nevyriausybinėmis švietimo organizacijas. Kvalifikacijos keitimo ir mokymosi galimybes atversime visiems, o ypač – nekvalifikuotiems, žemos kvalifikacijos, vyresnio amžiaus žmonėms ir turintiems negalią.

Suaugusiųjų švietimo įstaigų pedagogams (andragogams) plėsime kvalifikacijos tobulinimo programas, stažuotes į užsienį bei užsienio ekspertų vizitus į Lietuvą. Didinsime suaugusiųjų mokymo sistemos tarptautiškumą ir jos dalyvių tarptautinį judumą. Inicijuosime kokybiškų andragogikos studijų programų plėtrą.

[34] STRATA, Žmogiškasis kapitalas Lietuvoje 2020. 2020.

Didinsime aukštojo mokslo prieinamumą suaugusiems. Finansiškai skatinsime aukštąsias mokyklas sudaryti sąlygas studijuoti neįprastoms suaugusiųjų grupėms – vyresnio amžiaus, žemesnės kvalifikacijos asmenims. Išnaudosime nuotolinio mokymo patirtis, kad praplėstume jo galimybes suaugusiems.

Formuosime kultūrinių kompetencijų plėtros pasiūlą planuodami mokymosi visą gyvenimą projektus bibliotekose, muziejuose, teatruose ir kitos kultūros įstaigose.

Vystysime galimybes žmonėms įgyti naują specialybę ir naujas gyvenimo perspektyvas. Turime sudaryti sąlygas valstybės lėšomis studijuoti nemokamai jau turintiems aukštąjį išsilavinimą ne anksčiau nei po 20 metų, o iš dalies finansuojamoje vietoje – iškart.

2. Talentų ir inovacijų šalis

„Never let a good crisis go to waste."

Winston Churchill

Laisvės partija pasisako už atsakingų piliečių teisę būti paliktiems ramybėje. Nesant akivaizdaus poreikio valstybei įsikišti, visi piliečių laisvanoriški santykiai turi būti nevaržomi. Valstybės intervencijos į rinkos santykius, kontrolė ir biurokratija turi drastiškai mažėti, jei norime padidinti privataus sektoriaus veiklos efektyvumą. Visgi Lietuvoje vis dar gajus įtarus požiūris į verslą, susiformavęs per ankstyvą naujai nepriklausomos Lietuvos laikotarpį. Mes manome, kad išankstinis neigiamas nusistatymas, nesvarbu – smulkių ar stambių verslininkų atžvilgiu – yra didelis stabdis mums siekti turtingos, kūrybingos ir geresnės Lietuvos. Koronaviruso krizė akivaizdžiai apnuogino tokio požiūrio moralinį bankrotą. Kol centrinės valdžios lyderiai blaškėsi, Lietuvos verslininkai, nevyriausybinės organizacijos, sostinės vadovai ir pavieniai Lietuvos gyventojai masiškai ir operatyviai organizavosi ir surėmę pečius užkamšė žiojėjančias spragas mūsų sveikatos apsaugos, viešųjų pirkimų, civilinės saugos ir produktų bei gamybos inovacijos srityse. Tai puiki pamoka ir pavyzdys mums, kaip visuomenei, ir Laisvės partijos, kaip liberalios jėgos, idėjų patvirtinimas realybėje.

Šiandien, Lietuvai susiduriant su globaliais ir vietiniais ekonominės stagnacijos iššūkiais, sukeltais COVID-19 viruso, esame įpareigoti sudaryti palankiausias sąlygas ekonomikos atsigavimui, verslo vystymui bei padėti tvirtus pamatus ilgalaikei ir tvariai ekonomikos plėtrai.

Nors talentų pritraukimas ir išlaikymas dažnai akcentuojamas kaip vienas Lietuvos prioritetų, o 2019 m. grynoji migracija po didelės pertraukos vėl tapo teigiama, kvalifikuoti darbuotojai vis dar palieka šalį, o reemigruojantys Lietuvos piliečiai susiduria su integracijos kliūtimis.

Remiantis Europos Komisijos duomenimis,[35] Lietuvos ekonomikos našumas auga, tačiau gerokai lėtesniu tempu nei prieš 2009–2011 m. finansų krizę. Prie to ženkliai prisideda lėta ir chaotiška technologinė pertvarka, Lietuvos inovacijų diegimo rezultatai

[35] Europos Komisijos šalies ataskaita. Lietuva (2020)

gerėja, tačiau tebėra menki, o tiesioginės užsienio investicijos vis dar gerokai mažesnės už prieš krizę buvusį lygį. Lietuvos mokesčių sistemai trūksta paprastumo ir stabilumo.

Ekonomikos modernizacija paspartėtų pašalinus kliūtis inovacijoms ir verslui. Šiuo metu mokslinių tyrimų ir ekspertinės plėtros efektyvumas yra žemas ir apsunkintas neefektyvaus biurokratinio tinklo. Naujoms įmonėms sunku išgyventi ir augti – penkerių metų ribą įveikusių įmonių išgyvenamumo rodiklis vienas žemiausių ES.

Lietuva nebėra greičiausio interneto šalimi, kitoms šalims pasivijus ir pralenkus mūsų turėtą konkurencinį pranašumą. Lietuvos regionai susiduria su plačiajuosčio interneto prieinamumo problemomis, o pasiruošimas 5G interneto įdiegimui vyksta vangiai.

Siekiant, kad Lietuva taptų konkurencingiausia regiono šalimi, didėtų gyventojų skaičius, augtų tiesioginės užsienio investicijos bei taptume inovatyviausia šalimi Europoje, yra reikalingas ekonomikos proveržis talentų pritraukimo ir išlaikymo, inovacijų ir investicijų skatinimo bei šalies ekonominio konkurencingumo srityse.

Laisvės partija ekonomikos ir inovacijų srityje kelia šiuos pagrindinius tikslus:

- Jokių naujų mokesčių.
- Lietuva – 1-a Europos Sąjungos „Doing Business“ reitinge.
- Efektyvi parama smulkiajam ir vidutiniam verslui.
- Talentų pritraukimas ir išlaikymas, efektyvios migracijos procedūros.

2.1 Talentai

2.1.1 Migracijos procedūrų efektyvinimas

Siekiant užtikrinti Lietuvos ekonominį augimą ir klestėjimą, privalu užtikrinti efektyvų kvalifikuotos darbo jėgos srautą iš užsienio bei užsieniečių ir reemigruojančių lietuvių integraciją. Globalaus talentų konkurencingumo indekso rodikliai rodo prastus Lietuvos rezultatus. Remiantis 2018–2019 m. duomenimis Lietuva yra vos 94 iš 119 valstybių, pagal protų prieaugio (angl. *brain gain*) rodiklį.[36] 2019 m. tik 285[37] aukštos kvalifikacijos specialistai gavo leidimus laikinai gyventi ir vos 7 proc. užsieniečių baigę studijas

[36] The Global Talent Competitiveness Index, 2018

[37] https://migracija.lrv.lt/lt/statistika/migracijos-metrasciai, Migracijos departamento pateikta statistika (2019 m.)

Lietuvoje lieka dirbti.[38] EBPO taip pat rekomenduoja[39] Lietuvai lengvinti imigracijos procedūras aukštos kvalifikacijos specialistų iš užsienio atvykimui.

Siekdami pritraukti daugiau globalių talentų į Lietuvą, supaprastinsime jau egzistuojančio migracijos mechanizmo (Europos Sąjungos Mėlynosios kortelės) procesą. Vietoje šiuo metu egzistuojančių trijų kategorijų paliksime vieną ir užtikrinsime, kad visi aukštos kvalifikacijos specialistai Mėlynąsias korteles gautų per 2 savaites. Paprastesnės migracijos procedūros padės pritraukti aukštos kvalifikacijos specialistus, o šiuo metu ES Mėlynosios kortelės direktyvoje numatyti kriterijai leidžia Lietuvai būti lankstesnei ir išsiskirti iš kitų Europos valstybių, sukuriant paprastesnes sąlygas aukštos kvalifikacijos specialistams atvykti ir dirbti Lietuvoje.

Taip pat inicijuosime automatinį leidimo laikinai gyventi Lietuvoje atnaujinimo nesant pažeidimų procesą. Užsieniečiai gyvenantys Lietuvoje ir atitinkantys visus laikino leidimo gyventi Lietuvoje kriterijus turi turėti teisę automatiškai atsinaujinti savo statusą. Proceso automatizavimas leistų sumažinti darbo krūvį, tenkantį Migracijos departamentui, priimant dokumentus dėl naujo leidimo išdavimo, bei prisidėtų prie paprastesnių migracijos procedūrų.

Įteisinsime leidimų gyventi studijų pagrindu išdavimą visam studijų laikotarpiui, panaikinsime diskriminacinį draudimą užsienio studentams dirbti daugiau kaip 20 val. per savaitę bei užtikrinsime galimybę supaprastinta tvarka gauti leidimą dirbti užsieniečiams baigus studijas. Mažinant biurokratinę ir administracinę naštą, tenkančią užsienio studentams, didėtų Lietuvos konkurencingumas užsienio studentų pritraukime, vertinant su kitomis Europos valstybėmis. Užsienio studentai turėtų didesnę motyvaciją integruotis ir pradėti dirbti Lietuvoje. Šiuo metu leidimus visam studijų laikotarpiui išduoda Olandijos ir Ispanijos migracijos institucijos.

Turime užtikrinti, kad grįžtantys į Lietuvą emigrantai turėtų galimybę greitai ir efektyviai įsilieti į darbo rinką bei panaudoti turimus įgūdžius kuriant verslą Lietuvoje. Todėl padėsime sugrįžusiems emigrantams ir jaunimui įsidarbinti bei kurti verslą: suteiksime 50 proc. GPM lengvatą 2 metams asmenims, kurie paskutinius penkerius metus negavo reikšmingų darbo pajamų Lietuvoje.

---

[38] MOSTA apžvalga „Užsienio studentai Lietuvoje: ar gebame pritraukti mokytis, o įgijusius išsilavinimą išlaikyti Lietuvoje?“ https://strata.gov.lt/images/leidiniai/uzsienieciai.pdf

[39] http://www.oecd.org/eco/surveys/economic-survey-lithuania.htm

2.1.2 Grįžtančių lietuvių ir užsieniečių integracija

Remiantis tyrimais, aukštos kvalifikacijos specialistai bei lankstus migracijos procesų reguliavimas yra vieni svarbiausių motyvų renkantis investicijų lokaciją. Kaip pagrindiniai aukštos kvalifikacijos darbuotojų pritraukimo iššūkiai nurodomi: ilgas paslaugų gavimo procesas lankant kelias skirtingas institucijas (kartais po kelis kartus) nežinant jų eiliškumo, skirtingų viešųjų institucijų darbuotojų pateikiama skirtinga informacija, specialistų galinčių konsultuoti anglų kalba trūkumas viešosiose įstaigose.

Vien šiuo metu egzistuojančio atskiro Migracijos departamento padalinio nepakanka, nes aukštos kvalifikacijos darbuotojai susiduria su sunkumais kitose Lietuvos viešosiose įstaigose.

Taip pat apie 66 proc. grįžusių į Lietuvą asmenų per pirmus metus neįsidarbina, o tai yra dažna pakartotinio išvykimo iš Lietuvos priežastis (EBPO, 2018 m.). Siekiant visus atvykusius asmenis ir jų šeimos narius išlaikyti Lietuvoje ir padėti jiems įsitvirtinti, svarbu užtikrinti tinkamą suteikiamų paslaugų kokybę.

Siekdami geresnės užsieniečių ir grįžusių Lietuvos piliečių integracijos, Suomijos[40] bei Airijos[41] pavyzdžiu, įsteigsime vieno langelio principu veikiantį „International House“ tinklą. Tai efektyviai veikianti virtuali ir fizinė platforma, kuri gali aptarnauti užsieniečius bei grįžtančius lietuvius ir užtikrinti, kad būtų suteikta visa reikalinga informacija išvykusiems ir grįžti į savo valstybę ketinantiems piliečiams bei į Lietuvą persikelti norintiems užsieniečiams. Sukūrus vieno langelio principu veikiančias „International House” įstaigas, būtų taupomi viešieji finansai koncentruojant paslaugas, užtikrinama tinkama aptarnavimo ir suteikiamų paslaugų kokybė, aiškus ir greitesnis integracijos procesas.

2.1.3 Aktyvus diasporos įtraukimas į Lietuvos ekonominį gyvenimą

Nuo 2012 m. Lietuvos Vyriausybės vykdoma „Globalios Lietuvos“ programa, siekianti įtraukti Lietuvos diasporą į šalies gyvenimą, tarp kitų savo tikslų siekia ir „sudaryti sąlygas užsienio lietuviams savo žiniomis, patirtimi ir pasiekimais įvairiose srityse

[40] International House Helsinki: https://www.ihhelsinki.fi/
[41] Safe Home Ireland: https://safehomeireland.com/

prisidėti prie Lietuvos gerovės kūrimo ir pažangos“[42] – kitaip tariant, įtraukti diasporą į valstybės ekonominį gyvenimą. Nepaisant to, daugybė efektyvių ir žinomų nevalstybinių programų, padedančių diasporos lietuviams įsidarbinti ar atlikti praktiką Lietuvoje, nėra palaikomos valstybės, vyksta pavieniui ir be aiškios koordinuotos krypties. Valstybė lig šiol nesiėmė lyderystės nei apjungti šias atskiras savanorių ar nevyriausybinių organizacijų plėtojamas programas, nei padėti lengviau koordinuoti veiklą tarpusavyje. Dar daugiau, „Globalios Lietuvos“ programos ateitis ir tęstinumas nėra aiškūs.

Ketiname toliau siekti įtraukti Lietuvos diasporą į valstybės ekonominį gyvenimą bei tą daryti efektyviau, aktyviau remiant neoficialias ir nevyriausybines užsienio lietuvių ar su užsienio lietuviams dirbančias organizacijas. Susisteminsime informaciją apie užsienio lietuviams prieinamus būdus dirbti bei atlikti praktikas Lietuvoje. Informacija turi būti aiški ir prieinama aktualiomis užsienio kalbomis.

Tęsdami ir efektyvindami „Globalios Lietuvos“ programą, sieksime, jog Lietuvoje būtų daugiau dirbančių ir ilgam apsigyvenančių lietuvių kilmės užsienio šalių piliečių.

2.2 Inovacijos

2.2.1 Dėmesys moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai (MTEP)

Lietuvos investicijos į Mokslinius tyrimus ir eksperimentinę plėtrą (MTEP) yra gerokai mažesnės nei ES vidurkis (2018 m. 0.88 proc. nuo Bendrojo vidaus produkto (BVP) 2018 m. Lietuvoje lyginant su 2.1% BVP ES).[43] ES tikslas – pasiekti, kad MTEP sudarytų 3 proc. BVP Europos Sąjungos mastu.[44]

Palyginus su ES, Lietuva labiausiai išsiskiria mažomis privataus sektoriaus išlaidomis MTEP nuo BVP (0.33 proc. BVP 2018 m. Lietuvoje vs. 1.41 proc. BVP ES vidurkis) ir maža privataus sektoriaus išlaidų dalimi (Lietuvoje privataus sektoriaus investicijos į MTEP sudaro tik 37.5 proc. visų investicijų į MTEP vs 66.5 proc. ES vidurkis 2018 m.). Valstybės išlaidų dalis nedaug atsilieka nuo ES vidurkio (0.19 proc. vs. 0.23 proc.),

[42] https://urm.lt/default/lt/globali-lietuva/globalios-lietuvos-programa/globalios-lietuvos-programos-igyvendinimas

[43] https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_09_10/default/table?lang=en

[44] Europe 2020, https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf

aukštojo mokslo įstaigų išlaidų vidurkis 35 proc. mažesnis nei ES (0.34 proc. vs 0.46 proc.).

Ilguoju laikotarpiu investicijų į MTEP stoka privačiame sektoriuje trukdys Lietuvos įmonėms greitai ir tvariai didinti savo produktyvumą, inovatyvumą ir konkurencingumą, o tai lėtins atlyginimų augimą, ekonomikos sudėtingumas, aukštos pridėtinės vertės produktų gamyba augs lėtai.[45]

Europos Komisija pažymi šias Lietuvos pagrindines problemas MTEP srityje: neefektyvus viešasis finansavimas, MTEP kokybė, sudėtingas institucinis tinklas, talentų trūkumas, maži mokslininkų atlyginimai baigus studijas.[46]

Lietuvos viešojo sektoriaus institucijų, veikiančių MTEP srityje, veikla yra sporadiška ir išsiskaidžiusi per skirtingas įstaigas; šios įstaigos ne tik prastai koordinuoja veiksmus tarpusavyje, bet ir neefektyviai valdo viešuosius finansus. Europos Komisija teigia, kad pradėta institucinė reforma vyksta lėtai. Valstybės Kontrolė yra nustačiusi, kad ankstesniais laikotarpiais lėšos, skirtos viešojo sektoriaus MTEP veikloms, nepasiekė numatytų tikslų,[47] abejojama ir išlaidų efektyvumu.[48]

Tikime, kad verslo aplinkos reguliavimo gerinimas, siūloma mokesčių reforma bei *Seed Investment Scheme* ir *Enterprise Investment Scheme* įvedimas smarkiai paskatins privataus sektoriaus investicijas, įskaitant ir investicijas į MTEP.

Nuoseklaus ir tvaraus išlaidų moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai (MTEP) augimo sieksime įgyvendindami ir šias priemones:

- Trumpalaikėje perspektyvoje, supaprastinsime dabar galiojančios pelno mokesčio lengvatos taikymą – įvesime „žaliąjį koridorių“ paraiškų įvertinimui Mokslo, inovacijų ir technologijų agentūroje (MITA). MITA privalės įvertinti paraiškas per 10 d. d., išskyrus atvejus, kai reikalingas išorinis ekspertinis vertinimas (dabar MITA įsipareigojusi išvadą pateikti per 2 mėn.). Ilgalaikėje perspektyvoje panaikinsime pelno mokestį reinvestuojamam pelnui.

---

[45]Eglė Aleknavičiūtė ir kt. Lietuvos ekonominės konvergencijos ir darbo rinkos iššūkiai https://www.lb.lt/lt/leidiniai/nr-31-lietuvos-ekonomines-konvergencijos-ir-darbo-rinkos-issukiai

[46]2020 European Semester: country report Lithuania. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1584543810241&uri=CELEX%3A52020SC0514

[47]https://www.vkontrole.lt/pranesimas_spaudai.aspx?id=23182

[48]https://www.vkontrole.lt/pranesimas_spaudai.aspx?id=22956

- Plėtosime privataus-viešojo sektoriaus bendradarbiavimą MTEP srityje – ten, kur įmanoma, skatinsime viešojo sektoriaus mokslininkus aktyviau siekti MTEP veiklos komercializavimo.
- Toliau optimizuosime viešojo sektoriaus institucijų, veikiančių MTEP srityje tinklą (mokslinių tyrimų institutų reorganizavimas, ministerijų sąveika).
- Siekdami didesnio skaidrumo ir efektyvesnio viešojo sektoriaus MTEP skiriamų lėšų panaudojimo, dažniau įtrauksime užsienio mokslininkus ir viešosios politikos ekspertus į finansuojamų projektų / veiklų atranką ir prioretizavimą.
- Po MTEP institucijų tinklo reformos, valstybės ir aukštojo mokslo institucijų MTEP skiriamas lėšas nuosekliai didinsime 10 proc. kasmet nuo dabartinio lygio, tuo pačiu siekdami efektyvaus šių lėšų panaudojimo.
- Sieksime, kad Ekonomikos ir inovacijų ministerija dar aktyviau veiktų verslo aplinkos reguliavimo gerinimo ir efektyvios viešosios politikos MTEP srityse.
- Aktyviai naudosime naujojo ES finansinio laikotarpio (2021–2027 m.) lėšas šiems tikslams pasiekti.

Šių priemonių įgyvendinimas pagreitins investicijų į MTEP augimą tiek privačiame, tiek viešajame sektoriuje. Viešojo sektoriaus lėšos, skiriamos MTEP, bus naudojamos efektyviau. Tai padidins Lietuvos privataus sektoriaus produktyvumo, konkurencingumo ir inovatyvumo augimą; sparčiau augs atlyginimai, greičiau didės ekonomikos sudėtingumas.

2.2.2 Investicijų smulkioms ir vidutinėms įmonėms planas

Lietuvos įmonės, kaip ir daugumoje euro zonos šalių,[49] daugiausia finansuojamos bankų, tačiau pastaruoju metu verslai Lietuvoje jaučia pritraukiamų lėšų stygių.[50] Bankai, dėl griežtų rizikos kontrolės reikalavimų, vengia rizikingesnių investicijų į didelį plėtros potencialią turinčias ar smulkias įmones. Tai apsunkina lietuviško verslo plėtrą bei mažina Lietuvos ekonomikos augimo potencialą.

[49] https://www.consilium.europa.eu/en/policies/capital-markets-union/
[50] https://www.lb.lt/lt/leidiniai/imoniu-apklausos-apzvalga-2019-m-nr-1

Taip pat, Lietuvoje ir pasaulyje prasidėjusi ekonominė recesija stipriausiai smogs smulkiam ir vidutiniam verslui. Dėl to svarbu, kad smulkus ir vidutinis verslas turėtų geras galimybes pritraukti kapitalą, būtiną buvusių pajėgumų atkūrimui ir augimui.

Siekdami pritraukti daugiau nebankinių investicijų į Lietuvos smulkų ir vidutinį verslą, remsimės gerąja Jungtinės Karalystės patirtimi.

Siekdami pagerinti mažesnių verslų galimybę pritraukti investicijų plėtrai ekonominio sunkmečio laikotarpiu, smulkiam verslui ir startuoliams įvesime *Seed Enterprise Investment Scheme*.

Siekdami palengvinti lėšų pritraukimą vidutinio dydžio privačioms bendrovėms, teiksime Jungtinės Karalystės *Enterprise Investment Scheme* pavyzdžiu parengtas valstybės garantijas.

2.2.2.1 Investicijų smulkioms įmonėms ir startuoliams planas (*Seed Enterprise Investment Scheme*)[51]

Remdamiesi 2012 m. Jungtinės Karalystės, kovojančios su euro zonos krize, pavyzdžiu, siekdami pagerinti jaunų verslų galimybę pritraukti investicijų plėtrai ekonominio sunkmečio laikotarpiu, įvesime Investicijų smulkioms įmonėms ir startuoliams planą – *Seed Enterprise Investment Scheme* (toliau – SEIS).

Investuotojams ir verslams, atitinkantiems šiuos kriterijus:

1. Investuotojams, investuojantiems į schemoje dalyvaujančias įmones:
    a. investuotojas yra privatus asmuo,
    b. investuotojas nėra ir dėka savo investicijų netampa kontroliuojančiu įmonę.
2. Įmonėms, siekiančioms pritraukti lėšų per programą:
    a. įmonė gyvuoja ne daugiau nei du metus,
    b. įmonė registruota Lietuvoje,
    c. įmonė turi iki 25 darbuotojų,
    d. įmonė turi mažiau nei 200,000 EUR vertės turto,

[51] https://www.telegraph.co.uk/finance/budget/8923191/Autumn-Statement-2011-George-Osbornes-speech.html
https://www.seis.co.uk/about-seis
https://www.seedrs.com/
https://www.crowdcube.com/

e. įmonė nėra valdoma didesnės įmonės / grupės.

svarstysime pritaikyti šias lengvatas:

- 50 proc. investuotos sumos nuskaičiuojama nuo investuotojo gyventojų pajamų mokesčio, investuojant iki 100 000 Eur.
- kapitalo grąžos mokesčio lengvata kapitalo grąžą reinvestuojant per schemą (SEIS).
- dalinė mokesčių grąža investicijai nepasisekus, siekiant investiciją padaryti finansiškai patrauklesne.

2.2.2.2 Investicijų vidutinio dydžio įmonėms planas (*Enterprise Investment Scheme*)[52]

Nors svarbu pasirūpinti jaunais verslais, taip pat svarbu jau esančių vidutinio dydžio įmonių plėtros galimybių užtikrinimas. Lietuvoje, kurioje nėra gerai išvystyta vietinė akcijų birža, įmonių plėtros galimybėms užtikrinti itin svarbu turėti geras sąlygas investuoti į vietos privačias bendroves. Investicijos į privačias bendroves yra rizikingesnės nei į viešas, tad joms padidinti reikalingi valstybės garantai, padarantys investicijas patrauklesnėmis. Jungtinėje Karalystėje tam skirta aukščiau aptartos SEIS dukterinė *Enterprise Investment Scheme*, kuri gali būti sėkmingai pritaikyta Lietuvai.

Schema Jungtinėje Karalystėje veikia panašiai į dukterinę SEIS. Investuojant į vidutinės apimties įmones (Jungtinėje Karalystėje tai iki 15 000 000 svarų vertės turto turinčios įmonės, kurios nėra valdomos didesnių įmonių / grupių), privatiems asmenims taikoma 30 proc. pajamų mokesčio lengvata, investuojant iki maksimalios sumos (kuri Jungtinėje Karalystėje siekia 1 000 000 svarų). Lengvata taikoma tik investuojant į valstybės patvirtintus vidutinio dydžio įmonių projektus, susijusius su aukštesnės pridėtinės vertės darbo vietų kūrimu.

Tikime, jog ši schema padės išlaikyti Lietuvos kapitalą šalyje ir investuoti į aukštą pridėtinę vertę ir darbo vietas šalyje kuriančius projektus.

Jungtinės Karalystės startuolių ir mažų verslų ekosistema plačiai naudojasi šiomis lengvatomis šalyje (tuo pasinaudojo tokios įmonės kaip „Revolut“, „Monzo“, „Brewdog“,

---

[52] https://eisa.org.uk/about-eis/looking-to-invest/
https://eisa.org.uk/about-eis/seeking-finance/
https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20140207061336/http://www.hmrc.gov.uk/research/report44.pdf

o investicijas į startuolius ir jaunas įmones tarpininkaujančios platformos „Seedrs“, „Crowdcube“ itin populiarios ir naudojamos tarp kitų ir lietuviškų verslų „TransferGo“ ar „NEO Finance“), tad manome, jog schema pagerintų tiek Lietuvos verslų atsigavimą po sunkmečio, tiek startuolių ekosistemos tolesnę plėtrą.

2.2.3 Chief Technology Officer (CTO) pozicija Vyriausybėje

Lietuvos viešasis sektorius nepilnai išnaudoja naujausių technologijų teikiamas galimybes kurti vertę gyventojams, verslo subjektams, taupyti lėšas veikiant efektyviau, gerinti paslaugų kokybę.

Šios temos nesulaukia pakankamai dėmesio ir palaikymo iš pačių aukščiausių valstybės vadovų. Trūksta politinės lyderystės ir koordinavimo tarp skirtingų valstybės institucijų, skaitmeninių technologijų temos ir iššūkiai sprendžiami bent kelių skirtingų ministerijų – Ekonomikos ir inovacijų, Švietimo, mokslo ir sporto, Vidaus reikalų. Svarbios iniciatyvos pasiklysta tarpinstitucinio bendradarbiavimo labirintuose. Jau veikiančios su skaitmeninėmis technologijomis susijusios institucijos – Informacinės visuomenės plėtros komitetas prie Vyriausybės, Skaitmeninės darbotvarkės departamentas Ekonomikos ir Inovacijų ministerijoje yra per silpnos savo turimų pajėgumų prasme.

Viešajame sektoriuje diegiamuose skaitmeniniuose sprendimuose skiriamas nepakankamas dėmesys išorinio vartotojo (gyventojų, verslo darbuotojų, kitų įstaigų) sąsajos funkcionalumui ir paprastumui (angl. *user experience*), biurokratinių procesų automatizavimui, lengvai sąveikai su kitų institucijų sistemomis.

Pagal atvirų duomenų sprendimų įgyvendinimą, taikymą, kokybę ir jų daromą pozityvų poveikį, Lietuva užima tik 23 vietą tarp 28 ES valstybių.[53]

Siekdami efektyvios lyderystės, sukursime *Chief Technology Officer* (CTO) poziciją Vyriausybėje, atsakingą už spartesnį, sklandesnį ir efektyvesnį skaitmeninių sprendimų įgyvendinimą viešajame sektoriuje. CTO:

- Paspartins atvirų duomenų (angl. open data) projektų, įskaitant ir atviros sąsajos (angl. open APIs) projektus, diegimą ir pasieks, kad jie būtų įgyvendinami taip, kad tokie projektai būtų atliekami ne formaliai, o kurtų realią

[53] Open data maturity report 2019, https://www.europeandataportal.eu/sites/default/files/open_data_maturity_report_2019.pdf

naudą (pvz., mažintų kaštus), skaidrumą ir naujas galimybes ir gyventojams, ir verslo subjektams.

- Sutelks viešąjį sektorių pasiekti, kad 2024 m. Lietuva pagal atvirų duomenų brandumą (matuojamą Europos Komisijos iniciatyvos „European Data Portal Open data maturity report“) pakliūtų į TOP 10 tarp ES valstybių.
- Paskatins atskirų viešojo sektoriaus IT sistemų integraciją (įskaitant lengvesnį apsikeitimą duomenimis).
- Prižiūrės ir koordinuos didelės apimties IT sistemų ir sprendimų diegimą viešajame sektoriuje tam, kad tokie projektai atitiktų bendrus reikalavimus, užtikrintų pakankamą integraciją su veikiančiais IT sprendimais kitose institucijose, padėtų atverti duomenis ir etc.
- Inicijuos dirbtinio intelekto (AI) sprendimų taikymą viešajame sektoriuje (pvz.: procesų robotizacija bei automatizacija, duomenų apdorojimas sprendimams priimti).
- Skatins kitų eksperimentinių technologinių sprendimų naudojimą valstybės lygmeniu.
- Užtikrins, kad visas valstybės, savivaldybių, notarų paslaugas būtų galima teikti nuotoliniu būdu.

CTO, kiek tai leidžia LR Konstitucija, galėtų būti Vyriausybės narys („ministras be portfelio“); jam būtų pavaldus dabartinis Informacinės visuomenės plėtros komitetas prie Vyriausybės ir specialios projektinės darbo grupės.

CTO lyderystės dėka sparčiau ir kokybiškiau įgyvendindami skaitmeninius sprendimus viešajame sektoriuje, padidinsime viešojo sektoriaus kuriamą vertę gyventojams ir verslo subjektams, efektyviau naudosime viešajam sektoriui skiriamas lėšas, pagerinsime aptarnavimo kokybę ir greitį, kursime naujas galimybes verslams. Tai prisidės ir prie platesnio naujausių technologinių sprendimų naudojimo kituose sektoriuose.

2.2.4 Lietuva vėl greičiausio interneto šalis pasaulyje: 5G ryšio plėtros užtikrinimas

Pasaulio šalims varžantis dėl patraukliausios IT infrastruktūros sukūrimo ir rengiantis penktosios kartos judriojo ryšio (5G) plėtrai, turime užtikrinti, kad Lietuva vėl taptų konkurencinga šalimi. 5G technologija iš esmės pakeis daugelį ekonomikos sričių, todėl turime užtikrinti, kad suderinus su nacionalinio saugumo interesais, Lietuvoje vyktų

sparti 5G plėtra. EBPO pažymi,[54] kad galutinė šalių nauda diegiant 5G ryšį priklausys nuo to, kokiu greičiu 5G ryšys bus įdiegtas, ir nuo to, kiek greitai jis bus naudojamas (tiek verslo, tiek vartotojų).

Užtikrindami tinkamas rinkos sąlygas 5G interneto plėtrai galime ne tik vėl tapti greičiausio interneto šalis pasaulyje bet ir užtikrinti spartų technologijų vystymąsi visoje Lietuvoje. Tad skatinsime nekilnojamojo turto vystytojus užtikrinti 5G prieinamumą pastatuose. Visuomeninės paskirties pastatai turi būti pritaikyti sklandžiam 5G ryšio diegimui. Sudarysime galimybes diegiantiems 5G naudotis valstybės infrastruktūra, užtikrinsime galimybes, įrengti ryšio antenas ant valstybės valdomų pastatų. Sudarysime lygiavertes rinkos sąlygas naudoti 5G plėtrai reikalingus dažnius. Užtikrinsime, kad visi rinkos dalyviai turėtų vienodas teises konkuruoti dėl radijo dažnių, skatinant rinkos žaidėjų tarpusavio konkurenciją.

2.3 Verslo aplinka ir mokesčiai

2.3.1 Lietuva 1-a Europos Sąjungos „Doing Business“ reitinge

Nors per paskutinius 10 metų verslo aplinkos kokybė Lietuvoje smarkiai pagerėjo, tačiau kai kuriose srityse Lietuva vis dar smarkiai atsilieka nuo lyderiaujančių ES šalių pagal reguliavimo ir procedūrų palankumą verslui kurtis ir vykdyti veiklą. Tai apsunkina verslo steigimą, sukuria papildomus kaštus jau vykdantiems veiklą, mažina Lietuvos patrauklumą investicijoms. Reguliavimo ir procedūrų supaprastinimas bei didesnis aiškumas jų įgyvendinime skatintų verslus nuo pat pradžių veiklą pradėti skaidriai ir koncentruotis į veiklos vystymą, o ne į privalomą atitikimą formaliems procesams.

Pagal Pasaulio Banko „Doing Business“ reitingą,[55] Lietuva užima 11 vietą pasaulyje, tačiau yra sferų, kur smarkiai atsiliekame nuo pirmaujančių ES valstybių. Lietuvos viešasis sektorius jau įrodė, kad gali susitelkti verslo aplinkos gerinimui tuomet, kai kasmet yra aiškiai matuojami rezultatai ir vertinami pokyčiai. Todėl tikime, kad Lietuva turi siekti ambicingų tikslų ir reformuoti verslo aplinkos reguliavimą taip, kad 2024 m.

[54] EBPO, „The road to 5G networks“, 2019
[55] Doing Business, 2020 https://www.doingbusiness.org/en/doingbusiness

Lietuva užimtų 1-ąją vietą Europos Sąjungoje pagal Pasaulio Banko „Doing Business“ reitingą.

Iki 2024 m. pagerinsime verslo aplinką šiose srityse:

- Įmonių restruktūrizavimo ir bankroto procedūros (89 vieta pasaulyje). Padidinsime teisėjų skaičių, besispecializuojančių įmonių restruktūrizavimo bylose ir sutrumpinsime įstatymuose numatytų atskirų procedūrų maksimalius terminus tam, kad vidutinė restruktūrizavimo/bankroto procedūros trukmė nuo 2,2 m. sumažėtų iki mažiau nei 12 mėn. Tai sumažins bendrus proceso kaštus ir padidins kreditorių atgaunamo turto vertę.
- Mažųjų akcininkų teisių apsauga (37 vieta pasaulyje). Sustiprinsime mažųjų akcininkų teisių apsaugą. Pavyzdžiui, įvesime reikalavimą, kad valstybės valdomuose (>50 proc. akcijų) ūkio subjektuose, turinčiuose mažųjų akcininkų, interesų konfliktą galinčių sukelti sandorių (pvz., sandoriais su susijusiais asmenimis) sąlygas peržiūrėtų išorinė institucija. Numatysime, kad esant sėkmingai mažųjų akcininkų ieškinio baigčiai, su ieškiniu susijusių ūkio subjektų valdymo organų (valdybos, stebėtojų tarybos) nariai yra automatiškai atšaukiami.
- Verslo pradėjimas (34 vieta pasaulyje). Palengvinsime verslo pradėjimą – sumažinsime minimalų įstatinį UAB ir MB kapitalą nuo 2500 EUR iki 500 EUR, nustatysime, kad ūkio subjekto įregistravimas Juridinių asmenų registre, VMI, Sodroje elektroniniu būdu turi trukti daugiausiai vieną dieną (išskyrus atvejus, kai reikalingi specialūs papildomi patikrinimai).
- Mokesčių dydis ir mokėjimo paprastumas (18 vieta pasaulyje). Siūloma mokesčių reforma sumažins bendrą apmokestinimo lygį, įskaitant efektyvius pelno mokesčio, gyventojų pajamų, Sodros ir PSD tarifus. Be to, sumažinsime PVM grąžinimo (angl. VAT refund) laiką nuo 6 savaičių iki 2 savaičių.

Šie verslo aplinkos pagerinimai palengvins naujų ir egzistuojančių verslų veikimą, sumažins verslo subjektų patiriamus kaštus, padidins konkurencingumą ir pagerins Lietuvos patrauklumą užsienio investuotojams. Įgyvendinus šiuos ir kitus smulkesnius pakeitimus, Lietuva galės konkuruoti dėl pirmos pozicijos „Doing Business“ reitinge tarp Europos Sąjungos šalių su dabar šią poziciją užimančia Danija ir tapti konkurencingiausia šalimi Europos Sąjungoje.

2.3.2 0 proc. pelno mokestis reinvestuojamam pelnui

Šiuo metu apmokestinamas visas gaunamas pelnas, neatsižvelgiant į tai, koks yra jo panaudojimas. Nors yra suteikiamos pelno mokesčio lengvatos (pvz., investicinių projektų ir mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros), tačiau jų panaudojimas apribotas kriterijais, kurie apsunkina lengvatos panaudojimo efektyvumą. Tokiu atveju verslai yra apriboti, ką gali laikyti investicija, leidžiančia sumažinti mokėtiną pelno mokestį, be to, atitikimas lengvatoms kuria papildomą administracinę naštą.

Europos Komisija 2020 m. šalies ataskaitoje pažymi, jog nepaisant dosnios pelno mokesčio lengvatos, įmonių investicijos į Mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros (MTEP) projektus yra nedidelės bei siūlo peržiūrėti šios mokesčių paskatos efektyvumą.

Šiuo metu Lietuvoje taikomas gana siauras ir griežtas MTEP projektų, kuriems taikoma pelno mokesčio lengvata, apibrėžimas. Tai mažina tokios lengvatos patrauklumą ir efektyvumą. Todėl siūlome patiems verslams leisti spręsti, kokio pobūdžio investiciniai projektai turi būti vykdomi ir vykdant investicijas atleisti nuo pelno mokesčio.

Investicijos į infrastruktūrą (įskaitant nekilnojamąjį turtą), apyvartines lėšas, mokymus, kvalifikacijos kėlimą, naujų procesų diegimą, naujų rinkų paiešką ar įsitvirtinimą jose, eksperimentinių produktų kūrimą ir pan. turi būti laikomi investiciniais projektais. Reinvestuojamo pelno neapmokestinimas leistų verslams paspartinti plėtrą, diegti jų poreikius atitinkančius vadybinius ir technologinius sprendimus.

Palikdami pakankamai laiko valstybinėms institucijoms ir verslams pasiruošti permainoms, nuo 2022 m. turime pereiti prie naujos pelno mokesčio sistemos, kai apmokestinamas tik toks pelnas, kuris nėra panaudojamas įmonės veikloje, t. y. paskirstomas galutiniams naudos gavėjams. Tai padidintų Lietuvos mokestinės aplinkos konkurencingumą, padėtų pritraukti naujas investicijas ir skatintų vidaus rinkos vartojimą.

Europos Komisija, analizuodama Estijos mokesčių sistemą pažymi, kad nors Estijos pajamų ir pelno apmokestinimas yra vienas mažiausių Europos Sąjungoje, tačiau mažiau atsilieka nuo Europos Sąjungos vidurkio pagal mokestines pajamas nuo BVP nei Lietuva (Estija – 32,28 proc., Lietuva – 30,2 proc. Lietuvoje). Europos Komisija pažymi, kad esant tokiai situacijai Estija yra gerokai labiau priklausoma nuo vartojimo mokesčių, tačiau, palyginimui, Lietuvos ataskaitoje nurodoma, jog vis dar nėra tinkamai sutvarkytas PVM surinkimas.

Vadinasi, Lietuva nėra išnaudojusi visų vartojimo mokesčių surinkimo galimybių ir nėra tinkamo balanso tarp pajamų (pelno) ir vartojimo apmokestinimo. Viena iš priemonių siekiant tokio balanso galėtų būti palaipsniui vykdomas pelno apmokestinimo mažinimas.

Taip pat, neturi būti taikomi jokie sektoriniai (lengvatiniai ar papildomi) pelno mokesčio tarifai. 5 proc. pelno mokesčio tarifas mažoms (mikro) įmonėms turi būti taikomas tik nuo trečiųjų veiklos metų.

2.3.3 Jokių naujų mokesčių

Neįvesime jokių naujų mokesčių, o esami mokesčiai nebus keičiami, nebent juos mažinant, siekiant užtikrinti mokesčių sistemos stabilumą. Nuosekliai turi būti svarstoma apie pajamų mokesčių mažinimą, mokesčių sistemą orientuojant į efektyvesnį vartojimo mokesčių surinkimą.

Suformuosime pagrindinį mokestinės sistemos principą – veiklos apmokestinimas ir apmokestinimo administravimas neturi priklausyti nuo pasirinktos veiklos vykdymo formos. Apmokestinimas visiems veiklą vykdantiems asmenims turi būti vienodas. Siekiant sumažinti apmokestinimo lygį, pagrindinėmis mažesnio apmokestinimo priemonėmis turi būti veiklą vykdančių asmenų atliktos investicijos, kuriomis mažinama apmokestinamų pajamų (pelno) bazė.

Siekiant mokestinės sistemos stabilumo ir aiškumo, turi būti numatytas įpareigojimas įstatymų leidžiamajai valdžiai, jog mokestiniai pakeitimai galimi ne anksčiau nei po pusės metų nuo jų priėmimo, netaikant dirbtinių išimčių, susijusių su biudžeto priėmimu (išskyrus ypatingus atvejus, pvz., tais metais vyksta eiliniai ar pirmalaikiai Seimo rinkimai arba dėl mokestinių pakeitimų pritaria ⅗ Seimo narių).

Turi būti nustatytas nuoseklus mokestinės sistemos vystymosi planas. Toks planas negali būti koreguojamas vien matematiškai perskirstant planuojamas surinkti mokesčių sumas tvirtinant valstybės biudžetą. Tai yra būtina sąlyga siekiant kurti pasitikėjimą investicine aplinka ir mokestiniu tvarumu.

Europos Komisija pažymi, jog Lietuvos taikomos priemonės efektyvesniam PVM surinkimui yra nepakankamos, diegiamos elektroninės kontrolės priemonės vis dar neturi esminio teigiamo poveikio. Mūsų nuomone, valstybė negali reikalauti iš veiklą vykdančių asmenų prisidėti didesniais mokesčiais nuo pajamų ar pelno (pvz., didinant

GPM tarifą, taikant sektorinį pelno mokestį ir pan.), kai tuo pat metu nėra sutvarkiusi mokesčių surinkimo sistemos.

Mokestinių pajamų surinkimo augimas turi būti orientuotas į inovatyvius pasiūlymus sprendžiant šešėlinės ekonomikos problemą. Tam tikra šešėlinės ekonomikos dalis yra susijusi su vengimu mokėti mokesčius nuo pat veiklos pradžios ir su sudėtingu administravimu. Turi būti sukurtos sąlygos veiklos atskleidimui su mažiausiomis neigiamomis pasekmėmis veiklą vykdantiems asmenims.

2.3.4 „Mikroverslui“ palanki aplinka

Remiantis Statistikos departamento duomenimis, mažosios įmonės, kuriose dirba iki 10 darbuotojų, sudaro daugiau nei 90 proc. visų įmonių Lietuvoje. Jose dirba virš 30 proc. visų Lietuvos darbuotojų.

Ekspertai pažymi, jog šių įmonių augimas yra lėtas, jos linkusios neaugti, kad jų veikla neviršytų lengvatinio apmokestinimo ribos.

Skatindami gyventojus imtis verslo, įvesime „mikroverslo“ sąvoką – tai įmonės, kuriose dirba ne daugiau kaip 10 darbuotojų ir įmonių apyvarta nesiekia 2 mln. per metus. Taip pat svarstysime galimybę įvesti moratoriumą mokestinėms baudoms dvejus metus nuo mikro-įmonės susikūrimo.

Šiuo metu verslams, kuriuose dirba iki 10 darbuotojų ir kurių metinės pajamos neviršija 300 tūkst. Eur, pirmaisiais veiklos metais taikomas 0 proc. pelno mokesčio tarifas, vėlesniais laikotarpiais – 5 proc. tarifas.

Smulkiojo ir vidutinio verslo plėtros įstatyme numatyta, jog labai maža įmone laikoma įmonė, kurioje dirba iki 10 darbuotojų ir kurios metinės pajamos neviršija 2 mln. Eur.

Siekiant skatinti tokių įmonių plėtrą, siūlome išplėsti lengvatinio pelno mokesčio tarifo taikymą, nustatant pajamų ribą, numatytą smulkiojo ir vidutinio verslo plėtros įstatyme bei numatyti, jog veiklos pelnas neapmokestinamas pirmus dvejus veiklos metus.

Neapmokestinimas taikomas pirmuosius dvejus metus arba iki tol, kol įmonė nebeatitinka „mikroverslo“ sąlygų. Trečiaisiais veiklos metais būtų taikomas lengvatinis pelno mokesčio tarifas.

Per pirmuosius veiklos metus neturi būti taikomos mokestinės baudos ir delspinigiai, jei nustatytas mokestinis neatitikimas susidarė ne dėl neskaidrios veiklos ir veikla buvo vykdoma skaidriai.

2.3.5 Mažesnis gyventojų pajamų apmokestinimas

Būtina sumažinti su darbo santykiais susijusį GPM iki 15 proc. visiems. Šiuo metu galioja keli GPM tarifai – 15, 20, 32, o nuo kitų metų jais bus apmokestinta dar didesnė dalis atlyginimų: pavyzdžiui, šiuo metu 32 proc. tarifas taikomas uždirbantiems virš 84 VDU, kitąmet – jau 60 VDU.

Būtina atšaukti 32 proc. GPM tarifo taikymą. Taikant šį tarifą, yra prarandamas aukštos kvalifikacijos specialistų pajamų apmokestinimo patrauklumas, kadangi taikomą Sodros „lubų“ naudą eliminuoja papildomas apmokestinimas GPM. Be to, toks apmokestinimas panaikina Lietuvos konkurencinį pranašumą prieš kitas Baltijos šalis.

Sumažinsime su darbo santykiais susijusį GPM iki 15 proc. visiems ir atšauksime numatytą platesnį aukštesnio GPM tarifo taikymą 2021 m. (pagal dabar galiojančius įstatymus riba, nuo kurios taikomas aukštesnis GPM tarifas (32 proc.), sumažės nuo 84 VDU iki 60 VDU).

2.3.6 Paprastesnė ir efektyvesnė socialinio draudimo sistema

SoDros „lubos“ turi būti taikomos draudžiamam asmeniui, tačiau ne darbo vietai. Turi būti atsižvelgiama į visas asmens gaunamas pajamas. Nuosekliai turi būti vienodinamos Sodros „lubų“ ir įmokų bazės visiems gyventojams, kad jų įmokos nepriklausytų nuo vykdomos veiklos ar veiklos formos. Tokiu būdu būtų pasiekta, jog gyventojams būtų taikomos iš esmės vienodos draudimo sąlygos.

„Lubų“ taikymas turi būti numatytas ir privalomojo sveikatos draudimo (PSD) įmokoms. PSD neturėtų būti mokamas nuo visų gyventojo vykdomų veiklų ir iš jų gaunamų pajamų, jei yra pasiekiamos PSD „lubos“.

Valstybinio socialinio draudimo (VSD) ir PSD deklaravimas ir sumokėjimas turi būti supaprastintas ir nepriklausyti nuo veiklos formos. Jei vykdoma individuali veikla, veikla pagal verslo liudijimą ar asmuo yra mažosios bendrijos narys, turi būti svarstoma pirmuosius dvejus metus atleisti nuo VSD ir PSD įmokų, tačiau tokiems asmenims

suteikiant reikalingas garantijas. Kitaip tariant, valstybė investuotų į savarankiškai veiklą vykdančius asmenis, jei šie asmenys savo veiklą deklaruoja ir apskaito numatyta tvarka.

Taip pat turime užtikrinti efektyvią kompensacijų už prastovas sistemą. Šiuo metu subsidijos darbo užmokesčiui dydis susietas tik su minimaliu darbo užmokesčiu: sudaro 70 proc. apskaičiuotų lėšų, bet ne daugiau kaip 1,5 LRV patvirtintos MMA dydžio arba 90 proc. apskaičiuotų lėšų, bet ne daugiau kaip LRV patvirtinta MMA. Didinsime prastovų kompensacijas taip, kad šios viršytų nedarbo draudimo išmokas. Svarbiau išsaugoti darbo vietas, o ne didinti nedarbo išmokas gaunančių skaičių. Taip pat būtina kompensuoti prastovas ir daugiau uždirbusiems: kompensuoti 50 proc. pajamų iki mokestinių lubų SODROS/GPM (84 VDU).

Privalome netaikyti apribojimų, skiriant išmokas individualia veikla užsiimantiems asmenims, jei asmuo užsiima ne tik individualia veikla, bet ir turi darbo santykių, o iš jų gaunamos pajamos žmogui nesudaro esminės pajamų dalies.

2.3.7 Verslas – be priežiūros naštos

2019 m. pabaigoje Lietuvoje ūkio subjektų veiklą prižiūrėjo 54 institucijos. Ši priežiūra praėjusiais metais valstybei kainavo beveik 300 mln. Eur ir per trejus metus išaugo net 30 proc. (2016 m. – 229, 4 mln. Eur). Verslo priežiūros institucijų pertvarka, pradėta ir aktyviausiai vykdyta 2009–2012 m., pastaraisiais metais prarado pagreitį. 2010 m., pradėjus verslo priežiūros institucijų reformą, šalyje veikė 75 tokios institucijos, 2012 m. jų skaičius sumažėjo iki 58, o per tolesnius 7 metus ženklių pokyčių nebūta – veikia 54 institucijos. Reguliavimo našta ūkio subjektams apskritai nėra vertinama. Kaip 2020 m. audito ataskaitoje pažymi Valstybės kontrolė, valstybės mastu vis dar nėra įvertinta, ar ūkio subjektų veiklos priežiūrą atliekančių institucijų vykdomos priežiūros funkcijos išlieka aktualios ir ar tikslinga, kad jas toliau vykdytų valstybės institucijos. Vadinasi, priežiūros našta verslui iš esmės nemažėja ir net nėra keliamas toks tikslas.

Manome, kad valstybė neturi užkrauti verslui jokios naštos, todėl leisime verslui veikti laisvai – sieksime iki minimumo eliminuoti ūkio subjektų patiriamą priežiūros naštą ir padaryti ją nepastebima. Įvertinsime šiuo metu verslo patiriamą reguliavimo naštą ir atsižvelgę į veiklos rizikos lygį, mažos rizikos veikloms reguliavimą panaikinsime. Vidutinės ir aukštos rizikos veikloms sukursime inovatyvią automatizuotą sistemą, kurios dėka priežiūros našta nebus juntama. Skirsime daugiau dėmesio verslo savalaikiam ir proaktyviam informavimui bei konsultavimui.

3. Žmogaus teisės – į pagrindinę darbotvarkę

„For the times they are a changin.“

Bob Dylan

Laisvė – tai atsakomybė. Atsakomybė spręsti savarankiškai. Galimybė suklysti. Suklydus bandyti iš naujo. Žmogiškai ieškoti laimės, o ją suradus – pasidalinti su kitais. Nepaisant to, tikroji laisvė – tai ištiesti ranką kitam. Suvokti, kad žmogaus orumas – pati didžiausia vertybė, nors asmeniškai kito laisvė gali ir nepatikti. Tuo pačiu laisvė yra ir drąsa priimti nebūtinai populiarius, bet teisingus sprendimus. Dažnai girdime, kad Lietuvoje „esame dar nepasiruošę“. Laisvės partija turi gerų žinių – pasiruošę esame jau seniai. Tereikia nustoti krūpčioti ir imtis realių pokyčių žmogaus teisių srityje.

Žmogaus teisės nėra „prabangus aksesuaras“ ar „gėlės žiedas“ prie ekonomiškai klestinčios „gerovės valstybės“. Tai pamatas, be kurio neįmanoma sukurti ir išsaugoti laisvės bei demokratijos. Lietuva, kaip valstybė, turi veikti visiems, nepriklausomai nuo to, ar tu esi moteris, gėjus ar žmogus su negalia.

Žmogaus teisų sargyboje turime budėti kiekvieną dieną, nes, vos tik užsnūsime, atsiras norinčių drausti ir riboti. Saviraiškos laisvei ir teisės viršenybės principui – kertiniams demokratinės visuomenės principams – šiandien yra iškilęs pavojus net kai kuriose Europos Sąjungos valstybėse. Tad privalome priešintis bet kokiems bandymams siaurinti žmogaus teisių apsaugą. Be to, turime drąsiai pasitikti ir naujus šių dienų iššūkius. Tradicinės lietuviškos vertybės yra ne uždarumas ir neapykanta, o atvirumas ir pakantumas vienas kitam. Sustiprinę ir apsaugoję mūsų visuomenės įvairovę, ir toliau kursime vakarietišką, su pasitikėjimu ir atvirumu į rytojų žvelgiančią Lietuvą.

Laisvės partijos programoje dėl žmogaus teisių siūlome drąsius ir į ateitį orientuotus sprendimus. Tikime ir neabejojame, jog Lietuva gali būti ir bus žmogaus teisių stebuklas.

Laisvės partija žmogaus teisių srityje kelia šiuos pagrindinius tikslus:

- Nulinė tolerancija bet kokiam smurtui.
- Kiekvienas žmogus gali sukurti šeimą ir pasirinkti savo šeimos gyvenimo formą.
- Priklausomybės ligų ir narkotikų kontrolės politika orientuota ne į baudimą, o į prevenciją, pagalbos teikimą ir žalos mažinimą.

3.1 Nulinė tolerancija bet kokiam smurtui

3.1.1 Apsauga nuo smurto artimoje aplinkoje ir smurto lyties pagrindu

Smurtas artimoje aplinkoje, ypač prieš moteris nukreiptas sisteminis smurtas, išlieka rimta problema dėl nepakankamai veiksmingos smurtą patiriančių asmenų apsaugos ir pagalbos sistemos. Sisteminis smurtas pažeidžia nukentėjusiųjų savivertę ir gali lemti ilgalaikes socialines, psichologines ir kitas neigiamas pasekmes

Ekspertų vertinimu, smurto artimoje aplinkoje (toliau – smurto) nusikaltimai sudaro 17,8 proc. visų nusikaltimų.[56] COVID-19 karantino metu, jau per pirmas tris savaites policija konstatavo, kad nusikaltimų skaičius artimoje aplinkoje šalyje išaugo 20 proc. punktų,[57] o 9 iš 10 smurtautojų – vyrai.[58]

Smurto aukoms trūksta informacijos, nežinoma kur kreiptis, valstybinės institucijos ne visada sugeba tarpusavyje susikalbėti. Taip pat trūksta darbuotojų, kurie teiktų pagalbą nuo smurto nukentėjusiems asmenims, o esami darbuotojai patiria didelį darbo krūvį, o tai trukdo tinkamai įsigilinti į situacijas.

Šiuolaikinėje visuomenėje turėtų būti identifikuojamos ir registruojamos įvairios smurto formos, ne tik fizinis, bet ir psichologinis, seksualinis, ekonominis smurtas. Turi egzistuoti kokybiškos programos skirtingų smurto formų apraiškoms spręsti. Smurto aukos turi gauti kokybišką kompleksinę pagalbą, o smurtautojas tuojau pat nuo jų atribotas.

Užtikrinsime, kad nė vienas nuo smurto artimoje aplinkoje ar smurto lyties pagrindu nukentėjęs asmuo neliktų be būtinos pagalbos ir apsaugos. Sieksime, kad būtų plečiama ir vystoma aukoms būtina praktinė, teisinė ir psichologinė pagalba, įgalinanti nutraukti smurtinius santykius. Skatinsime tarpinstitucinį bendradarbiavimą ir veiksmų koordinavimą, organizuojant atsaką į smurtą artimoje aplinkoje ir smurtą prieš moteris. Inicijuosime visuomenės švietimo ir mokyklinio ugdymo programas, orientuotas į smurto

---

[56] G. Purvaneckienė, V. Venslovaitė, I. Stonkuvienė, R. Žiliukaitė, „Smurtas artimoje aplinkoje: prevencija, apsauga, pagalba, bendradarbiavimas. Kokybinio tyrimo ataskaita.“ 2019.

[57] Požėla atskleidė kitą karantino pusę: nusikaltimų artimoje aplinkoje skaičius išaugo 20 proc. https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1159488/pozela-atskleide-kita-karantino-puse-nusikaltimu-artimoje-aplinkoje-skaicius-isaugo-20-proc

[58] Dėl 9 iš 10 smurto aplinkoje atvejų įtariami arba kaltinami Lietuvos vyrai. 2019. https://www.alfa.lt/straipsnis/50396441/del-9-is-10-smurto-artimoje-aplinkoje-atveju-itariami-arba-kaltinami-lietuvos-vyrai

prevenciją. Ratifikuosime *Europos Tarybos konvenciją dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo*, suteiksiančią papildomų instrumentų kovai su smurtu artimoje aplinkoje ir smurtu lyties pagrindu. Įgalinsime teisėsaugos institucijas efektyviai reaguoti ne tik į fizinį, bet ir į psichologinį, ekonominį bei seksualinį smurtą artimoje aplinkoje.

Lietuvoje visiškai neegzistuoja specializuota pagalba nuo seksualinio smurto nukentėjusiems suaugusiems asmenims (vaikams turime specialų centrą). Pasiremdami gerąją užsienio šalių praktika, įgyvendinsime pirmąją nacionalinę pagalbos seksualinės prievartos aukoms programą krizių centruose. Veiks praktikoje patikrintas ir pasiteisinęs pagalbos teikimo algoritmas: bus teikiama nemokama anoniminė pagalba nukentėjusiems asmenims, veiks karštoji linija, savipagalbos grupės.

Didinsime visuomenės supratingumą apie psichologinį, ekonominį, seksualinį smurtą ir jo pasekmes.

Inicijuosime edukacines programas bei pagalbos įsidarbinant paslaugą, kuri padėtų smurtą patyrusioms moterims tapti ekonomiškai nepriklausomomis.

3.1.2 Vaiko teisė augti laisvam nuo smurto

Sieksime, kad visi vaikai Lietuvoje augtų laisvi nuo smurto, nepriežiūros ir išnaudojimo.

2018 m. priėmus naująją Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo redakciją, buvo uždraustas bet koks smurtas prieš vaikus, įskaitant fizines bausmes, reformuota vaiko teisių apsaugos tarnybų sistema, siekiant užtikrinti nuoseklią ir vienodą tarnybų veiklą nacionaliniu mastu. Visgi praktikoje iškyla įstatymo įgyvendinimo problemų, ypač vertinant individualius atvejus, taip sudarant sąlygas kvestionuoti paties įstatymo tikslus ir pamatinius principus.

Žiniasklaidoje nuskambėję skandalai atskleidžia, kad specialistai ne visada yra tinkamai pasiruošę darbui su vaikais. Trūksta galimybių specializuotis vaiko teisių srityje, mokymų ir praktikos, taip pat tolesnio tobulėjimo galimybių. Darbas emociškai sunkus, o atlygis ir karjeros galimybės nemotyvuoja.

Kai kurių specialistų, kurie gali padėti sunkumų patiriantiems vaikams, šalyje yra per mažai – logoterapeutų, vaiko raidos specialistų, vaikų psichiatrų. Vaikams, turintiems

specialiųjų poreikių, meno terapija, asmeninis asistentas ar judesio terapeutas yra brangi retenybė.

Šios problemos ypač ryškios regionuose. Dažnai socialiniai pedagogai ar atvejo vadybininkai negali rasti reikiamo specialisto vaikui, tuomet pagalba tėvams tampa pagalba vaikams – darbo paieška, socialinės išmokos ir priklausomybių gydymas – tikimasi, kad ,,aptvarkius‘‘ tėvų problemas, vaikui taip pat bus geriau. Tokiu atveju vaiko teisės nerealizuojamos – kol tėvai gydosi dėl priklausomybių, vaikas mokykloje patiria patyčias, jam reikia psichologo, kurio nėra.

Pačių vaikų į(si)traukimas menkas, o dalis tėvų nepalankiai žiūro į vaikų aktyvų dalyvavimą – pasiduodama nuomonei, kad švietimas apie smurtą prieš vaikus paskatins vaikus skųsti tėvus visais atvejais, pavyzdžiui už tai, kad liepė ruošti namų darbus (tokių atvejų yra užfiksuota). Tačiau problema yra gilesnė: dalis vaikų ne tik nieko nežino apie žmogaus teises, bet jiems trūksta ir elementarių socialinių įgūdžių. Namuose su smurtu ir patyčiomis užaugę vaikai, tai laiko normaliu dalyku ir neieško pagalbos, nes smurtas jiems yra norma.

Norint spręsti šias gilias ir sudėtingas problemas, būtina plėsti ir personalizuoti paslaugų vaikams tinklą – kiekvienas vaikas bei jo tėvai turi sulaukti jiems reikalingų specialistų pagalbos, o pastarieji neturi nei būti suprantami kaip grėsmė šeimai, nei sudaryti pagrindą tokiam supratimui. Šių specialistų darbas privalo būti tinkamai atlyginamas, jie turi turėti galimybių tobulėti ir siekti karjeros. Specialistų ugdymui turi būti skiriamas atitinkamas dėmesys – parengtos adaptuotos studijų programos, mokymai.

Siekdami, kad šalyje atsirastų daugiau kokybiškas paslaugas teikiančių vaiko teisių specialistų, inicijuosime vaiko teisių apsaugos specializacijai skirtų programų kūrimą, kurias galės pasirinkti studentai, siejantys ateitį su vaiko teisių sritimi. Stiprinsime vaiko teisių apsaugos specialistų kompetencijas sudarydami galimybes nuolat kelti kvalifikaciją, vykti į tarptautines stažuotes, mokytis iš geriausių praktikų.

Stengtis dėl vaikų gerovės turi visi – mokytojai, gydytojai, kitų profesijų atstovai turi gebėti atpažinti vaikų problemas, o socialines ir kultūrines paslaugas teikiančios įstaigos – pasiūlyti prasmingų, vaikus ugdančių veiklų.

Dažnai neįvertiname, koks platus yra spektras profesijų, kurių atstovai (nuo mokytojų iki gydytojų) dirba su vaikais ir galėtų suteikti jiems pagalbą, bet jiems trūksta kompetencijos atpažinti smurto požymius. Inicijuosime šviečiamųjų programų kūrimą,

kurios padėtų mokytojams ir gydytojams įgyti reikalingų žinių ir jas pritaikyti pagal jų darbo pobūdį.

Investuosime į visuomenės švietimą apie nesmurtinius, pozityvius vaiko auklėjimo metodus. Kursime švietimo programas moksleiviams apie žmogaus teises, smurtą, priklausomybes, socialinių įgūdžių ugdymo programas. Skatinsime vaikų, tėvų ir NVO įsitraukimą į šių programų kūrimą. Remsime mentorystės programų moksleiviams iniciatyvas, skirsime dėmesį moksleivių socialinių, emocinių kompetencijų ugdymui.

Remsime projektus, kurie įveiklintų erdves ir telktų bendruomenę. Inicijuosime jaunimo/dienos centrų veiklos galimybių programų atnaujinimą, kurios leistų pasiūlyti jaunuoliams tiek įdomų, tiek įgūdžius ugdantį laisvalaikį.

Atsižvelgsime į Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto rekomendacijas Lietuvai ir užtikrinsime šių rekomendacijų įgyvendinimą. Remsime Vaiko teisių apsaugos kontrolierės veiklą, ginant vaikų teises Lietuvoje.

3.2 Visi skirtingi – visi lygūs

3.2.1 Lyčių lygybė

Lyčių lygybė yra pamatinė mūsų visuomenės vertybė. Tik vienodai dalyvaujant moterims ir vyrams darbo rinkoje, politiniame, socialiniame ir kultūriniame gyvenime, galime pasiekti tikros ir ilgalaikės pažangos.

Viena iš esminių lyčių lygybės problemų Lietuvoje yra moterų ir vyrų darbo užmokesčio atotrūkis. 2018 m. jis siekė 13 procentų. Šis atotrūkis lemia, kad moterys per gyvenimą uždirba mažiau pajamų, todėl gauna mažesnes socialinio draudimo išmokas, mažesnes senatvės pensijas, joms kyla didesnė skurdo rizika. Be to, moterys dažniau nei vyrai augina vaikus vienos ir būna vienintelės išlaikančios šeimą.

Nors darbo užmokesčio atotrūkio priežastys yra kompleksinės ir ne visuomet dėl jų sutariama, viena iš pagrindinių priežasčių pripažįstama galimybių suderinti šeimos ir darbo nebuvimas. Moterys kur kas daugiau skiria laiko buities priežiūrai, dažniau eina vaiko priežiūros atostogų, tad vėliau joms neretai tenka iš naujo integruotis į darbo rinką, nukenčia jų karjeros galimybės, o tuo pačiu ir galimybė uždirbti daugiau pajamų.

Sieksime mažinti moterų ir vyrų darbo užmokesčio atotrūkį, sudarant geresnes galimybes moterims siekti karjeros ir išsilaikyti darbo rinkoje. Visuomenės švietimo programomis bei neperleidžiamu vaiko priežiūros laikotarpiu skatinsime vyrus dažniau eiti vaiko priežiūros atostogų. Skatinsime darbdavius sudaryti kuo lankstesnes darbo sąlygas vaikus auginantiems darbuotojams. Įsteigsime tikslines, nuo pajamų lygio priklausančias vaiko priežiūros paslaugų subsidijas dirbantiems, mažesnes pajamas gaunantiems, ikimokyklinio amžiaus vaikus auginantiems tėvams. Taikydami kompleksines poveikio priemones, sieksime didesnio moterų dalyvavimo politiniame, socialiniame ir kultūriniame šalies gyvenime. Pasitelkdami švietimo, sąmoningumo didinimo ir karjeros konsultavimo priemones, mažinsime profesinę lyčių segregaciją darbo rinkoje ir aukštajame moksle, dindinant moterų atstovimą STEM srityse, o vyrų – EHW (švietimo, sveikatos ir gerovės) srityse. Pasitelkdami lyties dimensiją, spręsime vyrų emocinės sveikatos, savižudybių rizikos ir trumpesnės gyvenimo trukmės problemas. Sieksime integruoti horizontaliųjų lyčių lygybės principą į visas viešosios politikos sritis.

3.2.2 Partnerystės įteisinimas

Kiekvienas asmuo yra laisvas sukurti šeimą ir pasirinkti šeimos gyvenimo formą. Valstybė turi pareigą tinkamai šeiminius santykius sureguliuoti ir apsaugoti šeimos narių teises.

Šiuo metu nesusituokusių šeimos gyvenimą gyvenančių žmonių santykių teisinė apsauga nėra užtikrinama. 2000 m. priimtas Civilinis kodeksas kaip alternatyvą santuokai numatė partnerystės institutą, tačiau iki šiol šeimos partnerystės santykius reglamentuojančios Civilinio kodekso normos taip ir neįsigaliojo. De facto partnerystę kaip šeimos formą pasirinkusios ir nesantuokinį šeimos gyvenimą gyvenančios skirtingų lyčių bei tos pačios lyties šeimos nėra teisiškai apsaugotos.

Užtikrinsime de facto šeimos partnerystėje gyvenančių ar norinčių kurti partnerystę žmonių teises, teisėtus lūkesčius ir interesus. Priimsime Civilinio kodekso pakeitimo įstatymą, kuriuo būtų sureguliuoti tos pačios ir skirtingų lyčių šeimos partnerystės santykiai. Partneriams suteikiamos šeimos narių teisės ir pareigos.

3.2.3 Translyčių asmenų teisės

Užtikrinsime, kad translyčių asmenų teisės būtų pripažįstamos kaip žmogaus teisės ir tinkamai apsaugotos.

Šiuo metu translyčiai asmenys patiria įvairių formų diskriminaciją ir nepagrįstus privataus gyvenimo suvaržymus. Lytinės tapatybės pripažinimo translyčiai asmenys gali siekti tik teismine tvarka. Tokia padėtis pamina translyčių asmenų orumą ir neleidžia jiems jaustis pilnaverčiais mūsų visuomenės nariais.

Siekdami užtikrinti translyčių asmenų teises, priimsime Asmens lytinės tapatybės pripažinimo įstatymą, kuriuo bus nustatyti lytinės tapatybės pripažinimo kriterijai, pripažinimo tvarka ir teisinės pasekmės. Inicijuosime medicininio lyties keitimo procedūros aprašo parengimą. Papildysime Lygių galimybių įstatymą, numatant lytinę tapatybę kaip vieną iš draudžiamos diskriminacijos pagrindų. Papildysime Baudžiamąjį kodeksą, uždraudžiant neapykantos kalbą ir neapykantos nusikaltimus lytinės tapatybės pagrindu.

3.2.4 LGBT asmenų teisės

Užtikrinsime, kad LGBT asmenų žmogaus teisės būtų pilnai apsaugotos visose gyvenimo srityse.

LGBT asmenys patiria įvairių formų diskriminaciją ir yra marginalizuojami. Ribojamos LGBT asmenų teisės į šeimos ir privatų gyvenimą, jų saviraiškos laisvė. LGBT asmenys neproporcingai dažnai tampa neapykantos nusikaltimų aukomis.

Užtikrinsime, kad LGBT asmenys būtų priimami kaip lygiateisiai visuomenės nariai. Inicijuosime Konstitucijos pataisą, leisiančią tos pačios lyties šeimoms sudaryti civilinę santuoką. Pakeisime įvaikinimą ir globą reguliuojančius įstatymus, užtikrindami LGBT asmenims teisę įsivaikinti arba globoti vaiką (-us). Panaikinsime diskriminacinę *Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo* nuostatą, ribojančią LGBT asmenų saviraiškos laisvę. Ginsime LGBT asmenis nuo jų teises riboti siekiančių teisėkūros iniciatyvų. Stiprinsime atsaką į neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą LGBT asmenų ir LGBT bendruomenės atžvilgiu. Inicijuosime visuomenės švietimo ir mokyklinio ugdymo programas, skatinančias pagarbą visiems žmonėms nepaisant jų seksualinės orientacijos.

3.3 Lietuva – visiems

3.3.1 Tautinių mažumų teisės

2000 m. Lietuva ratifikavo Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją, tokiu būdu išreikšdama sutikimą užtikrinti konvencijoje išvardintas teises. Deja, dalis nuostatų iki šiol nėra perkelta į nacionalinį teisinį reglamentavimą, o nuo 2010 m. Lietuvoje nebegalioja tautinių mažumų įstatymas. Laisvės partija sieks užtikrinti visapusio ir tarptautinius standartus atitinkančio tautinių mažumų apsaugos įstatymo parengimą ir priėmimą.

Sieksime, kad tautinių mažumų lingvistinės teisės nebūtų supriešinamos su valstybinės kalbos apsauga, o tinkama apimtimi sureguliuotas, išlaikant proporcingą balansą.

Užtikrinsime, kad įstatymų lygiu būtų įtvirtintos tautinės mažumos teisės:

- atsižvelgiant į Konstitucijos saugomą valstybinės kalbos statusą, sudaryti sąlygas viešajame gyvenime vartoti ir gimtąją kalbą (pavyzdžiui, sudarant galimybę kreiptis į valstybės institucijas gimtąja kalba tose teritorijose, kuriose tradiciškai arba gausiai gyvena tautinėms mažumoms priklausantys asmenys);
- įrašyti vardus ir pavardes asmens tapatybės dokumentuose originalia forma lotyniškais rašmenimis;
- turėti kokybišką ir prieinamą švietimą tiek gimtąja, tiek valstybine kalbomis;
- įgyvendinti rinkimines teises pagal ESBO rekomendacijas (pavyzdžiui, išplėsti informacijos apie rinkimus tautinių mažumų kalbomis prieinamumą);
- peržiūrėti neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos tautybės, etninės kilmės, kalbos ir kitais pagrindais reglamentavimą ir kylančias įgyvendinimo problemas;
- užtikrinti nuoseklių ir tęstinių programų tautinių mažumų integracijai ir paramai sudarymą, adekvatų jų finansavimą.

Laisvės partija taip pat ragins Lietuvos Respublikos Seimą ratifikuoti Europos regioninių arba mažumų kalbų chartiją ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 12 protokolą (diskriminacijos draudimas).

3.3.2 Migrantų teisės

Į Lietuvą teisėtai atvykstantys užsieniečiai, siekiantys apsigyventi kartu su savo šeimomis, ar atvykstantys įsidarbinimo tikslais, vis dar susiduria su daug biurokratinių kliūčių.

Nelegalus darbas yra vienas iš šešėlinės ekonomikos veiksnių, kuris daro neigiamą poveikį verslui ir ekonomikos plėtrai. Daugiausiai nelegaliai dirbančių užsieniečių iš Ukrainos, Rusijos, Baltarusijos, Moldovos nustatoma žuvininkystės, statybos, pavežėjimo bei apgyvendinimo ir maitinimo paslaugų sektoriuose. Tokią situaciją nemaža dalimi lemia sudėtingos procedūros, taikomos asmenims, siekiantiems gauti daugkartinę vizą. Užsieniečius norinčioms įdarbinti įmonėms, įtrauktoms į Patvirtintų įmonių sąrašą taikomi supaprastinti reikalavimai, tačiau smulkaus ir vidutinio verslo įmonėms išpildyti įtraukimo į patvirtintų įmonių sąrašą kriterijus neretai neįmanoma.

Sunkumų kyla ir Europos Sąjungos pilietybės neturintiems asmenims, siekiantiems įgyvendinti teisę į šeimos susijungimą Lietuvoje. Jie turi pateikti dokumentus, patvirtinančius teisę naudotis ne mažesne nei nustatyto dydžio gyvenamąja patalpa, įrodymus apie gyvenimo Lietuvoje laikui pakankamas lėšas, gaunamas reguliarias pajamas ir kt. Šios nuostatos lemia, kad asmenų, neturinčių pakankamų pajamų dėl, pvz., neįgalumo, ar nesukaupusiems nustatyto dydžio pajamų, teisė apsigyventi Lietuvoje kartu su savo šeima yra nepagrįstai ribojama.

Peržiūrėsime užsieniečių įdarbinimo Lietuvoje tvarką ir atsisakysime perteklinių reikalavimų, apsunkinančių skaidraus verslo plėtrą. Peržiūrėsime trečiųjų šalių piliečių teisę į šeimos susijungimą reguliuojančias *Užsieniečių teisinės padėties įstatymo* ir kitų teisės aktų nuostatas ir atsisakysime nepagrįstų bei neproporcingų apribojimų, taip palengvindami jų apsigyvenimo Lietuvoje sąlygas. Patvirtinsime ir įgyvendinsime nacionalinę migracijos politiką, akcentuodami ne tik ekonominę naudą, bet ir kultūrinio pliuralizmo teikiamas galimybes. Taikysime prevencines priemones, siekdami užkirsti kelią ekonominiam migrantų išnaudojimui.

3.3.3 Pabėgėliai ir prieglobsčio prašytojai

Nuo karo ir kitų negandų bėgantys žmonės Lietuvoje randa prieglobstį ir naujus namus. Sieksime, kad Lietuva išliktų atvira ir svetinga pabėgėliams iš įvairių kraštų, nepaisant jų etninės kilmės, rasės, tautybės ar išpažįstamos religijos.

Reaguojant į pabėgėlių krizę, Lietuvoje buvo priimtas ne vienas teisės aktų pakeitimas, siekiant gerinti pabėgėlių integraciją į Lietuvos visuomenę. Prieglobstį gavę asmenys turi galimybę pretenduoti ir gauti tokią pačią socialinę paramą kaip ir kiti Lietuvos gyventojai. Visgi menkas finansinės paramos dydis išlieka vienu pagrindinių trukdžių pabėgėlių integracijai. Integruotis trukdo ir neigiamos visuomenės nuostatos pabėgėlių atžvilgiu.

Nevyriausybinių organizacijų duomenimis, integracijos paslaugos pabėgėliams nėra teikiamos atsižvelgiant į individualius poreikius. Integracijos procesas pabėgėlių priėmimo centre trunka iki 12 mėnesių, tačiau jis nėra pratęsiamas, jeigu asmuo, nors ir dėdamas visas pastangas, nepasiekia reikiamo rezultato. Be to, Lietuva išlieka vienintele Europos Sąjungos šalimi, neleidžiančia prieglobsčio prašytojams dirbti. Tai apsunkina tolesnės integracijos procesą.

Pakeisime *Užsieniečių teisinės padėties įstatymą*, numatant prieglobsčio prašytojams teisę dirbti. Tobulinsime integracijos paslaugų teikimo sąlygas taip, kad būtų atsižvelgiama į individualaus pabėgėlio poreikius ir sėkmingą integraciją. Stiprinsime antidiskriminacinės politikos pabėgėlių ir prieglobsčio prašytojų atžvilgiu įgyvendinimą, siekiant šalinti neigiamų išankstinių nuostatų kuriamas kliūtis sėkmingai pabėgėlių integracijai. Didinsime vietos savivaldos vaidmenį ir įsitraukimą į pabėgėlių ir prieglobsčio prašytojų integracijos procesą.

3.3.4 Romų įtrauktis

Nepaisant teigiamų pokyčių valstybės politikoje romų atžvilgiu – Kultūros ministerijos patvirtintos 2015-2020 m. romų integracijos programos ir Vilniaus miesto savivaldybės 2016–2019 m. romų bendruomenės integracijos programos – romų tautybės asmenys išlieka viena labiausiai diskriminuojamų ir pažeidžiamų visuomenės grupių Lietuvoje.

Nevyriausybinių organizacijų duomenimis, romų socialiniai ir ekonominiai rodikliai išlieka prastesni už vidutinius šalies rodiklius. Vienam romų tautybės asmeniui tenkantis gyvenamosios vietos plotas yra dvigubai mažesnis nei šalies vidurkis ir mažesnis nei minimalus valstybės nustatytas plotas. Mažiau nei trečdalis romų šeimų turi teisę į būstą, kuriame gyvena, todėl jiems nuolat gresia valstybės inicijuojamas iškeldinimas. Vidutinė romų tautybės asmenų gyvenimo trukmė taip pat išlieka mažesnė už vidutinę Lietuvos gyventojų gyvenimo trukmę, atsilieka ir švietimo bei pragyvenimo lygio vidurkiai.

Atsižvelgiant į sistemines, ilgą laiką nespręstas romų bendruomenės problemas, stiprinsime nacionalinę romų integracijos programą, numatant ją kaip privalomo, o ne rekomendacinio pobūdžio dokumentą, bei užtikrinsime reikiamą kiekį valstybės biudžeto lėšų veiksmingesnei romų įtraukčiai savivaldybių lygmeniu vykdyti.

3.4 Žmogaus teisės sveikatos apsaugoje

3.4.1 Reprodukcinė sveikata ir reprodukcinės teisės

Reprodukcinė sveikata yra neatskiriama nuo žmogaus fizinės ir psichologinės gerovės. Užtikrinsime, kad reprodukcinei sveikatai ir reprodukcinėms teisėms Lietuvoje būtų skiriamas tinkamas dėmesys.

Principingai ginsime moters teisę į nėštumo nutraukimą ir priešinsimiems bet kokioms iniciatyvoms papildomai drausti ir (ar) riboti abortus.

Lietuvoje moterims nėra užtikrinama teisė pasirinkti nėštumo nutraukimo metodą – prieinamas yra tik chirurginis nėštumo nutraukimas, nors medikamentinis nėštumo nutraukimas, kuris Lietuvoje neįteisintas, laikomas pažangesniu ir mažiau komplikacijų sukeliančiu nėštumo nutraukimo būdu. Be to, Lietuvoje nėra pakankamai prieinamos kontraceptinės priemonės, ypač finansiškai labiau pažeidžiamose visuomenės grupėse – tarp jaunimo, nepasiturinčių asmenų. Visuomenei nėra pakankamai prieinama informacija apie pažangius šeimos planavimo metodus, apsisaugojimą nuo neplanuoto nėštumo. Lietuvos mokyklose taip pat nėra nuosekliai vykdomas gerąsias pasaulio praktikas atitinkantis lytinis švietimas ir lytiškumo ugdymas, nėra jaunimui palankių, specializuotų reprodukcinės sveikatos paslaugų.

Sutelkę šios srities ekspertus, parengsime ir priimsime *Reprodukcinės sveikatos įstatymą*, sukursiantį reikiamą teisinę bazę reprodukcinės sveikatos problemoms spręsti. Įstatymo pagrindu parengsime Reprodukcinės sveikatos programą ir numatysime jos įgyvendinimui būtinas lėšas. Didinsime kontracepcinių priemonių prieinamumą, ypač mažiau pasiturintiems gyventojams. Investuosime į visuomenės reprodukcinės sveikatos švietimą ir mokslo įrodymais grįstą lytinį švietimą bei lytiškumo ugdymą mokyklose. Steigsime jaunimui palankias specializuotas reprodukcinės sveikatos paslaugas.

Keisime *Pagalbinio apvaisinimo įstatymo nuostatas*, atsisakydami neribotos embrionų saugojimo prievolės. Stiprinsime nevaisingumo gydymo pirminę grandį, ypač regionuose: poliklinikose turi dirbti nevaisingumo specialistas/-ai, išplėstos galimybės kokybiškai atlikti pagrindinius tyrimus bei galimybė atlikti pradinį gydymą prieš nukreipiant į specializuotus nevaisingumo centrus. Panaikinsime reikalavimą atlikti ir kompensuoti nevaisingumo gydymo procedūras tik susituokusioms poroms. Parengsime ir patvirtinsime embrionų ir lytinių ląstelių donorystės programą.

Užtikrinime onkologinėmis ligomis sergančių pacientų vaisingumo išsaugojimo kompensavimą iš valstybės biudžeto lėšų. Nuosekliai ginsime reprodukcines teises nuo jas riboti siekiančių teisėkūros iniciatyvų.

3.4.2 ŽIV prevencija ir gydymas

ŽIV užsikrėtę asmenys turi teisę į jiems būtiną gydymą, pagarbą jų orumui ir visuomenės supratimą bei paramą.

Lietuva dėl ilgus metus vykdytos neadekvačios ŽIV prevencijos ir kontrolės politikos yra atsidūrusi itin prastoje situacijoje. Nors oficiali Užkrečiamųjų ligų ir AIDS centro statistika rodo, jog daugiau nei 90 proc. ŽIV užsikrėtusių žmonių žino, kad yra užsikrėtę, tačiau, nevyriausybinių organizacijų duomenimis, tikslesnis skaičius būtų apie 70 proc. ŽIV infekcija vis dar nėra pakankamai diagnozuojama. Be to, ŽIV Lietuvoje diagnozuojama per vėlai, t. y. kai liga jau pažengusi. Tai lemia šalyje įsisenėję išsityrimo dėl ŽIV barjerai bei apsunkintas patekimas pas gydytojus specialistus. Būtiną gydymą gauna apie 40 proc. ŽIV infekuotų žmonių, nors Jungtinių Tautų tikslas iki 2020 m. yra pasiekti, jog gydymą gautų 90 proc. sergančiųjų. Siekti gydymo ŽIV užsikrėtusiems asmenims itin trukdo ir vyraujanti stigma bei diskriminuojančios nuostatos jų atžvilgiu. Remiantis koalicijos „Galiu gyventi“ atliktu ŽIV stigmos indekso tyrimu, daugiau nei pusė ŽIV turinčių asmenų jaučiasi beverčiai, todėl net nesikreipia gydymo ir bijo dėl socialinio statuso praradimo.

Sieksime užtikrinti, kad nė vienas ŽIV turintis asmuo mūsų visuomenėje nesijaustų bevertis ir nedvejotų kreiptis pagalbos ir gydymo. Konsultuodamiesi su nevyriausybinėmis ir ŽIV liga sergančius asmenis bei jų šeimas vienijančiomis organizacijomis. Peržiūrėsime Valstybinę ŽIV / AIDS ir lytiškai plintančių infekcijų profilaktikos ir kontrolės programą. Programoje numatysime geriausias praktikas ir tarptautinių institucijų rekomendacijas atitinkančias švietimo, prevencijos, diagnostikos,

gydymo ir psichosocialinės pagalbos priemones. Sustiprinsime nediskriminavimo politikos ŽIV infekcija sergančių asmenų bei jų artimųjų atžvilgiu įgyvendinimą sveikatos priežiūros ir kitose įstaigose. Plėsime nevyriausybinių organizacijų ir valstybės bei savivaldos institucijų teikiamas psichologinės, socialinės ir konsultacinės pagalbos paslaugas, skatinsime savitarpio pagalbos grupių kūrimą, vykdysime aktyvią ir teisingą informacijos sklaidą bei visuomenės švietimą ŽIV situacijos, prevencijos ir pagalbos klausimais, stiprinsime ir plėsime ŽIV prevencijos ir švietimo programas mokyklose. Plėsime poekspozicinės profilaktikos (PEP) prieinamumą bei priešekspozicinės profilaktikos (PrEP) diegimą ir įgyvendinimą.

3.4.3 Žmogaus teisėmis grįstas požiūris į psichikos sveikatą

Skaičiuojama, jog Lietuvoje apie 3,5 proc. žmonių patiria psichikos sveikatos problemų. Tačiau tai – tik oficiali statistika. Pasak Pasaulio sveikatos organizacijos, psichikos sveikatos sutrikimus bent kartą per gyvenimą patiria bent 1 iš 4 žmonių. Daugybė žmonių, turinčių psichikos sveikatos sunkumų, niekur nesikreipia ir negauna pagalbos, tad nepatenka ir į oficialią statistiką. Kreiptis pagalbos trukdo tiek stigmos baimė, tiek ir palankių, prieinamų, į individualius asmens poreikius orientuotų bendruomenėje teikiamų paslaugų trūkumas. Psichikos sveikatos priežiūros sistema Lietuvoje vis dar išlieka stipriai orientuota į biomedicininį modelį ir priverstinę žmonių izoliaciją, neretai paminančią jų orumą bei lemiančią tolesnę jų stigmatizaciją bei socialinę atskirtį.

Siekdami spręsti įsisenėjusias psichikos sveikatos sistemos bėdas ir integruoti žmogaus teisėmis grįstą požiūrį į psichikos sveikatos politiką, peržiūrėsime Psichikos sveikatos priežiūros įstatymą, siaurinant priverstinės hospitalizacijos galimybes ir numatant priverstinę hospitalizaciją kaip kraštutinę priemonę, kai objektyviai nėra galimybės psichikos sveikatos priežiūros paslaugas suteikti kitu būdu. Tobulinsime Nacionalinę psichikos sveikatos strategiją, suderindami joje numatytas priemones su inovatyviais ir žmogaus teises užtikrinančiais psichikos sveikatos paslaugų teikimo principais, modeliais ir sprendimais, bei numatydami šių priemonių įgyvendinimui būtinas lėšas. Inicijuosime asmeninių asistentų paslaugos steigimą, specialistų paruošimą ir tam būtinų lėšų skyrimą, skatinsime privačių ir nevyriausybinių tokių paslaugų teikėjų iniciatyvas. Sieksime psichikos sveikatos priežiūros paslaugas integruoti į pirminio lygmens bendrąsias sveikatos priežiūros paslaugas, kad pirmoji ankstyvoji intervencija galėtų būti atliekama jau šeimos gydytojo kabinete.

Sieksime išplėsti psichikos sveikatos paslaugų spektrą, teikiamą psichikos sveikatos centruose, kad juose būtų galima gauti integruotas kompleksines psichoterapijos, psichosocialinės reabilitacijos ir kitas veiksmingas psichosocialines paslaugas. Skatinsime specializuotų, vaikų poreikiams pritaikytų psichikos sveikatos paslaugų plėtrą Psichikos sveikatos centruose ir kitose tokias paslaugas teikiančiose įstaigose bei organizacijose. Diegsime ir plėsime psichikos sutrikimų ir psichikos ligų prevencijos bei emocinio ir psichologinio atsparumo stiprinimo programas švietimo sektoriuje – rengiant mokytojus, vykdant prevencines švietimo programas mokyklose. Stiprinsime antidiskriminacinės politikos įgyvendinimą psichikos sveikatos problemų turinčių žmonių atžvilgiu visose su psichikos sveikata susijusiose viešosios politikos srityse ir investuosime į visuomenės švietimą psichikos sveikatos stiprinimo, ligų prevencijos ir pagalbos susirgus klausimais.

3.5 Legalizuoti, ne bausti

3.5.1 Administracinės atsakomybės už vertimąsi prostitucija panaikinimas

Administracinių nusižengimų kodeksas numato atsakomybę už vertimąsi prostitucija – tokia veikla gali užtraukti administracinę baudą. Kodeksas taip pat numato, jog už vertimąsi prostitucija gali būti taikomos ir administracinio poveikio priemonės, tarp jų – ankstyvoji intervencija, sveikatos priežiūros, resocializacijos priemonės.

Visgi administracinė atsakomybė, taikoma už vertimąsi prostitucija, neprisideda prie žmonių, įtrauktų į prostituciją, socialinės reintegracijos, greičiau atvirkščiai – lemia jų marginalizaciją ir stigmatizaciją, apsunkina socialinės reintegracijos galimybes, išstumia į visuomenės užribį. Žinant, jog už vertimąsi prostitucija taikoma administracinė atsakomybė, žmonėms, įtrauktiems į prostituciją, tampa sudėtinga kreiptis pagalbos į institucijas jų teisių pažeidimų atveju.

Inicijuosime *Administracinių nusižengimų kodekso* pakeitimus, panaikinant administracinę atsakomybę už vertimąsi prostitucija. Siūlysime atskirame teisės akte bei programiniame dokumente įtvirtinti psichologinės, socialinės, praktinės ir kitokios reikalingos pagalbos sistemą, padedančią asmenims lengviau išeiti iš prostitucijos ir integruotis į visuomenę.

Plėtosime visuomenės diskusiją apie galimybę priimti Sekso paslaugų kontrolės įstatymą, legalizuojantį ir reguliuojantį sekso paslaugų teikimą ir sekso paslaugų teikėjų teises bei garantijas.

3.5.2 Narkotikų ir žalos mažinimo politika

Šalies narkotikų kontrolės politiką orientuosime į prevenciją, pagalbos teikimą, žalos mažinimą, visuomenės švietimą ir stigmos mažinimą.

Į baudimą orientuota, narkotikų vartojimą kriminalizuojanti narkotikų politika yra neveiksminga. Ji nukreipia ribotus teisėsaugos resursus kovai su narkotikus vartojančiais ir dažnai priklausomybės liga sergančiais žmonėmis, tačiau šios priemonės nemažina vartojančiųjų skaičiaus, šiuos asmenis marginalizuoja ir apsunkina pagalbos bei gydymo prieinamumą. Remiantis Pasaulio sveikatos organizacijos ir kitų tarptautinių institucijų rekomendacijomis bei gerąja įvairių šalių patirtimi, perorientavimas iš baudžiamosios į sveikatos apsauga grįstą narkotikų politiką, padeda sumažinti infekcijų, tokių kaip ŽIV ir hepatitas C plitimą, mirčių nuo perdozavimo skaičių, mažina smulkų nusikalstamumą. Sveikatos apsauga grįsta narkotikų politika leidžia padidinti gydymo siekiančių priklausomų asmenų skaičių, skatina jų reintegraciją į visuomenę ir darbo rinką, mažina naštą, tenkančią teisėtvarkai ir teisėsaugai bei laisvės atėmimo vietų sistemai. Sveikatos apsauga grįsta politika teikia tvarią ir ilgalaikę socialinę ir ekonominę naudą žmogui ir visuomenei.

Remdamiesi geriausiomis užsienio šalių patirtimis, panaikinsime baudžiamąją atsakomybę už narkotinių medžiagų įsigijimą ir jų laikymą be tikslo jas platinti bei administracinę atsakomybę už narkotinių medžiagų vartojimą. Peržiūrėsime Valstybinę narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės ir vartojimo prevencijos programą ir įtvirtinsime nukreipimo, pagalbos bei konsultacijų mechanizmus narkotikus vartojantiems asmenims. Skatinsime nediskriminuojantį, žmogaus orumą gerbiantį ir į pagalbą orientuotą požiūrį su narkotikus vartojančiais asmenimis dirbančių institucijų veikloje. Plėsime psichosocialinės pagalbos ir žalos mažinimo paslaugas bei užtikrinsime geresnį gydymo prieinamumą, taip pat ir laisvės atėmimo įstaigose. Inicijuosime narkotikų vartojimo prevencijos ir žalos mažinimo švietimo programas mokyklose.

Sumažinsime neproporcingas bausmes už disponavimą nedideliu kiekiu narkotinių medžiagų su tikslu jas platinti. Nukreipsime teisėsaugos resursus kovoti su pavojingu organizuotu nusikalstamumu, platinant didelius kiekius narkotinių medžiagų. Priimsime

Kanapių kontrolės įstatymą, kuriuo įteisinsime ir reguliuosime kanapių vartojimą. Nustatysime griežtą kanapių pardavimo ir platinimo tvarką, užtikrindami, kad kanapės nebūtų prieinamos nepilnamečiams.

3.6 Žmogiškumas suklupusiems

3.6.1 Nepilnamečių justicija

Sieksime užkirsti kelią nepilnamečių patekimui į baudžiamojo teisingumo sistemą. Nepilnamečių justicijos politiką orientuosime į prevenciją ir ankstyvąją intervenciją.

Lietuvoje trūksta specializuotų paslaugų nepilnamečiams, kurių problemos pasireiškia teisės pažeidimais ir kitu delinkventiniu elgesiu. Ankstyva intervencija ir specializuotos, į kiekvieną vaiką individualiai orientuotos paslaugos padėtų užtikrinti, kad nepilnamečiai išmoktų kitokių elgesio modelių ir neatsidurtų baudžiamojo teisingumo sistemoje. Nepilnamečių justicijos sistema Lietuvoje išlieka fragmentuota, šiuo metu nėra ir galiojančios nepilnamečių justicijos programos.

Sutelksime šios srities ekspertus bei suinteresuotas institucijas ir parengsime *Nepilnamečių justicijos įstatymą* bei naują Nepilnamečių justicijos programą. Įstatyme bei programoje numatysime teisines, socialines ir kitas priemones, padėsiančias sukurti veiksmingą, visa apimančią nepilnamečių justicijos sistemą, orientuotą į prevenciją ir ankstyvąją intervenciją bei paremtą geriausių vaiko interesų principu.

3.6.2 Laisvės atėmimo įstaigos

Laisvės atėmimas turėtų būti suvokiamas ne tik kaip bausmė, bet ir kaip galimybė pasitaisyti ir tapti produktyviu, įstatymų besilaikančiu visuomenės nariu. Sieksime, kad laisvės atėmimo įstaigos taptų žmogaus orumą gerbiančiomis, sėkmingos reabilitacijos ir socialinės reintegracijos įstaigomis.

Lietuva išlieka santykinai daugiausiai kalinių turinčia Europos Sąjungos valstybe (šimtui tūkstančių gyventojų tenka 235 kaliniai). Kalinimo sąlygos laisvės atėmimo įstaigose teismų nuosekliai pripažįstamos kaip žeminančios žmogaus orumą ir pažeidžiančios nuteistųjų teises. Dėl netinkamų kalinimo sąlygų Lietuva yra pralaimėjusi ne vieną bylą Europos Žmogaus Teisių Teisme. Nuo Nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje nebuvo pastatyta nė viena moderni laisvės atėmimo įstaiga.

Siekdami keisti kalinimo kultūrą ir užtikrinti tinkamas kalinimo sąlygas, plėsime ir kursime naują laisvės atėmimo infrastruktūrą. Užtikrinsime valdymo sistemos skaidrumą ir efektyvumą, diegsime korupcijos prevencijos programas. Gerinsime tiek nuteistųjų kalinimo, tiek kalėjimų sistemoje dirbančiųjų darbo sąlygas, leisiančias kurti kitokią, žmogaus orumą gerbiančią kalinimo kultūrą. Stiprinsime resocializacijos programas, gerindami jų kokybę ir veiksmingumą. Plėsime pusiaukelės namų tinklą, investuosime į probacijos sistemą ir didinsime probacijos sistemos efektyvumą. Skatinsime į kalėjusius asmenis orientuotą socialinį verslą. Inicijuosime *Baudžiamojo kodekso pakeitimus*, mažinant laisvės atėmimo bausmes už nesmurtinius ir mažiau pavojingus nusikaltimus.

3.7 Žodžio, saviraiškos ir sąžinės laisvės

Žodžio, saviraiškos ir sąžinės laisvės yra kertinės mūsų demokratinės valstybės vertybės. Nuosekliai ir atkakliai ginsime šias laisves nuo cenzūros ir nepagrįstų suvaržymų.

Pastaruoju metu Lietuvoje padaugėjo teisėkūros iniciatyvų, siekiančių susiaurinti žodžio ir saviraiškos laisvės ribas – išplėsti draudžiamos skleisti informacijos sąrašą, ginti valstybės vadovų autoritetą žodžio laisvės sąskaita ir net įvesti cenzūrą, nurodant žiniasklaidai, kokio pobūdžio naujienas ji turi skelbti. Nors dėka stipraus visuomenės pasipriešinimo šios iniciatyvos nebuvo sėkmingos, negalime prarasti budrumo – turime užtikrintai bei nuosekliai ginti šią pamatinę teisę, be kurios demokratinė visuomenė būtų neįmanoma.

Įsipareigojame nepritarti bet kokioms nepagrįstai ir neproporcingai žodžio, saviraiškos ir žiniasklaidos laisves ribojančioms teisėkūros iniciatyvoms. Remsime kovos su dezinformacija pastangas „minkštųjų“, švietimo priemonių pagalba, tačiau nepalaikysime plačių ir perteklinių saviraiškos ir žodžio laisvės ribojimų net ir nacionalinio saugumo tikslais. Keisime *Baudžiamąjį kodeksą*, panaikindami baudžiamąją atsakomybę už šmeižtą, skatindami asmenis, kurie galimai buvo apšmeižti, ginti savo teises civiline tvarka. Peržiūrėsime *Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymą*, panaikindami perteklinius apribojimus, neproporcingai apsunkinančius žiniasklaidos darbą, tuo pačiu laikydamiesi geriausių vaiko interesų principo. Užtikrinsime Lietuvos nacionalinio transliuotojo nepriklausomybę ir apsaugą nuo nepagrįsto kišimosi į jo veiklą.

Vadovaudamiesi proporcingumo principu, sieksime užtikrinti, kad pagarba religiniams simboliams ir autoritetams netaptų pretekstu riboti saviraiškos ir žodžio laisvę viešajame gyvenime. Užtikrinsime ir ginsime visų asmenų ir bendruomenių religijos ir įsitikinimų laisvę, įtvirtinsime jų teisę į privačią bei viešą savo religijos ir įsitikinimų raišką. Nuosekliai laikysimės Lietuvos tarptautinių įsipareigojimų religijos ir įsitikinimų laisvės srityje, užtikrinsime valstybės ir religijos atskirumo principo įgyvendinimą. Skatinsime religijų lygybės principo įgyvendinimą valstybės ir religijos santykiuose, kad šalies piliečiai, priklausantys įvairioms religijomis, nebūtų diskriminuojami dėl religijos ir įsitikinimų.

3.8 Privatumo ir asmens duomenų apsauga

Asmens privataus gyvenimo apsauga yra viena pamatinių demokratinės visuomenės vertybių. Ginsime asmens privatų gyvenimą nuo nepagrįstų intervencijų, suvaržymų ir apribojimų.

Šiuo metu Lietuvoje galiojantis teisinis reguliavimas sudaro sąlygas masiškai rinkti visų elektroninių ryšių paslaugų naudotojų srauto duomenis (pvz.: skambinančiojo ir adresato telefono numeriai, abonento vardas, pavardė, adresas) ir juos saugoti 6 mėn. Visuotinis ryšių srauto duomenų saugojimas kelia grėsmę asmens privatumui, nes tokie duomenys suteikia gausią ir detalią informaciją apie asmens privatų gyvenimą. Keisime *Elektroninių ryšių įstatymą*, kad būtų panaikintos nuostatos, leidžiančios masinį ir neproporcingą, su konkrečiomis grėsmėmis nesusijusį asmens duomenų rinkimą ir saugojimą. Užtikrinsime, kad su asmens privatumo bei duomenų apsauga susiję teisės aktai atitiktų Konstitucijoje ir tarptautiniuose dokumentuose nustatytus privataus gyvenimo apsaugos standartus. Palaikysime teisėkūros iniciatyvas Europos Sąjungos lygmeniu, įtvirtinančias geresnę privatumo ir asmens duomenų apsaugą Europos Sąjungos mastu.

Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas (BDAR) ženkliai padidina administracines baudas už duomenų apsaugos pažeidimus, tačiau duomenų subjektų teisė gauti žalos atlyginimą yra palikta nacionaliniam reguliavimui. Lietuvoje dažniausiai subjektai arba nesikreipia dėl žalos atlyginimo, arba kreipiasi, tačiau jiems priteisiamos sumos yra juokingai mažos (200–300 Eur už pažeidimą). Bus sukurtos teisinės prielaidos asmenims gauti teisingą ir proporcingą žalos atlyginimą už duomenų apsaugos

pažeidimus, pavyzdžiui, numatant minimalias atsakomybės ribas arba numatant teisę reikalauti konkrečios kompensacijos už specifinius pažeidimus.

BDAR reikšmingai prisidėjo prie teisės į asmens duomenų apsaugą gynimo, tačiau jo įgyvendinimas Lietuvoje vis dar yra pakankamai pasyvus. Iš dalies tai lemia istoriškai silpnas Valstybinės asmens duomenų apsaugos inspekcijos vaidmuo socialiniuose ir teisiniuose procesuose, bei sprendimas naujajame *Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatyme* nenustatyti plačios pelno nesiekiančių subjektų teisės atstovauti asmenis, patyrusius duomenų apsaugos pažeidimus. Bus siekiama užtikrinti pagrindinės už BDAR įgyvendinimą atsakingos institucijos – Valstybinės asmens duomenų apsaugos inspekcijos – nepriklausomumą ir adekvatų finansavimą, bei išplėsti trečiojo sektoriaus – nevyriausybinių organizacijų ir interesų grupių – teisines galimybes atstovauti ne tik pažeidimus patyrusius asmenis, bet ir tokių asmenų grupes ir siekti žalos atlyginimo jų vardu.

Naujųjų technologijų vystymasis šiuo metu yra neatsiejamas nuo duomenų, įskaitant asmens duomenis, kaupimo ir analizavimo. Skatinsime atsakingą technologijų, ypač susijusių su automatizuotų sprendimų apie asmenis ir asmenų grupes priėmimu, vystymą, grįsta pagarba asmeniui ir jo duomenims, teisėtu bei etišku asmens duomenų tvarkymu. Sieksime, kad Lietuva taptų ne tik technologijų, bet aukščiausiais etikos standartais paremtų technologijų lydere.

4. Švari aplinka – žmogaus teisė ir pareiga

„The Earth is a fine place and worth fighting for."

Ernest Hemingway

Klimato krizė dabar ir per ateinančius dešimtmečius yra vienas esminių veiksnių, kuris kels grėsmę žmonių sveikatai ir gerovei, prisidės prie bioįvairovės ir daugelio rūšių nykimo bei lems ekonominius, vidaus ir užsienio politikos iššūkius.[59] Manoma, kad Lietuvoje jūros vandens kilimas, jūros vandens ir oro temperatūros kilimas yra ženkliausias tarp ES šalių.[60]

Šiandien Lietuvoje turime unikalią galimybę dėl užfiksuotų šokiruojančių aplinkosaugos taisyklių pažeidimų, gaisro Alytuje ir barbariško elgesio medžioklėje išaugusį visuomenės dėmesį mobilizuoti aplinkosaugos reformoms. Mums reikia ne papildomų draudimų ir inspektorių, bet kryptingų reformų skatinant tvarų gamtos išteklių naudojimą, informacijos prieinamumą ir skaidrumą, modernių technologijų pritaikymą, ir piliečių sąmoningumą bei aktyvumą.

Mes siekiame efektyvios aplinkosaugos politikos, kurios ašis – žiedinės ekonomikos skatinimas, atsakingo vartojimo švietimas, tvarus gamtos išteklių naudojimas, taikant technologijas. Manome, kad bendradarbiaujant su verslu ir pilietine visuomene pasieksime esminį pokytį kovoje su klimato krize, o valstybė ir jos institucijos diegdamos žaliąsias inovacijas taps efektyvių ir aplinkai draugiškų organizacijų pavyzdžiu šalyje.

Laisvės partija aplinkos apsaugos srityje kelia šiuos tikslus:

- Saugūs, tvarūs ir draugiški žmonėms gyventi miestai.
- Iki 2040 m. pasiekti CO2 neutralumą, kai tas pats teršalų kiekis, kuris išmetamas į aplinką, yra absorbuojamas, kitaip surenkamas ar išvalomas.
- Švarus augimas žiedinės ekonomikos pagalba.
- Bioįvairovę užtikrinantis ne mažesnis kaip 35 proc. miškingumą.
- Atsakinga ir etiška medžioklė.
- Gamtos resursų naudojimo (taršos) duomenų prieinamumas realiu laiku.

---

[59] World Economic Forum, Global Risk Report, 2019

[60] https://www.greenmatch.co.uk/blog/2019/04/climate-change-europe

- Aukštas aplinkosauginis visuomenės išprusimas ir aktyvumas.

4.1 Tvari miestų raida ir kokybiška gyvenamoji aplinka

4.1.1 Tvari miestų raida

Pasaulio urbanizacijai sparčiai plečiantis, miesto gyventojų skaičius auga ir Lietuvoje. 2019 m. duomenimis Lietuvos miestuose gyveno didžioji dalis piliečių – 67,1 proc. nuolatinių šalies gyventojų. Neišvengiamai vis svarbesnė tampa darni ir subalansuota urbanizuotų teritorijų raida. Miestai, kaip gyvenamoji aplinka turi būti vieta, kurioje žmonėms būtų gera ir saugu gyventi, kurie įkvėptų įvairioms veikloms, todėl turime dėti visas pastangas, kad padarytume juos įtraukiančius, atsparius, tvarius ir klestinčius.

Labai daug urbanizuotų teritorijų problemų, tokių kaip infrastruktūros trūkumas, chaotiškai išsidėstę didieji miestai, negyvybingi mažesnių miestų centrai, silpnos gyventojų bendruomenės, kokybiškos naujos architektūros trūkumas ir šlubuojanti paveldosauga, miestų nepasirengimas prisitaikyti prie klimato kaitos keliamų iššūkių, iš esmės kyla dėl architektūros ignoravimo politiniame lygmenyje – šiandien esame likę vieni iš nedaugelio Europoje dar neturintys nacionalinių architektūros politikos gairių ir vizijos.

Miestų driekos klausimas reikalauja kompleksinio sprendimo. Didžiųjų miestų ir juos supančių savivaldybių bendrieji planai turėtų būti rengiami, tvirtinami ar atitinkamai koreguojami tik tarpusavyje suderinus sprendinius ir vystymosi kryptis. Tokiu būdu iš anksto būtų suplanuojama, kuria kryptimi ir kokia infrastruktūra bus vystoma iš abiejų kaimyninių savivaldybių pusių.

4.1.2 Architektūros politika

Architektūros politika pagaliau turi tapti lygiaverte valstybinės politikos dalimi, nes tik tai užtikrins kokybišką gyvenamąją aplinką mums visiems dabar ir ateityje. Todėl sieksime stiprinti ir suteikti daugiau galių su architektūra susijusioms organizacijoms ir institucijoms, kurių pagalba, kitų Europos šalių pavyzdžiu, patvirtinsime bendras nacionalines architektūros politikos gaires – oficialų dokumentą, kuriame savo architektūros kultūrą, dabarties iššūkius ir ateities vizijas pristatysime pasauliui.

Norvegija yra viena iš daugelio šalių jau senokai supratusi architektūros svarbą šalies vystymosi procesuose: ekonomikos augime, kultūriniame gyvenime, galų gale kasdienio žmonių gyvenimo kokybėje. Oslo operos teatras ir Norvegijos laukinių elnių stebėjimo paviljonas Dovrefjell nacionaliniame parke (abiejų projektų aut. Snohetta), Vennesla biblioteka (arch. Helen & Hard) ar ikoniškasis Myrkdalen viešbutis (arch. JVA) yra tik keletas iš daugybės galimų garsių ir visiems žinomų šiuolaikinių Norvegijos architektūros objektų ir jų autorių. Savo šiaurietiška estetika, tvarumu, demokratiškumu ir kontekstualumu išsiskirianti Norvegijos architektūra garsina šalį visame pasaulyje. Bet tam, kad išties pasiekti tokį lygį reikia daug ir sistemingo įdirbio, atsakingo ir rimto valstybinio požiūrio į architektūrą, kokį ir turi Norvegija, kurios architektūros politiką pristatančiame dokumente „Architektūra dabar“ rašoma: „Pastatai ir infrastruktūra yra glaudžiai susiję su gyvenimu ir darbu, atspindi įvairius gyvenimo būdus ir vertybes. Mūsų fizinė aplinka yra visuomenės šimtų metų darbo rezultatas, todėl ji yra vienas iš svarbiausių šaltinių mūsų kultūros supratimui.“ Tik tada, kai valstybiniu lygmeniu susiformuos suvokimas apie architektūros svarbą, galime galvoti apie tokį fenomeną, kuris nutiko Norvegijoje.

Architektūros kokybei didinti reikia išnaudoti ir tai, kad šalyje paruošiame itin daug architektų, turime daugybę talentingų ir profesionalių specialistų. Siekiant užtikrinti konkurenciją ir skaidrumą bei atvirumą, viešųjų pirkimų įstatyme turime aiškiai reglamentuoti architektūros projektavimo ir rangos paslaugų pirkimo konkursų atskyrimą, pirmiausia rengiant architektūrinį konkursą ir tik jam pasibaigus – rangos konkursą. Taip pat sieksime sukonkretinti ir išplėsti architektūros įstatyme numatytų reikšmingų objektų, kuriems privalomas architektūrinis konkursas, sąrašą, pavyzdžiui, įtrauksime miesto žaliųjų erdvių projektavimą. Įvairiomis priemonėmis skatinsime ir populiarinsime architektūrinius konkursus, net ir tais atvejais, kai jie nėra privalomi.

4.1.3 Architektūrinis švietimas

Didžioji dalis mūsų beveik visą savo gyvenimą praleidžiame vienokioje ar kitokioje žmogaus suformuotoje dirbtinėje, t. y. architektūrinėje aplinkoje. Harmoninga ir tvari gyvenamoji, darbo ir poilsio aplinka yra viena didžiausių vertybių, nes tai pirmiausia ir tiesiogiai susiję su tuo kaip mes jaučiamės kiekvieną dieną. Dėmesys architektūriniam švietimui ir kultūrai yra būtent tie dalykai, kurie ateityje lems kiek gerai jausimės savo gyvenamosiose aplinkose ir bendruomenėse.

Esame vienintelei iš Baltijos valstybių iki šiol neturintys architektūros muziejaus, nors turime daugybę į UNESCO paveldo sąrašą įtrauktų architektūros ir urbanistikos objektų bei puikių šiuolaikinės architektūros pavyzdžių. Mokyklose architektūros tema geriausiu atveju liečiama itin siaurai ir iš esmės tik per architektūros istorijos prizmę. Todėl auginsime šalies architektūrinę kultūrą: viename iš didžiųjų Lietuvos miestų siūlysime įkurti modernų nacionalinį architektūros centrą-muziejų. Šviečiamojo pobūdžio-edukacinės programos, dirbtuvės, paskaitos, kiti kultūriniai renginiai padėtų auginti gyventojų susidomėjimą ir atsakingumą už savo aplinką plačiąja prasme, įgalintų geriau suvokti ir įvertinti architektūros, kaip kultūros išraiškos kasdienybėje svarbą ir ilgojoje perspektyvoje labai prisidėtų prie aukštesnės gyvenamosios aplinkos kokybės kūrimo.

Taip pat ugdysime vaikų ir jaunimo architektūrinį raštingumą. Stiprinsime architektūrinį švietimą mokyklose, parodydami, kad architektūra savo esme yra mokslas apie geriausio problemos sprendimo radimą.

Suomijoje, kuri nuo seno pasaulyje garsėja savo architektūros mokykla bei švietimo kokybe apskritai, Nacionalinė švietimo agentūra dar 1993 m. sukūrė architektūros mokymo programos pagrindus. Nuo 2013 m. veiklą pradėjo atskira architektūros mokykla vaikams ir jaunimui „Arkki“. Šiuo metu joje nuolat studijuoja apie 600 vaikų ir jaunuolių nuo 4 iki 19 m. amžiaus. Mokyklos ir darželiai gali užsisakyti užsiėmimus ir savo mokyklose. Iš viso per metus viena ar kita forma užsiėmimuose sudalyvauja apie 7000 vaikų. „Arkki“ rengia mokymus vyresnių klasių meno pedagogams ir programas darželių mokytojams. „Arkki“ tikslas yra įkvėpti vaikus ir jaunimą kūrybai, domėjimuisi savo aplinka, padėti subręsti, kaip aktyviems piliečiams.“[61]

4.1.4 Miestų prisitaikymas prie klimato kaitos

Urbanizuotų teritorijų prisitaikymas prie akivaizdžios klimato kaitos yra didelis iššūkis tvariai raidai. Pasak prognozių, mirtingumas dėl karščio bangų miestuose iki 2050 padvigubės, todėl jau dabar turime imtis priemonių, kad užtikrintume miestų gyventojams tinkamas sąlygas gyvenimui ir darbui ateityje.

[61] www.arkki.net

Dalyvaujant įvairių sričių specialistams ir pačioms savivaldybėms turi būti parengtas aiškus planas ir rekomendacijos, kokių ir kada priemonių turi imtis Lietuvos miestai, kad sumažintų neigiamus šylančio klimato padarinius.

4.1.4.1 „Mažytis miškas“

Esamiems ir ypač būsimiems iššūkiams, kuriuos visame pasaulyje sąlygos šylantis klimatas jau dabar įvairiai ruošiasi daugelis valstybių ir atskirų miestų. Puikus pavyzdys galėtų būti Witney miestelis netoli Oxfordo Jungtinėje Karalystėje, kuriame pasodintas pirmas šioje šalyje „mažytis miškas“. Teniso kortų dydžio aikštelėje (~200 kvad. m) imituojant natūralias sąlygas itin tankiai pasodinta 600 vietinių rūšių medžių, siekiant didžiausios naudos vietinei bendruomenei ir gamtai. Pagal mokslinius tyrimus, jau po 4 m. „mažytis miškas“ augs penkiskart greičiau ir sugers iki trisdešimties kartų daugiau (450–600 kg) anglies monoksido nei tradiciškai dideliais atstumais susodintos monokultūros, taps namais daugiau nei 500 rūšių augalų ir gyvūnų, sugers ir vėliau išgarins 30 000 litrų lietaus vandens, pagerins oro kokybę „sugerdamas: dulkes, gebės 30 kartų geriau slopinti triukšmą nei tradiciškai apželdinti miesto plotai ir labiau prisidės prie geresnio mikroklimato. „Mažytis miškas“ jau po 3 m. nebereikalauja specialios priežiūros, tačiau yra didelis žmonių indėlis į vietos bioįvairovės išsaugojimą, potvynių rizikos mažinimą, švaresnį miesto orą, erdvę vietos žmonėms priartėti prie natūralios gamtos. Dabar įvairiuose pasaulio miestuose jau pasodinta daugiau nei 3000 „mažyčių miškų“, tarp jų ir Paryžiuje, virš 100 – Olandijoje. Sieksime, kad tokie „mažyčiai miškai“ atsirastų ir Lietuvos miestuose.

4.2 Ekonominė ir mokestinė aplinkosaugos politika

Prieš kelis šimtus metus Anglijoje ir Prancūzijoje nekilnojamo turto mokesčius apskaičiuodavo pagal tai, kiek pastatuose būdavo langų – dar šiandien dėl to galima rasti pastatų, kurių langai buvo užmūryti siekiant sumažinti mokesčius. Mokestinė politika formuoja valstybės raidą – Lietuvos mokestinė sistema turi palaikyti aplinkai draugišką politiką.

4.2.1 Mokestinė pertvarka

Priešingai nei įtvirtinta Lietuvos aplinkosaugos strategijoje,[62] aplinkosauginiai mokesčiai išlieka itin maži, kai kada veikiau simboliniai. Pateiksime kelis pavyzdžius. Importuojamų pakuočių mokestis per mažas, kad pakuočių organizacijoms užtektų lėšų tvarkyti rūšiuojamas atliekas. Padangų perdirbimo mokestis toks mažas, kad Latvijos įmonės veža savo padangų atliekas į Lietuvą ir tada utilizuoja jas čia. Baudos už teršimą ir šiukšlinimą yra simbolinės, egzistuoja menkas aplinkos apsaugos švietimas, todėl dalis gyventojų renkasi statybines medžiagas išversti miške.

Aplinkosauginiai mokesčiai turėtų skatinti mažiau naudoti iškastinių ir atvežtinių energijos išteklių, užtikrinti tvaraus vartojimo didinimą peržiūrint atitinkamas PVM lengvatas ar patį PVM mokestį, nustatyti plastiko, pakuočių, kitų daug žalos padarančių ar atliekas generuojančių žaliavų apmokestinimą.

Šiuo metu Lietuvoje galiojantis teisinis reguliavimas sudaro sąlygas aplinkai kenkiančių subsidijų atsiradimui. Naudojamos žalingos subsidijos, kainos nustatomos nesivadovaujant poveikiu aplinkai pvz., klimato kaitai, oro taršai ir išteklių kaštų sumai (vandens, pirminių žaliavų ir kt.) ir atliekų tvarkymo išlaidų tikrajai kainai, neatsižvelgiama į patikimumą ir paskirstymą. Žemės ūkyje vyrauja žalingos tiesioginės išmokos, o keliais naudojamės nemokamai, atliekos apskaitomos pagal vyraujančią medžiagą, o ne tikrąją sudėtį, todėl – prarandama galimybė jas apskritai perdirbti.

Siekiant laipsniško ir sistemingo aplinkai kenksmingų subsidijų atsisakymo:

- Sudarysime sąlygas ekologiškam finansavimui ir aplinkos fiskalinei reformai – užtikrinant subsidijų skaidrumą ir skatinant žalingų subsidijų panaikinimą tokiuose sektoriuose žemės ūkis – skatinsime pereiti prie ekologinio ūkininkavimo, auginti tinkamiausias vietovei kultūras ir įsivesti bent jau trinarę sėjomainą, judumas – skatinsime viešojo transporto naudojimą, ir atliekos – skatinsime teisingą apmokestinimo sistemą – tam, kad mūsų aplinkoje nepasikartotų Alytaus ir Klaipėdos įvykiai.

[62] Ištrauka iš Nacionalinės aplinkosaugos strategijos: “Siekiama nustatyti pagrįstą mokesčių tarifą, į kurį būtų įskaičiuotos visos aplinkos apsaugos sąnaudos ir kuris skatintų aplinkosaugos priemonių įgyvendinimą, palankesnių aplinkai technologijų diegimą ir kartu neslopintų ekonomikos plėtros, nesukeltų nepageidaujamų struktūrinių ūkio pokyčių. Siekti, kad aplinkosaugos mokesčių lėšos būtų naudojamos kaip finansinė priemonė, skatinanti ūkio subjektus efektyviai vykdyti nustatytus aplinkos apsaugos reikalavimus ir diegti mažaatliekes ir mažo anglies dioksido kiekio technologijas”

- Palaikysime kainas, kurios atspindėtų principą „teršėjas moka“.
- Sistemingai naudosime žaliuosius viešuosius pirkimus ir skatinsime pažangą, susijusią su ekologišku finansavimu, sieksime remti ir integruoti tvarumo problemas ir padėti siekti darnaus vystymosi tikslų.
- Pasinaudojant nacionalinės paramos schemomis skatinsime rinkos pokyčius nukreiptus į aplinkos apsaugos veiksmus, švaresnės gamybos priemones ir gamtos išteklių tausojimą.

4.2.2 Verslo galimybių realizavimas žiedinėje ekonomikoje ir bioekonomikoje

4.2.2.1 Žiedinė ekonomika

Remiantis Jungtinių Tautų vertinimais iki 2050 m. žmonija susidurs su natūralių žemės išteklių trūkumu. Linijinis ekonomikos modelis, kuris remiasi „imk-gamink-išmesk“ principu nebėra tinkamas siekiant tvarios, efektyvios ir atsakingos ekonomikos politikos.

Nuoseklus žiedinės ekonomikos diegimas gali padidinti gamybos išteklių produktyvumą ir sumažinti priklausomybę nuo jų (taip pat ir atliekų), paskatinti užimtumą ir ekonomikos augimą.[63] Dėl pagrįsto ir praktiškai pritaikomo žiedinės ekonomikos pelningumo verslas visame pasaulyje renkasi perėjimą prie žiedinės ekonomikos. Vis dėlto tam dažnai trukdo nefinansinės kliūtys, o nesubalansuotas teisinis reguliavimas ir mokestinė sistema, per mažas valstybės palaikymas ir visuomenės sąmoningumo trūkumas. Todėl siekiant pereiti prie technologijomis grįstos, efektyvios žaliosios ekonomikos sieksime:

- Skatinti viešojo ir privataus sektorių partnerystę nacionaliniu ir regioniniu lygmenimis, tarpsektorinio ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo platformas, mokymus ir pagalbą žiedinės ekonomikos verslui.
- Inicijuoti MTEP programas skirtas atsinaujinančių išteklių, žaliosios energetikos, biosistemų atradimams.
- Skatinti novatoriškas įmones, galinčias pasiūlyti technologinius ir paslaugų spendimus medžiagų naudojime ir pakartotiniame naudojime, gamybos procesuose, pakuočių ir gaminių dizaine, atliekų tvarkyme, nuotekų tvarkyme ir vartotojų elgsenos srityse, pagrįstus žiedinės ekonomikos principais.

[63] McKinsey&Company, The circular economy: Moving from theory to practice, 2016

- Skatinti žaliuosius valstybės pirkimus didinant jų kiekį ir įtraukiant žiedinės ekonomikos kriterijus.
- Mažinti PVM mokestį žiedinės ekonomikos įmonėms, kurios ženkliai prisideda prie teršiančių emisijų mažinimo.
- Kurti visuomenės švietimo ir edukavimo programas bei kampanijas.

4.2.2.2 Bioekonomika

Bioekonomika ir žiedinė ekonomika yra tinkamiausi sprendimai, siekiant prisitaikyti prie klimato kaitos, kontroliuojant taršą ir užtikrinant ekonominę ir regioninę plėtrą. Lietuvoje bioekonomikos indėlis į BVP sudaro 13 proc., tačiau daugiau kaip pusę – sukuria maisto sektorius, daugiau kaip trečdalį – miško biomasės pagrindo sektorius, o vos 4 proc. – biogrįstos chemijos ir vaistų gamybos subsektorius. Bioekonomikos ekonomikos potencialas nėra išnaudojamas, todėl sieksime:

- Žemės ūkio, apdirbamosios maisto gamybos ir miško biomasės pagrindo pirminius gamintojus įtraukti į aukštos pridėtinės vertės produktų grandines.
- Biogrįstos chemijos ir vaistų gamybos subsektorių plėtros.
- Užtikrinti tvarų ir patikimą biomasės tiekimą – biokurui ir biodegalams.

4.2.3 Maisto tiekimo grandinių trumpinimas

Trumpos maisto tiekimo grandinės (TMTG) galėtų labiau prisidėti prie draugiško aplinkai ūkininkavimo, smulkių ir vidutinių ūkių gyvybingumo, bendradarbiavimo didėjimo žemės ūkyje, ekonominio augimo kaimiškose vietovėse, darnaus išteklių naudojimo. Smulkūs ir vidutiniai ūkiai pagamina daugiau produkcijos nei suvartoja patys, tačiau yra per smulkūs tiekti produkciją į tinklines prekybos vietas, o dalis produkcijos nepriimama dėl neatitikimo kondicijos standartams. Visi nerealizuoti produktai geriausiu atveju keliauja į komposto duobę.

Sieksime, kad Lietuvoje būtų prioretizuojamos TMTG. Taip mažinsime maisto švaistymą, skatinsime sveikesnę mitybą.

4.3 Atliekų ir išteklių valdymas

Sieksime racionalaus resursų naudojimo, palaikant tiek atliekų kiekių mažėjimą, tiek tvarų požiūrį į aplinką, kuomet atliekos, tinkamos perdirbti, nelaikomos atliekomis, o gamybai reikalingi resursai naudojami tvariai.

Būtina skatinti atsakingą vartojimą ir tvarų resursų paskirstymą, žiedinės ekonomikos standartų įvedimą gamyboje, kuomet gamybos, statybos ir kitų ūkinių veiklų metu liekančios atliekos ne tik teoriškai, bet praktiškai konvertuojamos į žaliavas, skatinama išmani gamyba, resursai naudojami tikslingai, skatinamas plastiko perdirbimas bei beatliekinė gamyba. Lietuvoje vienam asmeniui tenka apie 33 tonos plastiko atliekų per metus. Nors į sąvartynus vežamų atliekų kiekiai mažėja (nuo 2010 m,, kuomet kiekis buvo lygus 348 kg asmeniui, iki 2017 m. sumažėjo iki 149 kg asmeniui), išlieka didelė rizika, kad, vadovaujantis Europos Sąjungos įstatyminėmis spragomis, šalys pakuotes ir atliekas perdirba neefektyviai, o antrinis panaudojimas šiandien nėra grįstas resursų tausojimu.

4.3.1 Užstato sistemos plėtra

Šiuo metu Lietuvoje veikianti vieno tipo užstato sistema suponuoja, kad atliekų surinkimo monetizavimas yra veiksmingas, tad, remiantis šia praktika, galima plėsti užstato sistemos spektrą įtraukiant ir kitas plastiko, stiklo, metalo pakuotes, tekstilę, padangas, mašinų alyvą, ir kt. Tiek užstato sistemos įdiegimo galutiniame etape, tiek po gamybos ar kitos ūkinės veiklos likusios antriniam panaudojimui tinkamos medžiagos ir resursai turi būti perdirbami laikantis žaliosios pramonės standartų, kuriais remiantis, kardinaliai sumažinamas atliekų kiekis bei aiškiai apibrėžiamas ir keičiamas šiuo metu taikomas atliekų perdirbimo standartas išvengiant fiktyvaus atliekų perdirbimo.

4.3.2 Antrinio panaudojimo skatinimas

Skatinsime antrinį buitinių prietaisų panaudojimą, suteikiant finansinį paskatinimą ar mokestinę lengvatą asmenims, pasirenkantiems taisyti buitinę techniką. Tvarus požiūris į resursus taip pat reikalauja, kad būtų diegiamas aiškus perdirbtų produktų ženklinimas, nurodant kokia procentine dalimi produktas perdirbtas, apie tai aiškiai informuojant vartotoją.

4.3.3 Statistikos skaidrumas ir švietimas

Ieškosime inovatyvių sprendimų kuruoti atliekų surinkimo ir perdirbimo procesus, tam, kad būtų užkirstas kelias kaupti atliekas ir taip manipuliuoti Lietuvos atliekų perdirbimo statistika, atrodant geriau, negu yra iš tikro, kadangi dabar sistema skatina arba atliekų

kaupimą arba jų šalinimą, teršiant aplinką, perduodant atsakomybę kitoms pakuočių ir kitas atliekas superkančioms šalims, o tai laikome neracionaliu resursų eikvojimu.

Sieksime aiškaus visuomenės informavimo apie antrinių žaliavų pagrindu pagamintos produkcijos naudą. Svarbus aspektas yra ir perdirbtų pakuočių patrauklumo didinimas, subsidijuojant eko-ženklinimą ar eko-dizainą. Esame tikri, kad didelė dalis resursų tausojimo problemų gali būti sprendžiamos per švietimą bei inovacijas, leidžiančias rinkti ir apdoroti duomenis, efektyviai perdirbti atliekas ir sumaniai jas panaudoti.

4.4 Geresnė aplinkosauga

4.4.1 Duomenimis grįsti sprendimai

Mūsų esminė vertybė siekiant geresnės aplinkosaugos – duomenimis pagrįsti sprendimai.

Remiantis valstybės kontrolės audito išvadomis, Aplinkos ministerijoje nėra sukurtos sistemingos aplinkos apsaugos valstybinės kontrolės efektyvumo vertinimo stebėsenos, nėra rodiklių, pagal kuriuos būtų vertinama, ar aplinkos apsaugos valstybinės kontrolės institucijos efektyviai atlieka joms priskirtas funkcijas.

Skaitmenizacija ir duomenų kontrolė reikalinga visose aplinkos apsaugos srityse:

- Duomenų (atliekų kiekio, nuotekų valymo kokybės, kiekio stebėjimas) savalaikis gavimas, skaitmeninis realus pateikimas. Atliekų tvarkymo procesų (ypač rūšiavimo, utilizacijos) automatizavimas, diegiant automatizuotas ir robotizuotas atliekų tvarkymo ir perdirbimo technologijas, ypač pavojingų atliekų tvarkymo srityje.
- Antrinių žaliavų teisinga apskaita, atkreipiant dėmesį į tai, kad išvežimas į mažiau išsivysčiusias šalis nėra „sutvarkymas“ ir perdirbimas. Siekiant išlaikyti esamą ir gerinti antrinių žaliavų perdirbimo lygį, būtina nuolat modernizuoti esamas technologijas ir įrenginius.
- Iškertamų miškų / medienos savalaikė skaitmeninė apskaita ir transporto sekimas GPS sistemomis; miškų kirtimo stebėjimas dronų pagalba.
- Naujų technologijų (informacinių technologijų, interneto, dronų) naudojimas, vykdant gyvosios gamtos ir saugomų teritorijų stebėseną bei užkardant pažeidimus.

- Vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo sistemų renovavimas ir plėtra.
- Nuolat kintančios vandens valymo ir nuotekų filtravimo technologijų diegimas, pritaikant įvairias naujas medžiagas ir biotechnologijas (pvz., nanotechnologijas).
- Oro taršos valdymas ir kontrolė (tiek energetikos ir transporto, tiek pramonės ir žemės ūkio įmonių, tiek miestų oro kokybės). Naujos oro valymo technologijos, taikant naujas filtravimo medžiagas bei technologinius sprendimus (nanotechnologijos, oksidaciniai procesai).
- Informacinių sistemų, susijusių su informacijos aplinkos klausimais teikimu asmenims vieno langelio principu, diegimas.

4.4.2 Nuotekų valymas ir kontrolė

Esminės problemos, susijusios su nuotekų susidarymu ir tvarkymu, kyla vietinėse nuotekų sistemose bei pramoniniuose įrenginiuose. Kaip rodo neseni įvykiai, kai buvo brutaliai nusižengta ekologijos principams tvarkant atliekas, valstybinė aplinkos apsaugos kontrolė (bei kitos kontroliuojančios institucijos) neužtikrina skaidraus, efektyvaus, objektyvaus pramoninių įrenginių nuotekų kontrolės įgyvendinimo.

Lietuvoje pramonės objektų nuotekų patikra vykdoma planinių patikrinimų metu. Valstybės kontrolės aplinkos apsaugos efektyvumo auditas[64] parodė, kad Aplinkos apsaugos departamente nėra tinkamai kaupiama ir sisteminama informacija apie ūkinę veiklą vykdančias įmones, nėra aiškios kriterijų ir atrankos sistemos pirmiausia tikrinti didžiausią riziką keliančias vietas. Tiek Valstybės kontrolės, tiek STT atliktuose tyrimuose pabrėžiama korupcijos rizika: planiniai patikrinimai galimai atliekami suderintu laiku su suderintais asmenimis, todėl nesąžiningi verslai turi galimybę nuo inspektorių nuslėpti realią situaciją, gali vykti korupciniai susitarimai.

Siekdami sumažinti korupcijos ir kitas kylančias rizikas, siūlome įdiegti automatinius daviklius. Įmonėse, kurių veikloje numatytos pramoninės nuotekos, projektuojant turi būti įrengiami nuotekų koncentracijų davikliai, kurie automatiškai perduodami kontroliuojančioms institucijos. Taip būtų užtikrinama pramoninių įrenginių, kuriuose susidaro nuotekos, kontrolė realiu laiku.

---

[64] VALSTYBINIO AUDITO ATASKAITA, APLINKOS APSAUGOS IR TARŠOS PREVENCIJOS VEIKLOS EFEKTYVUMAS IR REZULTATYVUMAS punktai 72-73

Įrenginių schemos turi būti pažymėtos naudojantis specialia programine įranga, kad patikrinimo metu inspektuojantis asmuo galėtų paprasčiau suprasti įrenginius, atitikimą bendrovės turimos aktualios nuotekų inžinerinio tinklo schemoms. Tai galima daryti jau ruošiant Taršos integruotos prevencijos ir kontrolės leidimus (TIPK).

Dar viena aktuali problema – vietinės nuotekų sistemos. Didelė dalis gyventojų per šias nuotekų sistemas teršia aplinką – nelegaliai išsikasa vamzdžius, kuriais nuotekos išpumpuojamos į aplinkinius vandens telkinius, neizoliuoja šulinių grunto, tad nuotekos skverbiasi į dirvožemį ir pan.

Nuotekų tvarkymo paslaugas gyventojams neretai teikia nelegalūs nuotekų tvarkytojai. Jie kainuoja pigiau nei oficialios nuotekų tvarkymo įmonės, tačiau ne visada teikiamos paslaugos yra kokybiškos.

Todėl surinksime ir atversime nuotekų tvarkymo duomenis – suinventorizuosime esamas vietines nuotekų sistemas, bus tikrinamas šulinių gruntas, sandarumas, pagal namo gyventojų skaičių bus nustatomas vidutinis nuotekų kiekis, o nuotekų tvarkymo paslaugas bus galima įsigyti tik iš oficialių nuotekų tvarkymo įmonių, kurios teiktų virtualias ataskaitas arba kiekvieno išvežimo metu informacija nukeliautų į bendrą sistemą apie kiekvieno gyvenamojo sklypo (objekto) nuotekų “pridavimą”. Inspektoriai matytų, kurie gyventojai nei karto nepridavė nuotekų, kurie priduoda žymiai mažiau, nei nustatyta.

Sprendžiant nuotekų kontrolės klausimus, pastebimas ryškus tarpinstitucinio bendradarbiavimo trūkumas. Vilniaus pavyzdys: UAB „Grinda“ atsakinga už paviršines nuotekas, UAB „Vilniaus vandenys“ už nuotekų ir geriamojo vandens tinklus, Aplinkos apsaugos departamentas prie Aplinkos ministerijos vykdo kontrolę.

Siekdami sklandesnio bendradarbiavimo ir atvirumo, sukursime bendrą aplinkos apsaugos duomenų platformą, kurioje atsidurs informacija apie įvykusias avarijas, patikrinimus, normų viršijimą; bus nuolat atnaujinami aktualūs dokumentai, viešinami pasitarimų protokolai.

Vykdysime realų vertinimą, prieš išduodant taršos leidimus – teikiant dokumentus taršos leidimui (TL) gauti, nėra vertinama reali situacija – ar įrenginiai atitinka numatytus brėžinius, teršalų išvalymą, kt. parametrus. Šiuo metu TIPK patikra atliekama tik „popieriuje“. Siūlome kiekvienam naujam objektui sudaryti komisiją ekspertų (inžinierių, aplinkosaugininkų, kurie įvertina TIPK sąlygų atitikimą realiai).

4.5 Saugomų teritorijų plėtra ir puoselėjimas

Visame pasaulyje aktyviai diskutuojant apie aplinkosaugą ir klimato kaitos mažinimą – tvarių miško ekosistemų išsaugojimas ir formavimas Lietuvoje turi būti vienas iš svarbiausių mūsų šalies prioritetų. Miškuose gyvena daugiau kaip 80 procentų visų sausumos gyvūnų, augalų ir vabzdžių rūšių, todėl tik atsakinga, aiški, į gamtosaugą, bei tvarų išteklių naudojimą nukreipta politika leis ne tik išsaugoti būdingą bioįvairovę, bet ir bus paskata augti tausojančiam ekoturizmui, vaistažolių, uogų ir kitų vertingų miško gėrybių pramonei. Sieksime, kad saugomos teritorijos išties taptų saugomomis, kad iki 2030 m. miškai sudarytų 35 proc. Lietuvos teritorijos ir taptų vienu iš mūsų „prekės ženklų“ pasaulyje.

Sengirių ne tik Lietuvoje, bet ir Europoje beveik nebeliko. Natūralių ir saugomų miškų plotai, kuriems būdinga augmenijos ir gyvūnijos įvairovė vis mažėja. Dauguma esamų miškų – monokultūromis eilėmis užsodinti, neatsparūs kenkėjams ir gaisrams, o jei ir sulaukia brandos – greitai iškertami ūkinės paskirties miškų plotai. Nors 20 proc. Lietuvos miškų teritorijos yra tinkami ąžuolynams, tačiau jie auga tik 2 proc. ploto. Miškų apskaitoje ir kirtimų kontrolėje trūksta skaitmenizavimo bei viešumo, taip sudarant prielaidas vykdyti nelegalius kirtimus.

4.5.1 „Natura 2000“ miškai – dar labiau saugomi

Siekdami išsaugoti, auginti ir puoselėti Lietuvos miškus, „Natura 2000“ miškams suteiksime aukštesnį apsaugos statusą: miškus, kurie priklauso Europos ekologiniam tinklui „Natura 2000“ ir yra skirti išsaugoti, palaikyti ir prireikus atkurti iki tinkamos apsaugos būklės natūralius buveinių tipus ir gyvūnų bei augalų rūšis jų natūraliame paplitimo areale paversime tikrai saugomais miškais, suteikdami jiems tokį patį apsaugos statusą, kokį dabar turi I-osios kategorijos miškai. Taip ženkliai – apie 13 proc. – padidinsime rezervatinių miškų plotus, kurie, kai kuriose teritorijose visiškai atsisakius kirtimų ir privatiems savininkams už tai kompensavus, potencialiai po 200–500 m. galėtų virsti tikromis sengirėmis.

4.5.2 Miško gerovė ir tvari miškininkystė

Didinsime Lietuvos miško plotą: panaudodami turimus valstybinės žemės išteklius ir esant poreikiui, papildomai supirkdami privačias valdas, kiekvienais metais sodinsime

medžius ir didinsime Lietuvos miško plotą, kad iki 2030 m. pasiektumėme 40 proc. šalies padengimą ir priartėtumėme prie ES vidurkio – 42 proc. Šiuo metu miškai sudaro apie 33,6 proc. šalies teritorijos.

Miškininkystėje pasitelksime naujausias technologijas: tvariai ir atsakingai miškininkystei, bioįvairovės išsaugojimui užtikrinti reikia imtis papildomų apsaugos, procesų skaidrinimo ir skaitmenizavimo priemonių. Elektroniniai važtaraščiai, privalomi GPS imtuvai miškovežiuose – tai tik pora pavyzdžių, kaip galėtume užkirsti kelią galimiems pažeidimų ir piktnaudžiavimo atvejams.

Pakeisime dabar galiojantį painų miškų skirstymą į IV kategorijas ir subkategorijas atskirdami dvi dideles aiškias grupes: ūkinių miškų grupę ir saugomų miškų grupę, tuo pačiu atskiriant ir jų valdymą. Saugomas teritorijas atiduosime prižiūrėti nepelno siekiančioms saugomų teritorijų direkcijoms, taip užtikrindami tvarų ir tausojantį šių miškų valdymą. Ūkiniuose miškuose skatinsime panaikinti monokultūrų sodinimo tradicijas dėl bioįvairovės išsaugojimo ir didelio monokultūrinių miškų pažeidžiamumo.

Rūpinsimės laukinių gyvūnų gerove: užtikrinsime laukiniams gyvūnams saugius migracijos kelius, kuriuos dažnai kerta automobilių keliai. Imdami pavyzdį iš daugelio Europos valstybių, kuriose statomi gyvūnų tiltai arba tuneliai, kuriais gyvūnai saugiai gali kirsti kelius tuo pačiu nesukeldami pavojaus ir žmogui, skatinsime šios praktikos taikymą ir Lietuvoje.

4.5.3 Miško terapija

Tūkstančius metų žmonės sąmoningai ir nesąmoningai šliejosi prie gamtos, ne tik dėl įvairių praktinių naudų, bet ir kad sustiprintų savo dvasinę, psichinę ir fizinę sveikatą. Japonijoje, kurioje beveik 70 proc. teritorijos dengia miškai, 1982 m. Tomohide Akiyama, Japonijos miškų agentūros direktorius, miškų teikiamą terapinę naudą įvardino Shinrin Yoku vardu, verčiamą kaip „miško maudynės“. Nuo tada miško terapija, kaip atskira sritis, sulaukė didžiulio, vis augančio visuomenės ir mokslininkų susidomėjimo visame pasaulyje.

Japonijos vyriausybė į miškų terapijos tyrimus nuo 2004 m. jau investavo apie 4,3 mln. dolerių. Japonijoje šiuo metu yra per 60 oficialių miško terapijos takų, šalyje auga ir skaičius medikų, turinčių atestatą miško medicinoje. O medicininis ir ekologinis turizmas, vertinant globaliai, yra vienos greičiausiai augančių turizmo sektoriaus rūšių.

Išanalizavę geriausias pasaulio praktikas, išnaudosime Lietuvos miškų ekologinio turizmo potencialą.

4.5.4 Medžioklė be bebrų

Medžioklės politika turi būti grindžiama užtikrinant tvarų medžioklės išteklių valdymą atsižvelgiant į biologinės įvairovės išsaugojimą, medžioklės tradicijas, žemės ūkio ir miškų ūkio interesus ir gamtosauginius aspektus.

Šiuo metu trūksta išsamių mokslinių tyrimų ne tik apie medžiojamųjų gyvūnų populiacijų dydį Lietuvoje, bet ir apie migracinius kelius. Ydinga praktika, kai vilkų ir kanopinių žvėrių populiacijų gausumą apskaičiuoja medžiotojai, o pagal šiuos skaičius nustatomos medžiojamų gyvūnų kvotos. Nėra aiškios ir skaidrios medžiojamų gyvūnų kiekio amžinės ir lytinės sudėties nustatymo reglamentacijos.

Pasitelkiant modernias skaitmenines, molekulinių tyrimų ir kitas priemones, Sieksime užtikrinti moksliškai pagrįstą Lietuvos medžiojamųjų gyvūnų populiacijų dydžių nustatymą. Medžiojamųjų gyvūnų kvotų nustatymas turi remtis realiais moksliniais tyrimais ir mokslininkų kompetencija, o tvariam medžiojamųjų išteklių valdymui reikalingi išsamūs medžiojamųjų gyvūnų genetiniai tyrimai.

Numatysime daugiau atsakomybės medžiotojams už medžiojamųjų gyvūnų populiacijos išsaugojimą. Turime daug „popierizmo“ ir teisės aktuose numatytų saugiklių susijusių su medžiokle, bet tai neužtikrina nelegalios medžioklės sustabdymo. Dėl to modernizuosime medžioklės valstybinę kontrolę, įdiegiant technologijomis grįstą medžioklės eigos fiksavimą, pvz., laimikio fotografavimą ir įkėlimą į Aplinkos apsaugo duombazę tuoj pat po sumedžiojimo. Medžiotojų žinių atnaujinimas bus privalomas kas 5 m., vykdant patikrinimo egzaminus.

Sieksime, kad lūšys būtų saugomos ir Latvijoje. Lietuvoje lūšys yra saugomos, o Latvijos teritorijoje – medžiojamos. Lūšys perėjusios Lietuvos teritoriją gali būti sumedžiotos Latvijoje, todėl bendradarbiaudami su Latvija sieksime, kad būtų įsteigta buferinė pasienio su Lietuvos teritorija zona, kurioje neleidžiama lūšių medžioklė.

Tik Baltijos šalyse taikoma praktika, kai leidžiama medžioti nacionaliniuose parkuose. Manome, kad tokia praktika yra ydinga, todėl aiškiai apibrėšime teritorijas, kuriose medžioklė turi būti ribojama ir drausime medžiokles nacionaliniuose parkuose.

4.6 Gyvūnų globa

Mums svarbu etiškas elgesys su gyvūnais – turime užtikrinti kuo geresnes sąlygas namuose bei fermose laikomiems gyvūnams ir maksimaliai sumažinti šių gyvūnų kentėjimą. Taip pat manome, kad XXI a. neturėtume išnaudoti gyvūnų ypač dėl ne pirmo būtinumo poreikių – pramogų ar prabangos prekių. Todėl palaikome cirkų su laukiniais gyvūnais bei kailinių žvėrelių fermų draudimus Lietuvoje.

Dėl visų Seime svarstomų gyvūnų gerovės iniciatyvų konsultuosimės su NVO sektoriumi ir geriausiai sritis išmanančiais specialistais, kuriems svarbu gyvūnų gerovė.

Sprendžiant beglobių gyvūnų klausimus, įgalinsime beglobių gyvūnų (BG) organizacijas.

Savivaldybės pirks gyvūnų priežiūros paslaugas iš BG organizacijų, taip ilgainiui neliks įstaigų, kurios užsiima gyvūnų utilizavimu. Skirsime lėšas gyventojų informavimui ir švietimui apie gyvūnų priežiūrą ir atsakingą auginimą, įtrauksime gyvūnų globos NVO. Skirsime lėšas periferijų (nutolusių kaimiškų teritorijų) naminių gyvūnų sterilizacijai / kastracijai.

4.7 Klaipėdos paketas: Baltijos jūros, Kuršių marių bei uosto tvari perspektyva

Istoriškai nulemta, kad žmonės, kurdamiesi prie vandens, ieškojo ten resursų ir gynybinės vertės. Lietuvos pajūrio juosta, siekia tik apie 90 km ir tai yra mums brangus resursas tiek ekonomiškai, tiek strategiškai. Su Baltijos jūros kaimynėmis siekiame mažinti Baltijos jūros taršą; Lietuvoje siekiame užkirsti kelią taršos didėjimui Kuršių mariose bei inicijuoti naudingą dialogą tarp Klaipėdos miesto ir uosto.

2018 m. Aplinkos apsaugos agentūros atliktais vertinimais, remiantis Nuotekų tvarkymo reglamente nurodytų medžiagų vandenyje tyrimais, geros cheminės būklės visiškai neatitiko 2 Kuršių marių ir 2 Baltijos jūros monitoringo vietos. Dėl neatsakingai taikomų žvejybos standartų ir taršos krantinėje Baltijos jūra yra ketvirta labiausiai užteršta jūra pasaulyje. Daugiau negu pusė žuvų rūšių Baltijos jūroje yra ties išnykimo riba. Siekdami prisidėti prie Baltijos jūros ir Kuršių marių švarinimo, ne tik ieškosime technologinių inovacijų vandens valymui ir taršos prevencijai, bet ir tarptautinės partnerystės, dialogų su mokslo institucijomis ir tarptautiniais ekspertais. Inicijuosime atskirus sprendimus būtent vandens tausojimo ir valymo iniciatyvoms ir / arba technologijoms kurti, kuomet

mūsų šalies ekspertai, kurdami pasauliui reikalingas ekologines vandens resursų tvarkymo inovacijas, prisidės ir prie Lietuvos vandenų resursų kokybės gerinimo ir tausojimo. Šalia mūsų esantys Skandinavijos uostai taiko sumanius ir ilgalaikius sprendimus, kurie nulemia ne tik taršos sumažėjimą, bet ir bendruomenių bei uosto konstruktyvų dialogą.

Šiuo metu tvari uosto plėtra nėra užtikrinama. Vien per 2018 m. visuomenės sveikatos specialistams buvo pateikta 100 skundų dėl uosto taršos, tačiau tik po didžiulės ekologinės katastrofos – „Grigeo“ skandalo – bendruomenės buvo išgirstos. Uosto plėtros planai turi būti vertinami ne tik per ekonominę, bet ir per ekologinę prizmę, įtraukiant tiek verslą, tiek vietos bendruomenes, taip pat remiantis tarptautiniais ekspertais ir užsienio gerosiomis praktikomis.

4.8 Už saugią aplinką šalia Lietuvos sienų

4.8.1 Baltarusijos atominė elektrinė Astrave

Kiekvienas Lietuvos pilietis nusipelno gyventi valstybėje nesibaimindamas dėl savo sveikatos ir aplinkos saugumo. Bet kokie Lietuvoje ar kaimyninėse valstybėse įgyvendinami projektai turi būti grindžiami tarptautiniai susitarimais, kurie užtikrina tinkamą plėtrą, palankią aplinkai, gamtą tausojančią, visuomenės sveikatą užtikrinančią.

Valstybių bendradarbiavimas aplinkos politikos srityje turi atitikti aukščiausius standartus, o poveikio aplinkai vertinimas yra minimalus kriterijus, dėl kurio problemų iškilti neturėtų. Pažeidimai, kurie kelia grėsmę aplinkai, visuomenės sveikatai neturėtų būti toleruojami nei Lietuvoje, nei Europos Sąjungoje.

Baltarusijos atominė elektrinė Astrave (toliau — Astravo AE) su šia vizija bei tarptautiniais bei nacionaliniais principais nesuderinama, todėl turi būti imamasi maksimalių pastangų, kurie prisidėtų prie grėsmių valdymo bei jų mažinimo, taikant tiek bendravalstybines, tiek nacionalines priemones. Plačiau siūlomos priemonės aprašytos užsienio politikos dalyje.

Astravo AE statoma vos nuo 20 km iki Lietuvos sienos arba 45 km nuo Lietuvos sostinės Vilniaus miesto, kuriame gyvena daugiau nei 544 tūkst. žmonių, ir yra įsikūrusios svarbiausios institucijos. Šio projekto vieta yra parinkta remiantis geopolitiniais

išskaičiavimais bei kelia grėsmę Lietuvos nacionaliniam saugumui, aplinkai, visuomenės sveikatai ir yra komerciškai nepagrįstas, Rusijos lėšomis ir technologijomis remiamas projektas, kuriuo siekiama stiprinti Rusijos pozicijas regione.

Astravo AE neatitinka tarptautinių branduolinės saugos standartų. Ši pozicija grindžiama konvencijos dėl poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste (toliau – ESPOO konvencija) sprendimu, kuriame šalys 2019 m. vasario 7 d. konstatavo, kad Baltarusija pažeidė ESPOO konvencijos 4–6 straipsnius; pripažinta, kad Baltarusija netinkamai vertino poveikį aplinkai, netinkamai konsultavosi su poveikį patirsiančiomis šalimis ir priėmė netinkamą galutinį Astravo AE vietos parinkimą šio sprendimo nepagrįsdama.

Valstybės saugumo departamento Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimo 2020 metų ataskaitoje (toliau – VSD ataskaita) primenama apie projekto užsakovų ir vykdytojų atliekamus pažeidimus, tokius kaip nešalinami streso testų trūkumai, branduoliniam kurui nepritaikytos patalpos, aplaidus požiūris į statybas prižiūrinčių institucijų reikalavimus ir jų išvadų ignoravimas, įvykę incidentai ir gaisrai. VSD ataskaitoje pastebima, kad Baltarusija ir toliau neteikia informacijos ir vengia viešumo.

4.8.1.1 Astravo grėsmių suvaldymas (priemonės)

- Astravo AE grėsmės valdymas turi būti valstybės vidaus politikos prioritetas. Šiuo metu Vidaus reikalų ministerija (toliau – VRM) nesiima pakankamai veiksmų dėl galimai kilsiančių grėsmių valdymo, o 2019 m. spalio 15 d. kilusi ekologinė avarija Alytaus pramonės rajone esančioje naudotų padangų perdirbimo įmonėje „Ekologistika“ atskleidžia, kad nacionalinės institucijos sunkiai susitvarko su tokių įvykių valdymo užduotimi.
- Valstybė turi užtikrinti efektyvesnį bendradarbiavimą su savivaldybėmis, skirti papildomą papildomą ir pakankamą finansavimą savivaldybių pasirengimui dėl Astravo AE grėsmių valdymo, atsižvelgiant į savivaldybių poreikius. Šiandien institucijos atsisako pripažinti grėsmes, kurios kiltų Vilniui avarijos Astravo AE atveju. Pavyzdžiui, 2019 m. liepos 31 d. Vilniaus miesto savivaldybė paskelbė apie funkcines Savivaldybės lygmens pratybas dėl pasirengimo galimai Astravo AE avarijai, kurias planuota įgyvendinti 2019 m. rugsėjo 5 d., tačiau 2019 m. rugpjūčio 26 d. pratybos buvo atšauktos. Prie atsakingų institucijų organizuotų pratybų Vilniaus miesto savivaldybė prisijungė stebėtojo teisėmis,

kadangi Savivaldybei nebuvo leista pasitikrinti tų mechanizmų, kurie jai aktualūs ir už kurių vykdymą ji būtų atsakinga realios nelaimės atveju (sanitarinis švarinimas, gyventojų perkėlimas, gyventojų aprūpinimas būtinomis priemonėmis, gautos apšvitos dozės kontrolė, naminių augintinių apsauga ir pan.).

- Valstybė turi skatinti savivaldybių tarpusavio bendradarbiavimą. Pavyzdžiui, 2019 m. tarp Vilniaus ir kitų miestų buvo pasirašyti bendradarbiavimo susitarimai tik su Ukmergės rajono savivaldybe ir Panevėžio rajono savivaldybe dėl gyventojų evakavimo, tačiau kitos savivaldybės bendradarbiavimo susitarimą pasirašyti atsisako, kadangi jos nėra linkusios ar pajėgios priimti Vilniaus gyventojus Astravo AE avarijos atveju.
- Valstybė turi parengti valstybinių ir savivaldybių institucijų bendradarbiavimo planą, skirtą galimų Astravo AE avarijų valdymui. Šiandien tokio dokumento nėra.
- Valstybė turi imtis visų veiksmų tam, kad būtų užkirstas kelias nesaugios Astravo AE veiklos pradžiai ir kad per elektros energijos pardavimų biržą „Nord Pool“ branduolinė energija nepatektų į Lietuvą. Galima pasveikinti Seimo priimtus Būtinųjų priemonių, skirtų apsisaugoti nuo trečiųjų šalių nesaugių branduolinių elektrinių keliamų grėsmių, įstatymo pakeitimus, įsigaliojusius 2020 m. sausio 1 d., kuriais įtvirtinta Seimo teisė įstatymu pripažinti trečiosios šalies (tokios kaip Baltarusija) branduolinę energiją nesaugia, jei tai kelia grėsmę nacionaliniam saugumui, aplinkai ir visuomenės sveikatai. Seimo sprendimo pagrindu būtų nutraukiamas branduolinės energijos tiekimas tiek tiesiogiai iš tokios valstybės, tiek jungtimis, tiek tranzitu per kitos valstybės energetikos sistemą, Vis dėlto, draudimas pirkti branduolinę energiją būtų praktiškai įgyvendinamas tik tiesioginėje prekyboje tarp Baltarusijos ir Lietuvos, tačiau Baltarusija ir toliau galėtų prekiauti su kitomis valstybėmis. Ši aplinkybė atskleidžia, kad elektros energija, pasitelkiant elektros energijos pardavimų biržą „Nord Pool“ Lietuvą pasiekti galėtų per kitas valstybes.
- Lietuva turi išstoti iš 1963 m. Vienos konvencijos dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą (toliau – Vienos konvencija). Vienos konvencija leidžia nustatyti maksimalų atsakomybės už branduolinę avariją dydi, kuris šiandien siekia tik 360 mln. eurų. Joje numatyta, kad ginčai dėl avarijos turėtų būti nagrinėjami toje valstybėje, kurioje avarija įvyko. Ši taisyklė reiškia, kad

Astravo AE avarijos atveju Lietuvos gyventojams tektų bylinėtis Baltarusijoje – valstybėje, kurioje nepaisoma teisinės valstybės principo ir su juo siejamų teismų nepriklausomumo nešališkumo principų.

5. Atsakinga ir taikli socialinė politika

„You have failed me for the last time."

Darth Vader

Lietuva blaškosi socialinės politikos klausimais, nerasdama aiškios krypties. Vykstančios diskusijos paremtos emocijomis, kylančios problemos sprendžiamos vadovaujantis perskirstymo bei paternalizmo principais.

Socialinės paslaugos nepasiekia pažeidžiamiausių grupių, silpnos jungtys tarp socialinės ir švietimo sistemų lemia tai, kad dar darželiuose ir mokyklose atsirandančios problemos nėra profesionaliai išsprendžiamos laiku ir vietoje.

Socialinių išmokų sistema yra nenuosekli, joje daug nomenklatūrinės praeities palikimo, taip pat ji labai priklausoma nuo politinės įtakos. Atsirandančios naujos išmokų rūšys yra menkai pagrindžiamos, o egzistuojančios ydingos praktikos, pavyzdžiui, mokamos valstybinės pensijos tam tikrų profesijų asmenims, nėra peržiūrimos.

Gyventojų skaičiaus mažėjimas, ilgėjanti gyvenimo trukmė ir numatomi tik nežymiai besikeičiantys gimstamumo rodikliai lems, kad santykis tarp 65+ amžiaus žmonių su dirbančiaisiais iki 2030 m. Lietuvoje bus vienas didžiausių Europos Sąjungoje. Visa tai atsilieps ne tik pensijų sistemai, kuriai funkcionuoti prireiks gerokai daugiau lėšų, bet ir apkraus sveikatos priežiūros sistemą, didės kitų socialinių paslaugų poreikiai.

Atėjo laikas socialinėje politikoje veikti kitaip – įgyvendinti sprendimus, pagrįstus pagarba valstybės piliečiams, pasitikėjimu jų sugebėjimais patiems priimti sprendimus, susijusius su asmeniu, šeima, darbu ir socialiniais santykiais.

Laisvės partija mano, kad socialinė politika turi būti taikliai orientuota į pagalbą labiausiai stokojantiems. Socialinės politikos tikslas turi būti ne subsidijuoti skurdą ir gyvenimą iš pašalpų, tačiau padėti žmonėms kuo greičiau atsistoti ant kojų ir toliau dirbti, mokytis, tobulėti.

Valstybės sprendimai turi remtis ne tik pasyviomis socialinių teisių užtikrinimo idėjomis, bet ir taikyti į ateitį nukreiptas socialines inovacijas, kurios išplėstų visų Lietuvos žmonių galimybes visavertiškai dalyvauti ekonominėje, kultūrinėje, politinėje veikloje ir duotų

ekonominę grąžą, kurią šiandien prarandame dėl dalies visuomenės nerealizuojamo potencialo.

Laisvės partija socialinės apsaugos politikoje kelia šiuos pagrindinius tikslus:

- Taiklios ir kokybiškos socialinės paslaugos.
- Visavertis neįgaliųjų gyvenimas.
- Sidabrinės ekonomikos potencialo išnaudojimas.

5.1 Taiklesnės pensijos, išmokos ir kompensacijos

Mažos pensijos, dangstomos priešrinkiminėmis vienkartinių išmokų „pakišomis“, sėkmingai gyvuojanti privilegijuotoji valstybinių pensijų ir rentų sistema, vis didėjančios nedarbo išmokos sparčiai auginančios gaunančių bedarbio pašalpą žmonių ratą[65] ir motyvuojančios nedirbti net ir ekonominio pakilimo laikotarpiu, vaiko pinigai taškomi į kairę ir į dešinę, neįvertinant finansinės gavėjų padėties – tokia Lietuvos socialinės politikos realybė.

5.1.1 Pensijos ir rentos

Dar 2000 m. Lietuva iškėlė tikslą – nuo senatvės pensijų finansavimo einamosiomis įmokomis pereiti prie kaupiamojo. Deja, 2016–2020 m. įvykusios Vyriausybės pensijų reformos vertintinos kaip šio tikslo atsisakymas. Esamos senatvės pensijos yra per mažos. Kaupiamasis fondas yra vienas mažiausių ES, be to, esamų įsipareigojimų tvarumas, įvertinus būsimus demografinius pokyčius, nėra užtikrintas, o tai reiškia, kad ir būsimais senatvės pensijos gavėjais nėra pasirūpinta.

Lietuvos pensijų sistema šiuo metu yra atribota nuo politikų įtakos, tačiau dėl demografinių priežasčių ji nėra tvari ilguoju laikotarpiu. Jos našta jauniems žmonėms augs, o vyresniesiems teks vis ilgiau dirbti. Nieko esmingai pagerinti nusistovėjusios sistemos rėmuose nepavyks, todėl valdančiosios partijos socialines problemas jau ne pirmą kartą bando ir tikriausiai bandys spręsti dovanų dalybomis prieš rinkimus.

Artimiausiame laikotarpyje priešinsimės trumpalaikiams, nusistovėjusio modelio esmės nekeičiantiems sprendimams ir nepagrįstų dovanų iš biudžeto dalyboms. Ilgajame

[65] Sodros duomenimis, 2016 m. spalis - 2020 m. vasaris, https://atvira.sodra.lt/

laikotarpyje keisime pensijų sistemą taip, kad ji neįtrauktų būsimų mokesčių mokėtojų ir taptų orientuota į kaupimą, o nepakankamai sukaupusiems būtų iš surenkamų mokesčių suformuotas solidarumo fondas.

Ginsime trečiąją pensijų kaupimo pakopą nuo vis pasikartojančių politinių atakų, bandant sumažinti ar iš viso panaikinti joje kaupiantiesiems gyventojų pajamų mokesčio (GPM) lengvatas.

Lietuvoje vis dar egzistuoja privilegijuotoji valstybinių pensijų ir rentų sistema. Kol vieni, pradirbę visą gyvenimą, vos suduria galą su galu, gaudami socialinio draudimo pensiją, kiti yra lygesni, pvz., dėl pasirinktos profesijos ar nuopelnų Lietuvai, ir vienu metu gauna net dvi – socialinio draudimo ir valstybinę pensijas. Be to, valstybinė pensija yra apskaičiuojama labai skirtingai ir netolygiai: vieniems – ji tik socialinio draudimo pensijos priedas, o kitiems – priedas, didesnis net už socialinio draudimo pensiją. 2016 m. valstybinėms pensijoms išmokėti buvo skirta 135 mln. Eur, o tai yra 5,5 proc. visų tų metų socialinio draudimo pensijoms skirtų lėšų. Pastebima, kad sistema yra linkusi plėstis ir prognozės rodo, kad ji vis daugiau kainuos valstybei.[66]

Šias nuolatines privilegijas keisime vienkartinėmis piniginėmis padėkomis už nuopelnus. Valstybinės pensijos ir rentos yra papildomos išmokos, kurios mokamos kartu su socialinio draudimo pensija, todėl negali būti vadinamos pensija – tai yra valstybės privilegija. Skirtingi baziniai dydžiai, išmokų apskaičiavimo principai, skyrimo ir mokėjimo sąlygos nedera su socialinio teisingumo ir proporcingumo principais.[67]

5.1.2 Nedarbo draudimas

Nedarbo draudimo išmokų sistema itin progresyvi – didžiausiuose nedarbo spąstuose atsiduria mažiausias pajamas gavę asmenys. Mažiau nei vidutinį darbo užmokestį (VDU) uždirbusių asmenų nedarbo ir kitos išmokos gali siekti 97 proc. jo buvusio

[66] Valstybinių pensijų sistema, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2018 m. https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/pristatytas-tyrimas-apie-valstybiniu-pensiju-sistema-lietuvoje-kas-gerai-ir-kas-taisytina

[67] Kas gerai ir kas taisytina - valstybinių pensijų sistema Lietuvoje, 2018. https://epilietis.lrv.lt/lt/naujienos/pristatytas-tyrimas-apie-valstybiniu-pensiju-sistema-lietuvoje-kas-gerai-ir-kas-taisytina

atlyginimo ir tai yra 20 procentinių punktų daugiau nei ES vidurkis. Dėl to mažas pajamas gaunantys žmonės turi mažiausiai paskatų sugrįžti į darbo rinką.[68]

5.1.3 Ligos draudimas

Ligos draudimo sistemoje yra paplitęs piktnaudžiavimas. Toje pačioje įstaigoje dirbančių šeimos gydytojų išrašomų nedarbingumo pažymėjimų skaičius kai kuriais atvejais skiriasi 5 kartus. Sodrai atliekant sergančiųjų patikrinimus, 80 proc. tikrinamųjų savanoriškai grįžta į darbą nesulaukę patikrinimų rezultatų.[69] Ilgą laiką užsienio valstybėse dirbę ir ten mokesčius mokėję Lietuvos piliečiai nemokamai naudojasi Lietuvos sveikatos paslaugomis vos grįžę ir užsiregistravę bedarbiais.

Išgydysime sergančią ligos draudimo sistemą. Griežtinsime išmokų mokėjimo sąlygas, užtikrinsime efektyvesnį jų administravimą ir diegsime papildomas apsaugos nuo piktnaudžiavimo priemones.

5.1.4 Pagrįsta parama

Vaiko pinigai dalinami neįvertinant šeimos pajamų, taip pat ir to, kad sprendimui susilaukti vaikų finansinė situacija neturi lemiamos įtakos.

Eliminuosime neteisingas, diskriminuojančias socialinės paramos formas (pvz., pensijų skyrimą našliams), paramą skirsime tik esant pagrįstam poreikiui: vaiko, motinystės, laidojimo socialinė parama skiriama tik atsižvelgiant į asmens / šeimos situacijos vertinimą ir atitikimą nustatytiems kriterijams.

Socialinė politika bus orientuota į pagalbą labiausiai stokojantiems, todėl pasisakysime už vaiko pinigų, darbo paieškos pašalpos, subsidijų komunalinėms išlaidoms atsisakymą.

---

[68] Faktai ir analizė. Nedarbas Lietuvoje auga, nedarbo išmokų aruodai tuštėja. LLRI, 2018m. https://www.llri.lt/naujienos/ekonomine-politika/faktai-ir-analize-nedarbas-lietuvoje-auga-nedarbo-ismoku-aruodai-tusteja/lrinka

[69] Faktai ir analizė. Kaip išgydyti sergantį ligos draudimą? LLRI, 2018m. https://www.llri.lt/naujienos/ekonomine-politika/socialine-apsauga/faktai-ir-analize-kaip-isgydyti-serganti-ligos-draudima/lrinka

5.2 Darbas ne valandoms ir vietai, o rezultatui

Vykstanti skaitmeninė revoliucija keičia ir darbo santykius. Išaugus interneto ir technologinėms galimybėms, šiandien darbdaviu gali būti tiesiog internetinė platforma, o didžiąją darbo dalį galima atlikti kompiuteriu ar mobiliuoju įrenginiu. Darbas ir jo samprata evoliucionuoja bei eina į priekį – savo gyvenimo taisykles norintys kurti žmonės renkasi dirbti savarankiškai ir (ar) nuotoliniu būdu.

5.2.1 Lankstus darbo kodeksas

XXI a. svarbiausia – darbo rezultatas, o ne atidirbtų valandų skaičiavimas konkrečioje vietoje. Darbuotojai su darbdaviais gali susitarti dėl abiems pusėms priimtinų darbo sąlygų ir individualiai derinti šeimos, mokslo, mobilumo įsipareigojimus. Mūsų tikslas – kad kiekvienas šioje šalyje rastų sau mielos veiklos ir jaustų, kad valstybė žiūri į jį su pasitikėjimu, kurio jis vertas.

Lietuvos Respublikos darbo kodeksas buvo rašomas dar industrinio amžiaus sąlygomis ir, nors ir tobulintas, jis vis dar akivaizdžiai neatliepia informacinio amžiaus poreikių. Nelanksti susitarimų dėl darbo laiko ir vietos tvarka tarp darbdavio ir darbuotojo, įspraudžia darbuotoją į rėmus, taip pat ir dirbantys pagal darbo sutartį žmonės, derindami darbą, pomėgius ir šeimą, neturi tos pasirinkimo laisvės, kurią turi savarankiškai dirbantys asmenys. Laisvesnis darbo santykių reguliavimas yra neišvengiama realybė globalėjančiame pasaulyje.

Pradėdami nuo pilotinių projektų atskiruose sektoriuose ir įmonėse, inicijuosime Darbo kodekso pakeitimus, leidžiančius darbuotojui ir darbdaviui laisviau susitarti dėl darbo dienos trukmės, darbo pobūdžio ar grafiko. Atsisakysime principo universaliai nustatinėti darbo dienos ar savaitės trukmę, leisime šalims pagrįstai susitarti, užtikrinant šalių laisvą susitarimą ir užkertant kelią vienos šalies nesąžiningam spaudimui kitai šaliai.

5.2.2 Verslumas 2.0

Lietuvoje taip pat daug žmonių, svajojančių apie savarankišką veiklą, tačiau nedrįstančių imtis pokyčių dėl žinių trūkumo. Tie, kurie išdrįsta, dažnai imasi veiklos nepamatuotai, mokosi iš savo klaidų, tačiau, turėdami reikiamų praktinių verslumo žinių, galėtų startuoti žymiai sėkmingiau. Nors Užimtumo tarnyboje yra siūloma ne viena įsidarbinimą ar verslo pradėjimą skatinanti priemonė, tačiau verslumą, savarankiško darbo specifiką ir

vadybą apimančių priemonių nėra. Sėkmingai funkcionuojantis smulkus verslas yra tvarios ekonomikos ir socialiai saugios bei sveikos visuomenės būtina sąlyga.

Padėsime pradedantiems savarankišką veiklą, nes tai nemažas iššūkis, reikalaujantis specifinių gebėjimų. Bendradarbiaudami su partneriais privačiame ir nevyriausybiniame sektoriuje, dar mokykloje inicijuosime savarankiško darbo programą, orientuotą į žmones, norinčius užsiimti savarankiška veikla, kuri suteiks praktinių verslo, finansinės apskaitos, finansinių įrankių valdymo žinių, įgūdžių, kaip kurti ir valdyti verslą elektroninėje erdvėje, palengvins kokybiškų įrankių / įrangos įsigijimą.

Galiausiai, Lietuvoje turime tarnybą, turinčią 1317 darbuotojų (2020 balandžio mėn. duomenimis) ir 60 mln. Eur biudžetą (2018 m.), kuri, sprendžiant iš pavadinimo, turėtų užimti žmones, padėti susirasti darbą, tačiau gaunančių nedarbo išmokas žmonių kiekis tik auga, klientai skundžiasi aptarnavimo kokybe, įtariu požiūriu ir nereikalingu popierizmu. Informacinių technologijų potencialas silpnai išnaudojamas, o pačios Užimtumo tarnybos veikla labiau primena pašalpų ir subsidijų skirstymo ar neskirstymo kontorą, o ne šiuolaikišką organizaciją, įgalinančią dirbti.

Siekdami efektyvesnio išteklių panaudojimo, iš esmės peržiūrėsime Užimtumo tarnybos veiklą ir procesus bei ilgainiui ją uždarysime, o įdarbinimo paslaugas pirksime iš privačių tiekėjų.

5.2.3 Dėmesys jaunam verslui

Lietuvoje auga puiki, laisvai mąstančių ir atsakingų jaunų žmonių karta. Jaunimo verslumo skatinimas ir vystymas yra esminė augančios, tvarios ir įtraukiančios visuomenės sąlyga, todėl valstybė turi šią sritį prioretizuoti.

Skatinsime rizikos kapitalo fondų veiklą, kurių investicijos padėtų jauniems žmonėms pradėti bei plėtoti verslą. Finansuosime su jaunimo verslumu susijusius projektus, padėsime jaunimo ir su jaunimu dirbančioms organizacijoms, ketinančioms kurti ir įgyvendinti socialinio verslumo programas. Sudarysime sąlygas tobulinti bendrojo ugdymo ir profesinių mokyklų pedagogų, aukštųjų mokyklų praktikos vadovų kompetenciją jaunimo ir socialinio verslumo ugdymo srityje.

5.3 Žmonių potencialą stiprinančios socialinės paslaugos

Ne kokybė, o kiekybė yra šiandien vyraujanti tendencija kalbant apie socialines paslaugas. Užimtumui didinti skiriamos lėšos nesukuria tvaraus užimtumo – tik 6 proc. baigę užimtumo programą išsilaiko darbe ilgiau nei 3 mėn. Profesiniai mokymai ar reabilitacija išleidžia į pasaulį daugybę popierinių profesionalų.

Silpniausia visuomenės grandis gaudama paslaugas į namus ir būdama priklausoma nuo jų nedrįsta pasiskųsti prasta kokybe. Dėl jaučiamo paslaugų įvairovės trūkumo artimuosius slaugantys asmenys dažnai priversti atsisakyti savo gyvenimo – darbų, savirealizacijos, socialinių ryšių, iš to kyla skurdas, psichikos sveikatos problemos.

5.3.1 NVO – pagrindinis socialinis partneris

Nevyriausybinės organizacijos Lietuvoje teikia kokybiškas, efektyvias ir profesionalias paslaugas. Jų paslaugų spektras platus, dinamiškas ir atliepiantis individualius žmogaus poreikius, o, vykstant kokybiškam tarpinstituciniam bendradarbiavimui, specialistai, socialiniai darbuotojai ar savanoriai įgauna reikiamų žinių.

NVO – pagrindinis socialinis partneris ir viešojo sektoriaus geresnių paslaugų garantas. Įvesime privalomą viešojo sektoriaus teikiamų paslaugų kasmetinį vertinimą, siekiant kuo didesnį jų kiekį perduoti nevyriausybiniam ar privačiam sektoriui, o paslaugų kokybės užtikrinimui įvesime paskatinamąsias rekomendacijas arba privalomas taikyti metodikas. Užtikrinsime pakankamą ir nuoseklią finansinę paramą kokybiškam paslaugų teikimui.

5.3.2 Inovatyvios socialinės paslaugos

Tęstinės, rutininės paslaugos privalo būti finansuojamos pilna apimtimi – ne tik tiesioginės paslaugos teikimo sąnaudos, bet ir augimui/plėtrai, kokybės gerinimui, reikalingų rezervų kaupimui, rizikų suvaldymui reikalingos netiesioginės lėšos. Įvesime socialinių rizikos kapitalo fondų, mecenatystės, socialinių obligacijų ir kitus inovatyvius finansavimo būdus.

Sudarysime realias galimybes naujų socialinių paslaugų atsiradimui, įvesime kasmetinį privalomą naujų paslaugų poreikio ir pasiūlos vertinimą. Naują poreikį tenkinančioms bei inovatyvioms ir akivaizdžią socialinę naudą duodančioms paslaugoms užtikrinsime supaprastintą finansavimo tvarką.

Organizuosime „Sociatonus“ – 48 valandų tikslinių grupių atstovų bei paslaugų tiekėjų renginius naujų paslaugų idėjų generavimui bei jų išbandymui vietoje.

Sulyginsime biudžetinių ir privačių socialines paslaugas teikiančių įstaigų, įmonių ir organizacijų finansavimą, panaikindami diskriminaciją, finansuodami ne procesus ir intencijas, o suplanuotą pamatuojamą rezultatą.

Stiprinsime tarpinstitucinius ryšius siekiant glaudesnio specialistų tarpusavio bendradarbiavimo, gerųjų praktikų mainų, dalinimosi žiniomis, patirtimi bei informacija. Jaunimo dienos centrų savanoriai, norintys ir galintys užsiimti veikla su skirtingų individualių poreikių turinčiais žmonėmis, sulauks mokymų, aiškaus veiksmų plano ir mentorystės. Sieksime, kad socialines paslaugas teikiančios institucijos gebėtų teikti kompleksinę pagalbą, derindamos su švietimo, sveikatos apsaugos ir kitomis įstaigomis bei organizacijomis.

Pagerinsime sąlygas privačiam socialinių problemų sprendimui ir finansavimui.

Socialines paslaugas finansuosime asmeninio krepšelio principu „pinigai seka paskui klientą“, taip išlaisvindami privačias iniciatyvas, skatindami kliento poreikius atitinkančią paslaugų įvairovę ir inovacijas.

5.3.3 Ilgalaikės globos iššūkiai

Iš pagrindų peržiūrėsime ir ilgalaikės globos institutą, siekdami apsaugoti žmones nuo nuosavo būsto praradimo bei skurdo ir taip sunkiu jų gyvenimo momentu. Pasitelkdami NVO ir privatų sektorių, galime užtikrinti, kad ilgalaikės globos paslaugas gaunantys žmonės gyvens oriai ir ramiai. Plėsime globos ir slaugos priežiūros paslaugas namuose, kad žmonės galėtų oriai ir ramiai pasitikti senatvę namuose.

Gyvenimas institucijoje bus vertinamas tik kaip asmeninis pasirinkimas, o ne vienintelė įmanoma (dėl nesudarytų sąlygų) išeitis. Plėsime paslaugų namuose spektrą, kad bet kokios negalios žmonės galėtų gyventi namuose savarankiškai.

5.4 Žmonės tarp žmonių: žmonės su negalia

Nors Lietuva dar 2010 m. ratifikavo Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvenciją (toliau Konvencija), žmonės su negalia vis dar išlieka labiausiai diskriminuojama žmonių grupė

Lietuvoje[70] – net baziniai dalykai – švietimas ir sveikatos priežiūros paslaugos – dažnu atveju vis dar yra neprieinami.

Statistikos departamento[71] ir Sodros[72] duomenimis Lietuvoje gyvena apie 216 tūkst. žmonių su negalia, daugiau negu pusei jų reikalinga slauga ar priežiūra (pagalba). Įtraukiant ir jų šeimos narius, galima teigti, kad žmonių, susiduriančių su neįgaliųjų problematika, yra bent dvigubai daugiau. Tačiau žmonės su negalia vis dar išlieka nematoma visuomenės grupė, kuri realiai nėra pastebima kasdienybėje, moksle ar darbe.

NVO duomenimis, dauguma svarbiausių žmonėms su negalia pastatų – švietimo, gydymo įstaigų, administracinės paskirties pastatų – jiems nėra fiziškai prieinami. Žmonių su negalia mobilumas ir galimybės keliauti nėra užtikrinamos, nes transporto infrastruktūra nėra pilnai pritaikyta negalią turinčių žmonių poreikiams.

Žmonės, turintys intelekto sutrikimų, vis dar apgyvendinami globos institucijose, kuriose susiduria su prievarta, praranda pasirinkimo laisvę, galimybę tobulėti, dirbti. Šeimoms, auginančioms neįgalius vaikus, dėl paslaugų trūkumo, tenka atsisakyti asmeninio gyvenimo, karjeros, savirealizacijos ir likti užsidarius namuose. Elgsenos sutrikimus ir, ypač, polinkį į agresiją turintys asmenys ir jų šeimos nariai yra paliekami visiškoje paraštėje. Kurtiesiems vis dar neprieinama didžioji dalis renginių, įvairūs seminarai, mokymai ar politiniai debatai.

Ne negalia, o fizinės aplinkos ir paslaugų neprieinamumas yra pagrindinės silpnesnio išsilavinimo, socialinės atskirties, nedarbo ir skurdo priežastys tarp žmonių su negalia.

Perfrazavus M. L. Kingą Jaunesnįjį, mes turime svajonę, kad žmonės su negalia Lietuvoje tiesiog gyvens kaip ir kiti valstybės piliečiai, nepriklausomai nuo negalios pobūdžio, turės galimybę mokytis, dirbti, pramogauti.

Tam reikės pasiekti bent keleto dalykų. Darbo rinka turės tapti atvira visiems, pagalba – atliepianti individualius žmogaus poreikius, paslaugos – kompleksinės. Neįgaliųjų

---

[70] LR LGKT 2019 metų veiklos ataskaita. Kreipimųsi į Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybą dėl galimos diskriminacijos negalios pagrindu skaičius kasmet tik didėja ir 2019 m. yra antras pagal dažnumą. https://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2020/03/lr_lygiu_galimybiu_kontrolieriaus_2019_m._veiklos_ataskaita.pdf

[71] Oficialios statistikos portalas https://osp.stat.gov.lt/

[72] Atvira Sodra https://atvira.sodra.lt/lt-eur/

išmokų politika – ir skaidri, ir taikli – jokių fiktyviai išduotų ar išduodamų neįgaliojo pažymėjimų.

5.4.1 Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos realus įgyvendinimas

Žmones, turinčius negalią, vienijančios organizacijos ir ekspertai pabrėžia šias kertines problemas: negalios nustatymo modelio ydingumas, diskriminacinės nuostatos žmonių su negalia atžvilgiu sveikatos, švietimo ir kitas sritis reguliuojančiuose teisės aktuose, paslaugų įvairovės pagal individualius žmonių su negalia poreikius trūkumas bendruomenėje, nepagrįstai platus teisinio veiksnumo ribojimas, per lėtas deinstuticionalizacijos procesas, įtraukaus švietimo sistemos nebuvimas, sveikatos priežiūros paslaugų trūkumas ir jų neprieinamumas, informacinės aplinkos prieinamumo trūkumas, nepakankama žmonių su negalia įtrauktis į atvirą darbo rinką, neefektyvus „socialinių įmonių“ modelis.

Siekdami spręsti šias gausias sistemines problemas, konsultuojantis su nevyriausybinėmis, negalią turinčius žmones vienijančiomis organizacijomis ir ekspertais, parengsime ilgalaikę, ambicingus tikslus keliančią Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos įgyvendinimo strategiją. Šios strategijos pagrindu koreguosime teisės aktus ir atnaujinsime socialinės integracijos, švietimo, sveikatos sričių, užimtumo, nediskriminavimo ir kitas aktualias programas, įtvirtinant jose žmogaus teisių principais grįstą požiūrį žmonių, turinčių negalia, atžvilgiu, bei numatant optimaliausias priemones pilnai žmonių su negalia įtraukčiai užtikrinti.

5.4.2 Vaikai su negalia

Didelį dėmesį skirsime šeimoms auginančioms negalią turinčius vaikus – joms bus suteikta reikalinga kompleksinė pagalba – atvejo vadyba, socialinė / psichologinė pagalba, ankstyvoji reabilitacija, mokymai tėvams.

Šeimos, auginančios sunkios elgsenos vaikus, patenka į aklavietę, nes Lietuvoje nėra jiems skirtų specialistų ir specializuotų centrų. Todėl inicijuosime specializuotą mokymų programą darbui su elgsenos sutrikimų, o ypač polinkį į agresiją turinčiais asmenimis. Šiems asmenims kursime dienos užimtumo centrus, kurie atlieps jų poreikius.

Iš esmės peržiūrėsime švietimo sistemą, didelį dėmesį skirsime specialiuosius poreikius, negalią turinčių vaikų ugdymui, socialinių įgūdžių ugdymui, profesijos įgijimui

ir nuosekliam įsidarbinimui. Įpareigosime švietimo įstaigas parengti ir įgyvendinti priemonių planus, kuriose būtų numatyta, kaip nuo pirmųjų etapų visiškai įtraukti neįgaliuosius į švietimo procesą (pritaikyta infrastruktūra, paslaugos, ugdymo programos).

Stiprinsime įtraukųjį švietimą finansuodami švietimo pagalbos poreikius ugdymo įstaigose ir taip užtikrindami ugdymo įstaigoms reikiamą švietimo pagalbos specialistų skaičių.

Sieksime, kad po penkerių metų visi negalią turintys vaikai dalyvautų neformaliame švietime. Tam skirsime specialų fondą, kuris užtikrins neformaliam neįgaliųjų ugdymui reikalingus specialistus, programas ir infrastruktūrą.

5.4.3 Dirbantys neįgalieji

Ne įmonės statusas turi lemti žmonių įsidarbinimo galimybes, skatinamąsias priemones, darbo sąlygas ir / ar pagalbą, o individualūs žmogaus poreikiai. Inicijuosime teisės aktų pakeitimus, kuriais neįgaliųjų įdarbinimo skatinimo priemonės ir/ar pagalba būtų teikiamos iš vieno fondo, pagal vieną įstatymą ir pagal vienodus principus, nepriklausomai nuo įmonės statuso.

Socialinio būsto politika Lietuvoje šiandien žmones su negalia varo į nedarbą ir skurdą, kadangi pradėję dirbti ir gaudami pinigų jie automatiškai rizikuoja būstą prarasti. Inicijuosime įstatymo pataisas kuriomis sieksime, kad dirbantys ir daugiau pajamų pradėję gauti žmonės su negalia galėtų išsaugoti būstą mokėdami didesnę nuomos kainą.

Įtvirtinsime asmeninio asistento paslaugą, skirtą individualizuotai asmeninei ir finansinei pagalbai teikti, kuria būtų sudaryta galimybė neįgaliesiems nepriklausomai gyventi bendruomenėje.

Skirsime persikvalifikavimo galimybes ir papildomą finansavimą negalią turinčių asmenų šeimos nariams, kurie ilgą laiką slaugė ir visą laiką skyrė šeimos nario priežiūrai.

5.4.4 Universalus dizainas ir visiems prieinami renginiai

Miestų ir miestelių infrastruktūrą vystysime vadovaujantis universalaus dizaino principais. Renginių organizatoriai neleisime užmiršti, kad lankytojai būna įvairūs, todėl

reikia pasiruošti priimti visus. Įgyvendinsime masinę viešų erdvių pritaikymo neįgaliesiems programą miestuose ir miesteliuose.

Informaciniai renginiai, tokie kaip konferencijos, susitikimai su įdomiais žmonėmis, politiniai debatai, spektakliai ir t.t. turi būti prieinami ir kurtiesiems. Tam nėra būtina turėti gestų kalbos vertėjus. Skatinsime iniciatyvas, kuomet specialistas (savanoris, studentas ar pan.) vietoje rašo girdimą tekstą, kuris iš karto matomas ekrane.

5.5 Mūsų šalyje yra vietos senukams: sidabrinė ekonomika

Vyresniosios kartos sukaupta patirtis, įgūdžiai, kvalifikacija yra neįkainojami prisidedant prie darnaus šalies vystymosi, bendruomeninių ryšių puoselėjimo ir palaikymo. Lietuvos visuomenei senstant ir vyresnio amžiaus žmonių daliai augant, šios visuomenės dalies potencialas Lietuvoje labai menkai išnaudojamas.

Tenka pripažinti, kad vyresnieji dažnai pasigenda ne tik galimybių dirbti ar mokytis tol, kol nori ir gali, jie pasigenda progų būti išgirsti ir išklausyti, pasigenda teisės patys dalyvauti jiems aktualių sprendimų priėmime. Apskritai visuomenėje įsigalėjusi tam tikra vyresnių žmonių nuvertinimo atmosfera, kurią būtina keisti. Užimtumas, vienišumas ir socialinė atskirtis išlieka rimtomis problemomis tiek dėl pačių žmonių pasyvumo, tiek dėl menkos informacijos sklaidos, tiek ir dėl per siauro valstybės ir politikų požiūrio, koncentruojantis daugiausiai į ekonominį aspektą.

Europos Komisijos užsakytas tyrimas[73] rodo, kad 50+ amžiaus grupės žmonių skaičius ES nuo 39 proc. 2015 m. išaugs iki 43 proc. 2025 m., o jiems suteiktų prekių ir paslaugų suma – nuo 3,7 trln. Eur. iki 6,4 trln. Eur., kas sudarys 32 proc. ES BVP. Senstant visuomenei ir augant aukštesnės gyvenimo kokybės poreikiui – gyventi ir gauti sveikatos, globos, slaugos paslaugas savo namuose – sparčiai auga žmogiškųjų išteklių poreikis ir kaštai. Kokybiškam paslaugų suteikimui bei kaštų suvaldymui reikia esminių, inovatyvių ir sisteminių sprendimų.

Žmonės turi turėti galimybę visavertiškai nugyventi visą gyvenimą ir išlaikyti pasirinkimų laisvę, darbo, verslavimo, mokslo galimybes, o prireikus – gauti inovatyvias ir

[73] The Silver Economy, 2018. http://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=50754

kokybiškas paslaugas savo namuose. Nors senstanti visuomenė kelia įvairių iššūkių, Laisvės partija mato tai ne kaip krizę, o kaip galimybę.

5.5.1 Sidabrinė ekonomika

Skirsime dėmesį sidabrinei ekonomikai.[74] Parengsime vyresniųjų darbo ir pilietinio aktyvumo, sveiko senėjimo, turizmo, verslumo, mokymosi priemones. Pasitelkdami aukštojo mokslo įstaigas ir privatų sektorių plėsime socialines inovacijas (namų robotizacija, nuotolinė sveikatos priežiūra, sistema „saugūs namai“).

Sieksime, kad vyresnio amžiaus žmonės turėtų galimybę dirbti ir užsidirbti tol, kol nori ir gali, o darbo sąlygos būtų lankstesnės ir atlieptų individualius žmogaus poreikius. Lankstesnis darbo laiko reguliavimas įdarbinant vyresnius žmones, mokestinės lengvatos darbdaviui bei kitos paskatinamosios priemonės motyvuotų abi puses: tiek darbdavį, tiek darbuotoją.

Sidabriniai startuoliai (*olderpreneur*). Sidabrinio startuolio paketas orientuotas į vyresnio amžiaus, nuosava veikla norinčius užsiimti, žmones. Šis paketas - tai reikalingų finansų ir teisinių žinių mokymai, verslo inkubatorių/akseleratorių infrastruktūra, 50+ antreprenerių bendruomenė, papildomas dėmesys teikiant valstybės garantijas verslo paskoloms, patirties dalijimosi programos.

Galimybės mokytis ir kelti kvalifikaciją bus realios ir remiamos. Mokymosi visą gyvenimą, persikvalifikavimo programos bus tikslinės, remiamos valstybės lėšomis, kad žmonės galėtų prisitaikyti prie darbo rinkos poreikių, jei jų turimi įgūdžiai tokių poreikių neatitinka.

Mes manome, kad didžiąja dalimi atvejų jokios globos ir slaugos įstaigos negali pakeisti žmogui namų, ypač vyresniame amžiuje. Tad Šiaurės šalių pavyzdžiu patobulinsime ir padarysime efektyvesnę asistavimo namuose programą. Pasitelkdami technologijas, konferencinio ryšio galimybes sumažinsime senjorų izoliaciją.

[74] Sidabrinė ekonomika - visa ekonominė veikla, apimanti 50+ žmonių poreikius, prekes ir paslaugas, kurias jie perka tiesiogiai, o taip pat ir tolesnė ekonominė veikla, reikalinga toms prekėms ir paslaugoms sukurti.

5.5.2 Aktyvūs senjorai

Aktyvus gyvenimo būdas yra būtina sąlyga kokybiškam, sveikam ir laimingam senėjimui. Nepaisant to, net ir esant įvairioms galimybėms, dalis vyresnio amžiaus žmonių vangiai pasinaudoja jomis, nes jau nebetiki, kad jie dar gali kažko siekti, liūdesio ar net depresijos paveikti tampa apatiški ir nebesiima aktyvių veiksmų siekti pokyčių savo gyvenime. Tokius žmones galėtų įkvėpti vyresnio amžiaus „influenceriai“, kurie uždegtų senjorus veikti, išsikrapštyti iš namų, rasti veiklos ir užimtumo. Mes tikime, kad geras ir uždegantis žmogaus asmeninis pavyzdys, asmeninis aktyvumas gali padrąsinti ir motyvuoti, bei pakeisti tūkstančių likimus, todėl inicijuosime programą „Sidabrinis influenceris“, orientuotą į vyresnio amžiaus žmonių aktyvumo skatinimą ir motyvacijos kėlimą.

Skatinsime ir remsime iniciatyvas sprendžiančias vyresnio amžiaus žmonių vienišumo, socialinės izoliacijos, užimtumo ar sveikatingumo problemas. Skatinsime kultūros įstaigas sudaryti kuo lankstesnes sąlygas įsitraukti senjorams į jų įstaigų užkulisinį bei kultūrinį gyvenimą.

Įtraukdami jaunimą ir plėsdami kartų tarpusavio supratimą, inicijuosime programą Kultūrinis draugas, atliepiančią vienišų senjorų palydėjimo poreikį. Taikydami kompleksinio poveikio priemones, sieksime didesnio vyresnių žmonių dalyvavimo sportinėje, kultūrinėje ar savanorių veikloje. Sieksime mažinti nesportuojančių vyresnių žmonių rodiklį (šiuo metu jis siekia 60 proc.), sudarant geresnes galimybes senjorams sportuoti netoli namų. Skatinsime ugdymo įstaigų atvirumą senjorams po pamokų ir savaitgaliais, taip sudarant sąlygas senjorams mankštintis mokyklų erdvėse.

5.6 Statantys tiltus: socialinės srities darbuotojai

Šiandien socialinio darbo prestižas yra žemas, atlyginimai neatitinkantys profesinės rizikos ir atsakomybės tenkančios darbuotojams. Socialinio darbo karjeros galimybės yra ribotos, išvystytos tik tam tikrose srityse. Socialinių darbuotojų trūkumas rinkoje lemia netolygią teikiamų socialinių paslaugų kokybę, paslaugų trūkumą, darbuotojų perdegimą.

Mokymosi įstaigose taip pat trūksta socialinio darbo specializacijos kursų ar universitetinių podiplominių studijų. Šiuo metu vykstantys mokymai, skirti šios profesijos kompetencijos kėlimui, nėra sistemizuoti, o jų kokybė abejotina. Tai turi didžiulę įtaką

darbo kokybei, kadangi kiekviena socialinė grupė, su kuria yra dirbama, turi savo specifiką ir tam tikrus kompetencijų reikalavimus, kuriuos darbuotojai šiuo metu įgyja tik darbo metu, per praktines situacijas.

Socialiniai darbuotojai turi būti išsilavinę, turintys specializaciją, besilaikantys profesijos specifikos standartų, o jų turimos kompetencijos įvertinamos adekvačiu atlygiu. Universitetuose ir kolegijose turi būti paruoštos ir nuolat tobulinamos geriausios socialinio darbo programos bei specializuotos podiplominės studijos, padedančios socialiniams darbuotojams orientuotis į aktualias socialines sritis. Visiems socialiniams darbuotojams turi būti sudarytos galimybės tobulėti ir kelti savo profesinę kvalifikaciją. Socialiniai darbuotojai negali būti palikti nesaugūs ir vieni, jiems turi būti nuolat užtikrinama reikalinga psichologinė ir emocinė pagalba.

Socialinės srities darbuotojams keliant savo kompetencijas, specializacijas ir išsilavinimo lygį, atitinkamai didės ir atlygis.

Specializacijai ir kompetencijai užtikrinti bus sukurtos nepriklausomos agentūros, vykdysiančios sistemizuotus ir kokybiškus mokymus. Universitetai ir kitos mokymo įstaigos bus skatinamos įsteigti socialinio darbo podiplomines studijas.

Inicijuosime, kad socialinių darbuotojų saugumo, darbo specifikos klausimai būtų aptariami ir suderinami su savivaldybėmis ir darbdaviais tiesiogiai. Įvertinti darbuotojų poreikiai ir galimos rizikos darbe, leis sukurti tiesiogiai veikiantį saugumo planą, į kurį įtrauksime policijos, viešosios tvarkos pareigūnus.

6. Sveiki ir ilgaamžiai Lietuvos gyventojai

„Sveikata ne viskas, bet be sveikatos nėra nieko.“

Sokratas

Sveikatos apsaugos sistema Lietuvoje pasižymi nenuoseklumu, uždarumu ir, kaip parodė COVID-19 viruso krizė, išblaškytu valdymu ir netolygiu sveikatos priežiūros įstaigų pasirengimu ekstremalioms situacijoms. Lietuvos sveikatos sistema yra orientuota į įstaigų išlaikymą, o ne į visavertę asmens sveikatos priežiūrą ir gydymą. Gyventojams dažnai sunku gauti sveikatos pagalbą laiku, nors didžioji dalis jų yra drausti Privalomuoju sveikatos draudimu. Privalomasis sveikatos draudimas neužtikrina visapusiškos sveikatos priežiūros, o ligų prevencijai ir sveikatinimui skiriamas nepakankamas dėmesys ir finansavimas. Paviršutiniškai įgyvendinamos savižudybių ir patyčių prevencijos programos. Nepakankamas dėmesys skiriamas priklausomybių ligų prevencijai ir gydymui.

Lietuvos gyventojų gyvenimo trukmė, nors pastaraisiais metais ir buvo linkusi ilgėti, vis dar išlieka viena trumpiausių iš visų Europos Sąjungos valstybių: 2000–2017 m. Lietuvoje tikėtina gyvenimo trukmė gimstant pailgėjo beveik ketveriais metais – nuo 72,1 m. iki 75,8 m., kai ES vidurkis siekia 80,9 m. Tačiau pažanga daroma lėčiau nei kitose Baltijos šalyse (4,7 m. Latvijoje ir 7,3 m. Estijoje). 2019 m. EBPO ir Stebėjimo centro parengtoje studijoje, apžvelgiančioje sveikatos sistemos būklę 30 šalių – visose ES valstybėse narėse bei Islandijoje ir Norvegijoje, pažymima, kad sveikatos priežiūros rezultatai Lietuvoje vieni prasčiausių ES: prevencijos ir sveikatos priežiūros priemonėmis išvengiamas mirtingumo lygis (mirčių, kurių buvo galima išvengti po kreipimosi į asmens sveikatos priežiūros įstaigą) yra vienas didžiausių ES; ambulatorinės ir stacionarinės sveikatos priežiūros kokybė gerokai prastesnė nei ES vidurkis.[75] Valstybės kontrolės analizė parodė, kad sveikatos priežiūros paslaugų apimtis ir sudėtis vis dar nėra aiški, kainos – nepagrįstos objektyviomis sąnaudomis, o mažiau kainuojančių ambulatorinių paslaugų plėtra nepakankama. Turime 20 proc. daugiau gydytojų nei ES vidurkis, 45 proc. daugiau ligoninių lovų, gyventojai trečdaliu

[75] https://ec.europa.eu/health/state/country_profiles_lt

dažniau lankosi gydymo įstaigose lyginant su ES vidurkiu[76], bet gyvename bene trumpiausiai. Lietuvos gyventojų nuomonė apie savo pačių sveikatos būklę taip pat yra prasta – 2017 m. tik 44 proc. Lietuvos gyventojų nurodė manantys esą geros sveikatos būklės[77]; tai žemiausias įvertinimas ES.

Lietuvos sveikatos apsaugos sistemos veikimo pagrindas yra nurodomas svarbiausiame šalies įstatyme, Konstitucijoje, kurios 53 straipsnis nurodo, kad:

Valstybė rūpinasi žmonių sveikata ir laiduoja medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus. Įstatymas nustato piliečiams nemokamos medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką.

Laisvės partija siekia, kad Lietuvoje veikiantis sveikatos apsaugos sektorius suteiktų minėtą nemokamą medicinos pagalbą visiems jos siekiantiems tokiu būdu, kad: a) būtų efektyviai valdomi sveikatos apsaugai skiriami resursai; b) būtų gerbiami ir puoselėjami specialistai, dirbantys sveikatos apsaugos sistemoje; c) suteikiama medicinos pagalba valstybės gyventojams būtų tokia, kuri nuolat gerintų visuomenės sveikatos rodiklius, bendrą būklę.

Taip pat siekiame, kad lygiagrečiai valstybės teikiamoms nemokamoms sveikatos apsaugos paslaugoms būtų sudarytos nediskriminuojamos sąlygos veikti privatiems sveikatos apsaugos sektoriaus dalyviams.

Laisvės partija sveikatos apsaugos politikoje kelia šiuos pagrindinius tikslus:

- Į klientą orientuota sveikatos apsauga.
- Prevencija ir pirminio sveikatos priežiūros lygmens paslaugų stiprinimas.
- Dėmesys psichikos sveikatai ir šiuolaikinis požiūris į psichikos sveikatą.
- Fizinio aktyvumo ir sveiko gyvenimo įpročių didinimas.

6.1 Tiesioginiai sveikatos apsaugos sistemos iššūkiai

Tiek Valstybės kontrolė, tiek Europos Komisija Lietuvos sveikatos sektoriuje išskiria tokias pagrindines problemas: a) Neaiškiai ir ne pagal pilnai apibrėžtus kriterijus paskirstomos privalomojo sveikatos draudimo fondo lėšos, t.y. dalis lėšų skiriama ne

[76] Valstybės kontrolė, „Sveikatos priežiūros sistemos vertinimas“, 2019-04-15.
[77] OECD, European Observatory on Health Systems and Policies, 2019.

vien sveikatos problemoms spręsti (o, pavyzdžiui, socialinėms išmokoms); b) Pirminis paslaugų lygis arba ambulatorinis gydymas yra apkrautas pilnu pacientų srautu, tačiau jam nėra skiriama pakankamai resursų tokiam srautui aptarnauti, dėl ko, dalis pacientų laiku negauna tinkamos ir efektyvios gydymo paslaugos. Nesuteikus tokios paslaugos, dalis sveikatos problemų ūmėja ir jas tenka spręsti stacionariniame lygyje, kuris, atvirkščiai nei ambulatorinis, yra išlaikomas neproporcingai dideliais resursais, lyginant su ES vidurkiu; c) Neefektyvus gydymo įstaigų tinklo valdymas ir įsigijimų jame planavimas; d) Nelankstus ir ne į rezultatus orientuotas sveikatos apsaugos specialistų apmokėjimas; e) Prarandamos investicijos ir svarbus darbo resursas prarandant jaunus sveikatos apsaugos specialistus, šiems nusprendus dirbti turtingesnėse ES valstybėse; f) Per mažai išnaudojama gydymo įstaigų infrastruktūra medicininio turizmo plėtrai; g) Dažnai besikeičiantis ir privatų medicinos sektorių diskredituojantis teisinis reguliavimas.

6.1.1 Sveikatos apsaugos sektoriaus resursai

6.1.1.1 Talentingų ir modernių įstaigų vadovų trūkumas

Šiuo metu esant skirtingiems sveikatos apsaugos įstaigų lygiams ir jų priklausomybėms pagal valdymo subjektus (dalis įstaigų pavaldžios savivaldybėms, dalis Sveikatos apsaugos ministerijai, dalis universitetams), matome, kad dauguma įstaigų vadovai yra atėję iš paties medicinos sektoriaus. Dėl to yra prarandamas vadovų nepriklausomumas, atsiranda jų susisaistymas su minėtuose valdymo lygmenyse įsitvirtinusiomis politinėmis jėgomis.

Tokia situacija turi būti sprendžiama įvedant aiškius vadovų atrankų kriterijus, vadovų kadencijų terminus ir kadencijų kiekių ribojimus, taip pat atveriant galimybes dalyvauti vadovų atrankų konkursuose ir kitų sričių vadybos profesionalams, suprantant, kad medicinos sektorius nėra išskirtinis tuo, kad jo struktūros ar subjektams gali vadovauti tik medicininį išsilavinimą ar itin ilgą karjerą medicinos paslaugų sektoriuje sukaupę vadovai. Laisvės partija sieks atverti ir sukurti galimybes (peržiūrint apmokėjimo kriterijus taip pat) įstaigų vadovais tapti kuo platesniam ratui talentingų vadybos profesionalų.

6.1.1.2 Sveikatos apsaugos įstaigų tinklo ir jame atliekamų įsigijimų neefektyvumas

Lietuvoje veikiant tiek visų 60 savivaldybių tiesiogiai valdomoms sveikatos apsaugos sistemos įstaigoms, tiek nacionalinėms sveikatos apsaugos įstaigoms, susiduriama su problema dėl nesamo unifikuoto tokio sveikatos apsaugos sistemos įstaigų tinklo įsigijimų planavimo bei efektyvaus resursų išnaudojimo. Iš dalies tai vyksta dėl to, kad kiekviena įstaiga yra pasmerkta kovoti dėl savo išlikimo ir didesnio apmokėjimo gavimo iš Valstybinių ligonių kasų ar PSDF.

Laisvės partija sieks Sveikatos apsaugos ministerijos lygmeniu sukurti bendrą unifikuotą visų šalies sveikatos apsaugos sistemos įstaigų resursų ir duomenų valdymo lygmenį, kuris leis efektyviau stebėti ir planuoti turimos sveikatos apsaugos infrastruktūros resurso panaudojimą. Tai leis priimti edukuotus sprendimus siekiant optimizuoti medicinos įstaigų tinklą ir tai padaryti itin tiksliai, vadovaujantis duomenimis, o ne politinėmis simpatijomis.

6.1.1.3 Prastai veikiantis sveikatos apsaugos sistemos specialistų darbo apmokėjimo mechanizmas

Ilgą laiką ignoruota problema dėl to, kad didžioji dalis sveikatos apsaugos sistemos specialistų (šeimos gydytojai, gydytojai specialistai) turi dirbti keliose įstaigose, siekiant dirbti pilną darbo savaitę (ir uždirbti kuo didesnę algą), labiausiai atsigręžė prieš nepasirengusią sveikatos apsaugos sistemą COVID-19 pandemijos metu, kai gydytojams buvo liepta pasirinkti pagrindinę savo darbovietę.

Laisvės partijos manymu, tokia neigiama ir keista situacija gydytojų darbo rinkoje yra susidariusi dėl to, kad geriausiems sveikatos apsaugos specialistams nėra mokamu pakankami darbo užmokesčiai valstybinėse ar savivaldybės gydymo įstaigose. Dėl to gydytojai yra priversti dirbti per kelias įstaigas arba derinti darbą su darbu privačiame medicinos sektoriuje. Atsižvelgiant į tai, yra būtina grįžti prie idėjos ir kurti tokią medicinos sektoriaus darbuotojų apmokėjimo sistemą, kuri leistų gydytojams uždirbti tiesiogiai nuo aptarnaujamų pacientų (klientų) skaičiaus. Tokiu būdu geriausi rinkos specialistai nebeturės dirbti per kelias darbovietes, o galės pasirinkti pagrindinę darbovietę ir joje gauti adekvatų ir orų gyvenimą užtikrinantį atlyginimą.

6.1.2 Šeimos gydytojai ir ambulatorinės paslaugos

Lietuvoje jau seniai stebima problema dėl per didelio hospitalizacijos masto. Tinkamai suteikus ambulatorinę pagalbą, būtų galima išvengti 20 proc. aktyvaus gydymo

ligoninėje atvejų, o sutaupytas lėšas skirti kokybei gerinti. Šeimos gydytojai funkcijoms, kurioms nereikia gydytojo kompetencijos, atlikti sugaišta 22 proc. darbo dienos laiko. Todėl jie dirba nepakankamai efektyviai: mažiau laiko skiria diagnostiniam ir gydomajam darbui, neatlieka kitų pagal kompetenciją nustatytų funkcijų, kurioms atlikti būtina gydytojo kvalifikacija. Be to, šeimos gydytojai siunčia pacientus pas gydytojus specialistus konsultuotis nepanaudoję visos savo kompetencijos.

Laisvės partija sieks aiškiai identifikuoti bei atskirti šeimos gydytojo ir gydytojų specialistų kompetencijos ribas, taip aiškiai suprantant, ko reikia siekiant stiprinti pirminį gydymo lygį. Stiprus ir visiems pasiekiamas pirminis gydymo lygis leistų sutaupyti būsimų resursų, kurie skiriami hospitalizacijos atveju, taip pat, tai leidžia anksčiau identifikuoti pavojingas ligas ir jas užkardyti.

6.1.3 Visuomenės senėjimas

Lietuvos gyventojų amžiaus vidurkiui vis augant ir daugėjant senyvo amžiaus sveikatos apsaugos sistemos klientų, kuriems reikia intensyvios priežiūros bei nuolatinės slaugos, tampa akivaizdu, kad Lietuvoje trūksta tiek personalo, tiek infrastruktūros, reikalingos teikti gerontologijos ar intensyvios, kasdienės globos paslaugas. Nors tuo pačiu turima problema dėl to, kad rajonų gydymo įstaigos kovoja dėl išlikimo, kiekvienais metais turėdamos vis mažiau darbingo amžiaus pacientų, taip pat nėra sprendžiama.

Lietuvai būtina aiškiai įvardinti, kad šiuo metu tuštėjančias rajonų ligonines ir ten esančią infrastruktūrą bei personalą yra būtina perorientuoti teikti senatvės globos bei gerontologijos paslaugas. Tokiu būdu būtų tiek efektyviai ir naudingai užtikrintas rajonų sveikatos apsaugos sistemos įstaigų gyvavimas, tiek sprendžiama senstančios visuomenės narių priežiūros problema, kai šiuo metu itin trūksta vietų miestuose esančiuose globos įstaigose.

6.1.4 Gyventojų fizinis aktyvumas

2018 metų Eurobarometro apklausos duomenimis, apie pusė Lietuvos gyventojų nesportuoja ir nesimankština[78]. Fizinis aktyvumas yra vienas iš pagrindinių veiksnių, padedančių gyventi ilgai, sveikai ir kokybiškai.

[78] https://ec.europa.eu/sport/news/2018/new-eurobarometer-sport-and-physical-activity_en

Suprasdami fizinio aktyvumo ir judėjimo svarbą žmogaus sveikatai, skirsime didesnį dėmesį sveikatos išsaugojimo iniciatyvoms ir fiziniam aktyvumui. Diegsime sveiko ir aktyvaus gyvenimo būdo skatinimo programas įvairioms amžiaus grupėms, pradedant nuo darželių ir mokyklų, kuriose tokių programų įgyvendinimas turėtų būti privalomas. Užtikrinsime tinkamą, taikant šiuolaikinius mokymo principus, kūno kultūros mokytojų parengimą.

Visuomenės sveikatos programų finansavimą vykdysime tik programiniu principu, kad vienodos sąlygos būtų biudžetinėms organizacijoms ir NVO.

Sieksime sporto ir sveikatingumo infrastruktūros plėtros Lietuvos miestuose.

Sieksime, kad į sąnaudas darbdaviai galėtų įtraukti ir išlaidas, skirtas darbuotojų sporto ir sveikatingumo klubų abonementams apmokėti.

6.1.5 Privačios medicinos įstaigos

Lietuvoje veikiančioje sveikatos apsaugos sistemoje privatus medicinos sektorius artimiausiu metu tikriausiai nebus dominuojantis ir daugiausiai paslaugų suteikiantis sektorius, tačiau toks sektorius yra sveikas medicinos sistemos dalyvis, kuris sudaro konkurenciją ir tuo pačiu skatina efektyvumą iš biudžeto išlaikomose sveikatos apsaugos įstaigose, taip pat klientams, norintiems ir galintiems susimokėti už, kitu atveju nemokamai valstybėms suteikiamas, paslaugas suteikia greičiau ir kai kuriais atvejais kokybiškiau. Tai leidžia iš dalies sumažinti srautus valstybinėse gydymo įstaigose, suteikia joms turimo resurso atpalaidavimo laisvės. Kita vertus, privatus medicinos sektorius yra žymiai aktyvesnis medicininio turizmo sektoriaus dalyvis, nes yra greitesnis ir lankstesnis bei modernesnis nei valstybinis sektorius pritraukiant mokius klientus iš užsienio šalių. Tačiau pastaraisiais metais privatus medicinos sektorius negali toliau sėkmingai augti, nes dabartinė sveikatos apsaugos politika diskriminuoja ir sukuria teisinį neapibrėžtumą tokioms privačioms įstaigoms.

Remiantis tuo, Laisvės partija saugos privatų medicinos sektorių bei užtikrins galimybes jam veikti tomis pačiomis sąlygomis kaip ir valstybinis sektorius, t.y. sudarys tokias pačias galimybes teikti paslaugas ir gauti apmokėjimus iš Valstybinės ligonių kasos. Laisvės partija sieks sukurti tokias rinkos apibrėžtumo ir saugumo sąlygas privačiam kapitalui veikti sveikatos apsaugos sistemoje, jog privačios medicinos įstaigos galėtų

sėkmingai planuoti savo ateitį ir tapti vienu konkurencingiausių žaidėjų regione medicininio turizmo rinkoje.

6.1.6 Farmacija ir vaistų politika

Laisvės partija mano, kad pacientams gydymą ir tinkamus vaistus turi skirti gydytojas, o ne sveikatos apsaugos ministras, todėl atšauksime pirmojo pigiausio kompensuojamojo vaisto tvarką – grąžinsime pacientams teisę vaistinėje pasirinkti vaistinį preparatą, kurį konsultacijos metu jam rekomendavo jo gydytojas. Keisime vaistų įtraukimo į kompensuojamųjų vaistų sąrašą ir Kompensuojamųjų vaistų kainyno sudarymo tvarkas taip, kad pacientai gautų maksimaliai platų, pačių efektyviausių vaistų spektrą. Spartinsime inovatyvių vaistų patekimą į Lietuvos rinką.

Plėsime vaistinėse vykdomos farmacinės rūpybos paslaugų apimtis. Sukursime lėtinių ligų valdymo (astmos, cukrinio diabeto ir kitų) bei alkoholio ir nikotino prevencijos programas vaistinėse, taip sumažindami krūvį šeimos gydytojams. Vaistinėse teiksime vaistų dozavimo, suleidimo paslaugas. Siekdami geresnių vakcinacijos rodiklių, įteisinsime vakcinaciją vaistinėse. Panaikinsime galiojančią biurokratinę nuostatą dėl vaistinių asortimento ribojimo, suteiksime teisę vaistinei pasiūlyti aktualias paslaugas ir produktus vyresnio amžiaus gyventojams.

Priešinsimės „valstybinių“ verslų kūrimui ir nesąžiningai konkurencijai farmacijos sektoriuje.

6.2 Iššūkiai susiję su kitais valstybės valdymo sektoriais

6.2.1 Kokybiškas medicinos specialistų rengimas ir įsiliejimas į darbo rinką

Lietuvoje šalia aukštųjų mokyklų veikiant kelioms aukšto lygio universitetinėms klinikoms, Lietuva vis dar turi unikalią galimybę rengti itin gerus medicinos specialistus, kurie tampa paklausia darbo jėga ne tik Lietuvoje, bet ir už jos ribų. Deja, bet nėra efektyviai išnaudojamas šalies intelektinis potencialas, kai vieni geriausių abiturientų kiekvienais metais renkasi medicinos studijas, tačiau jas baigus ir neradus patrauklių darbo pasiūlymų valstybiniame medicinos, nusprendžia emigruoti ir savo profesinį bei asmeninį gyvenimus susieti su kitomis valstybėmis.

Lietuva turi efektyviau planuoti būsimų specialistų skaičius ir tinkamai rasti jiems galimybes veikti Lietuvoje – arba privačiame medicinos sektoriuje arba tęsiant mokslinius darbus biotechnologijų srityje.

6.2.2 Medicininis turizmas

Lietuva, turėdama didelę sveikatos apsaugos sistemos infrastruktūra, rengdama itin daug aukšto lygio medicinos specialistų ir vis dar būdama pigesnės darbo jėgos, lyginant su kitomis ES šalimis, valstybe, privalo valstybiniu lygiu planuoti ir skatinti bendrą medicininio turizmo politiką, kuri leistų pilnai įveiklinti visą medicinos sektorių.

6.2.3 Medicininės kanapės

Laisvės partija mano, kad yra būtina stebėti mokslo pažangą, taikant kanapes ir jų produktus gydymo tikslams. Pamatinės žmogaus teisės į sveikatos apsaugą ir mokslo pažangą turi būti užtikrinamos, suteikiant galimybę naudotis kanapių, iš jų kuriamų produktų ir medikamentų teikiama nauda. Todėl siūlysime atlikti reikiamas teisės aktų korekcijas, kad Lietuvos medikai galėtų skirti pacientams kanapes ir jų produktus gydymo tikslais, o pacientai galėtų šias prekes įsigyti vaistinėse. Taip pat siūlome užtikrinti, kad kanapių produktus kurti galėtų ir Lietuvos gamintojai. Siekiame, kad mokslininkai galėtų vykdyti, o pacientai savanoriškai dalyvauti ilgalaikiuose tyrimuose dėl kanapių panaudojimo medicinos tikslams, taip sukuriant Lietuvoje mokslinių tyrimų bazę kanapių ir kitų psichiką veikiančių medžiagų panaudojimo medicinoje klausimais.

6.3 Visuomenės psichikos sveikata

Lietuvos visuomenės psichikos sveikatos būklė yra prasta, emocinis gyventojų raštingumas vis dar išlieka žemas. Nors nuo 2013 m. savižudybių ir mirčių dėl išorinių priežasčių skaičius mažėja, tačiau jis vis dar išlieka aukštas – net 2,5 karto didesnis nei ES vidurkis. 2019 m. Lietuvoje nusižudė 654 žmonės ir net 9,4 proc. visų 2019 m. mirusių vyrų bei 3,2 proc. moterų žuvo dėl išorinių mirties priežasčių (savižudybių ir įvairių nelaimingų atsitikimų).[79] Šių kelių tūkstančių mirčių kasmet galima išvengti, jei tik skirsime deramą dėmesį visuomenės psichikos sveikatai.

[79] http://www.hi.lt/news/1619/1246/Skelbiami-isankstiniai-2019-m-Lietuvos-gyventoju-mirties-priezasciu-duomenys.html

Lietuvos psichikos sveikatos priežiūros sistema yra neveiksminga ir užstrigusi praeityje. Sergantieji psichikos ligomis yra stigmatizuojami, o psichoterapijos kultūra išlieka žema. Iki šiol įprasta visas psichikos sveikatos problemas, nepaisant jų sunkumo, gydyti medikamentiniais metodais. Ambulatorinių psichikos paslaugų spektras yra siauras, paslaugų aprėptis žema, o kokybė nepakankama, trūksta kvalifikuotų specialistų. Psichikos sveikatos paslaugos teikiamos izoliuotai, ne paciento gyvenamojoje ir socialinėje aplinkoje. Paslaugų, padedančių asmeniui savarankiškai gyventi, turint psichikos negalią, vis dar trūksta. Bendras populiacijos sąmoningumas apie psichikos sveikatą, jos stiprinimą, prieinamas paslaugas ir jų svarbą yra žemas, egzistuoja didelė naudojimosi šiomis paslaugomis stigma. COVID-19 pandemijos kontekste psichikos sveikatos problemos dar paaštrėjo – psichologinių paramos linijų vadovai pažymi, kad išaugo besikreipiančiųjų pagalbos skaičius dėl minčių apie savižudybę ir savęs žalojimo atvejus.

6.3.1 Šiuolaikinis požiūris į psichikos sveikatą

Sieksime sukurti konkurencingas psichikos sveikatos priežiūros ir visuomenės sveikatos paslaugų teikimo sąlygas, efektyviau įtraukiant privačius paslaugų teikėjus ir nevyriausybinį sektorių.

Peržiūrėsime psichikos ligų gydymo metodikas ir algoritmus, siekdami mažinti stacionarinės pagalbos apimtis ir stiprinsime ambulatorines psichikos sveikatos apsaugas paslaugos, didinsime jų spektrą ir prieinamumą. Į pagalbą Pirminiams psichikos sveikatos centrams pasitelksime nevyriausybinį sektorių, kuris palengvins prieinamumą prie pirminės psichikos sveikatos pagalbos – papildomai atliks pacientų konsultavimą, psichoterapiją, krizių įveikimą, skirtą visoms psichikos ligoms įveikti.

6.3.2 Vaikų ir jaunimo psichikos sveikata

Stiprinsime psichosocialinę paramą šeimai, finansuosime ir įgyvendinsime tėvystės įgūdžių formavimo ir šeimų konsultavimo programas. Išskirtinį dėmesys skirsime globėjų ir auginančių įvaikintus vaikus, taip pat psichikos negalią ar psichikos sutrikimų turinčių tėvų ir vaikų psichosocialinei pagalbai. Užtikrinsime ilgalaikę specialistų pagalbą ir konsultacijos visai šeimai.

Stiprinsime vaikams teikiamas ambulatorines paslaugas dėl emocijų ir elgesio sutrikimų, žalingo psichiką veikiančių medžiagų vartojimo ir kt.

6.3.3 Psichikos sveikata darbo vietose

Skatinsime valstybinį ir privatų sektorius investuoti į darbuotojų psichikos sveikatos išsaugojimą ir emocinės būklės gerinimą darbo vietose. Aukštesnės rizikos sąlygomis dirbantiems medicinos įstaigų darbuotojams įgyvendinsime streso, nerimo, lėtinio nuovargio monitoringo sistemą ir parengsime šių veiksnių įveikimo algoritmus. Didelį dėmesį skirsime sveikatos priežiūros paslaugas teikiančių specialistų streso, lėtinio nuovargio ir „perdegimo sindromo“ prevencijai. Sieksime sumažinti medicinos darbuotojų darbo krūvius.

6.3.4 Stigmatizacijos mažinimas

Šalinsime įstatyminius barjerus, sukeliančius prielaidas psichikos ligų stigmatizacijai. Peržiūrėsime sveikatos duomenų apie gydymąsi dėl psichikos ligų kaupimo tvarką, užtikrinant duomenų saugumą nuo perteklinio naudojimo: panaikinsime barjerus įsidarbinti ar tęsti darbinę veiklą, įgyti vairuotojo pažymėjimą ir kt.

Skatinsime taikyti inovatyvius psichikos ligų gydymo metodus, didinsime ne medikamentinį gydymą ir lengvų sutrikimų, depresijos atvejais tokį gydymą skatinsime kaip pagrindinę alternatyvą.

6.4 Sveikatos apsaugos inovacijos *(Health-tech)*

6.4.1 Tobulesnė E-sveikata

Sieksime, kad E-sveikata būtų patrauklesnė ir patogesnė naudotis tiek gydytojui, tiek pacientui. E-sveikatos sistemą integruosime su paciento mobiliaja aplikacija, kurioje pacientas rastų visą aktualią informaciją susijusią su savo ligos istorija, galėtų užsisakyti vizito pas gydytoją laiką, įsigyti reikiamus vaistus internetu. Šiuo metu gydytojai priversti daryti dvigubą darbą pildant popierinius dokumentus ir vėliau tą pačią informaciją perkeliant į informacines sistemas. Sieksime, kad visi pildomi dokumentai ir visos paciento pažymos būtų tik elektroninės. Papildysime E-sveikatą naujais moduliais: lyginamosios statistikos diagnozių kitimo metų eigoje, aliarminės funkcijos įspėjančios gydytoją apie kritines būkles (ligas), pacientui išrašomų vaistų (receptų) sisteminės analizės.

Siekiant užtikrinti nepriklausomumą ir skaidrumą įgyvendinant projektus, E-sveikatos projektų vystymo ir palaikymo funkcijas konsoliduosime vienoje įstaigoje. Į E-sveikatos Valdybą įtrauksime daugiau išorės ekspertų bei suteiksime Valdybai realių sprendimų priėmimo teisę. Atlaisvinsime skaitmeninių įrankių finansavimą – jų kūrimą ir diegimą bus galima finansuoti ir iš PSD fondo, kaip ir tradicines gydymo priemones, ne tik iš ES fondų, kurių pagalba naudojantis įgyvendinimas išsitęsia ir nėra užtikrinamas finansavimas palaikymui ir priežiūrai.

6.4.2 Telemedicinos paslaugos

Sukursime reikalingas teisines prielaidas, reikalingas telemedicinos paslaugų plėtrai ir populiarinimui Lietuvoje. Skirsime reikiamą finansavimą telemedicinos paslaugų plėtrai. Telemedicinos paslaugos suteiks galimybę gauti gydytojo konsultaciją net ir gyvenant nutolusiame rajone – pacientas gaus kokybišką paslaugą nuotoliniu būdu, per elektroninę platformą, neišvykdamas iš savo namų. Telemedicina palengvins ir pacientų monitoringą – ligos eigos stebėjimą.

6.4.3 Duomenimis grįsti sveikatos sprendimai

Ieškodami sprendimų dėl E-sveikatos paslaugų plėtros ir tobulinimo remsimės duomenų analize, o diegiant naujas informacines sistemas iš anksto numatysime ir įdiegsime funkcionalumą, sudarantį galimybes atverti ir teikti nuasmenintus duomenis. Tai atvers naujas galimybes diagnostikos, mokslinių tyrimų, analizės ir kitose srityse.

6.5 COVID-19 krizės pamokos

2020 m. įvykiai ir pasaulinė COVID-19 pandemija katalizavo bei parodė daugelį problemų, ilgą laiką (o gal net ir visą nepriklausomybės laikotarpį) kauptų ir niekaip nespręstų viešojo sektoriaus valdyme bei veikime. Nors pandemija palietė ne vien sveikatos apsaugos sistemą, tačiau minėtai sistemai teko didžiausias smūgis kovojant su pirminėmis pandemijos pasekmėmis. Ir nors dalis jų jau yra aprašyta prie struktūrinių problemų sprendimo, detalizuojant jas šioje situacijoje, kai jos pasirodė geriausiai ir jas pamatė dauguma šalies gyventojų, kai visa valstybė gyveno karantine ir turėjo laiko stebėti bei suprasti, kaip veikia ar neveikia sveikatos apsaugos sistema.

6.5.1 Valstybės sveikatos apsaugos rezervo planavimas ir pasirengimas krizėms

Akivaizdu, kad nėra lengva pasirengti bet kokiai tik teorine atrodančiai krizei, kurios atsitikimo tikimybė yra vieną kartą per kelis dešimtmečius ar net šimtmetį. Tačiau akivaizdu, kad sveikatos apsaugos sistema nebuvo pasirengusi atlaikyti net ir kelis kartus mažesnį pavojų, nes valstybės rezervas, kuris turėjo aprūpinti medicinos darbuotojus būtiniausiomis apsaugos priemonėmis, buvo praktiškai tuščias ir nepasirengęs. Galbūt pamokos bus išmoktos ir ateities rezervas planuojamas žymiai atsakingiau, tačiau rezervo nepasirengimas dabartinei situacijai yra puiki iliustracija ir pasekmė to, kaip ilgą laiką neatsakingai veikė sveikatos apsaugos sistemos dalis, atsakinga už krizinių situacijų planavimą. Turime užtikrinti, kad ateityje tokių klaidų būtų išvengta ir valstybės rezervas nebūtų tuščias, o krizės suvaldymo planai ir padalinių atsakomybės būtų aiškiai įvardytos, o jų veikimas patikrintas pratybose.

6.5.2 Duomenys, duomenys, duomenys

Nors nuo pandemijos pradžios jau praėjo keli mėnesiai, tačiau iki šiol duomenų ir jų analizavimo srityje valstybė yra akla. Vis dar nėra aišku kaip atsekamas ar neatsekamas užsikrėtusiųjų judėjimas po valstybę, galimas viruso perdavimas kitiems asmenims. Karantino pratęsimai daromi atsižvelgiant tik į bendrus testavimo rezultatus, tačiau nėra analizuojama kokios teritorijos, kokių grupių asmenys labiausiai užsikrečia. Tai turi įtaką tam, kad yra netinkamai rengiamasi galimai sekančiai pandemijos bangai, o karantino priemonės nepamatuotai paliečia visą valstybę ir stabdo jos ekonomiką, kai tiesiog po kelių įnirtingiausių pirmų karantino savaičių, darant protingus ir duomenimis pagrįstus sprendimus, būtų galima leisti laisvinti karantiną tiems sektoriams ir asmenims, kurie turi mažiausią riziką susirgti. Todėl yra būtina sveikatos apsaugos sektoriuje (kaip ir kituose sektoriuose) centralizuoti duomenis, juos tinkamai rinkti bei kompetentingai analizuoti.

6.5.3 Decentralizuotas sveikatos apsaugos sektoriaus valdymas

Kaip jau minėta, sveikatos apsaugos sektoriuje veikia skirtingų pavaldumų gydymo įstaigos, kurios turi itin skirtingus vadybinius pajėgumus ir skirtingos kokybės paslaugas. Tokių paslaugų ir pasirengimo krizėms kokybė iš esmės priklauso nuo įstaigų vadovybių sąmoningumo ir talentingumo. Būtina aprašyti ir pastoviai diegti visus sveikatos apsaugos sistemoje veikiančius procesus, kad jie būtų vienodai suprantami tiek mažiausioje rajono ligoninėje, tiek moderniausiuose šalies universitetinėse klinikose.

6.5.4 Medicinos darbuotojų darbo sąlygos

Pandemija ir pirmas kovos frontas su ja, t. y. medicinos personalas, parodė su kokia baime ir prastomis sąlygomis susiduria paprasti gydytojai, kurie kasdien turi dirbti su ligoniais, o ne vadovauti sistemai iš kabinetų, nutolusių nuo realių įvykių. Krizės metu kritusi motyvacija, atsiradusi baimė užsikrėsti ir žinojimas, kad tavimi nebus pasirūpinta, parodė, kad į medicinos personalą, kuri yra svarbiausia sveikatos apsaugos sistema, yra žiūrima neatsakingai ir nepakankamai. Tad krizės ar štilio metu – privalome užtikrinti adekvatų medikų darbo apmokėjimą, normalizuoti medicinos darbuotojų darbo krūvius ir pasirūpinti medikų saugumu.

7. Šiuolaikinė užsienio politika

„Už jūsų ir mūsų laisvę!"

1863–1864 sukilėliai

XXI a. užsienio politika nebėra tik apie santykius su kaimyninėmis valstybėmis ar ryšius su įprastais prekybos partneriais. Šiuolaikinė užsienio politika – mūsų atsakas į globalius iššūkius. Esame veikiami ne tik reiškinių mūsų kaimynystėje, bet ir to, kas vyksta kitame pasaulio krašte. Nuo nevalstybinių veikėjų, nusikaltėlių kartelių ir teroristinių grupuočių, iki kibernetinio karo – tam, kad sėkmingai naviguotume mus supančiame besikeičiančiame pasaulyje būtina būti aktyviems ir turėti aiškius vertybinius vektorius, kurie padėtų nustatyti kryptį mūsų valstybės ir pasaulio kursui.

Gyvename naujo pasaulio *pasidalijimo* laikais. Kinija ir JAV, dvi svarbiausios pasaulio supervalstybės, nustatys mūsų pasaulio ribas. Kiekvienai valstybei teks pasirinkti. Ir tai ne tik 5G ryšys ar investiciniai interesai, tai yra civilizaciniai, vertybiniai pasirinkimai. Lietuva – aktyvi Europos Sąjungos narė ir patikima Šiaurės Atlanto aljanso sąjungininkė, todėl nedvejodami turime būti kartu su Vakarų pasaulio valstybėmis, kurioms demokratija, žmogaus teisės ir laisvės nėra reliatyvios sąvokos, o tarptautinė teisė nėra rekomendacija. Rusijos Federacijos nepriskiriame supervalstybių kategorijai, nes nemanome, kad jos ekonominė galia atitinka supergalios statusą atspindinčius rodiklius. Vis tik tenka pripažinti, kad tarptautinės teisės ir taikos kontekste Rusijos Federacijos veikimas yra pavojingas, todėl esame įsitikinę, kad būtina tokius tarptautinės politikos žaidėjus griežtai vertinti ir izoliuoti.

Mūsų Tėvynė, kiekvienas iš mūsų, esame žmogaus teisių ir laisvių gynėjai, demokratinės santvarkos puoselėtojai ir ekonominių galimybių kūrėjai. Tikime, kad Lietuvos užsienio politika turi stovėti ant žmogaus teisių ir laisvių, įgyvendinamų liberalios demokratijos, tarptautinės teisės viršenybės ir daugiašališko sprendimų priėmimo sąlygomis, pamato.

Nacionalizmas, rasizmas, ksenofobija, homofobija, seksizmas ir kitos nepakantumo apraiškos tampa kasdieniais reiškiniais. Lietuva nėra izoliuota sala. Lietuva – Europos Sąjungos, Vakarų pasaulio, turtingiausių liberalios demokratijos valstybių aljansų narė.

Privalome užtikrinti, kad šios bendradarbiavimo, ekonominį, socialinį, politinį saugumą užtikrinančios struktūros išlaikytų stiprų vertybinį stuburą.

Klimato kaitos švelninimas, kova su kibernetiniu nusikalstamumu ar pandemijomis yra beprasmiai pavieniui. Uždarius valstybės sienas ir izoliavus mūsų piliečius nuo išorinio pasaulio netapsime saugesni ir juolab klestintys. Kiekviena valstybė turi prisiimti individualius įsipareigojimus, bet globalioms problemoms spręsti reikia globalios, vieningos reakcijos bei bendradarbiavimo. Jei pasirinktume būti susiskaldę, ne tik pratęstume, paaštrintume dabartines krizes ir jų padarinius, bet, tikėtina, sukurtume prielaidas dar didesnėms katastrofoms ateityje ir užkrautume naštą ateities kartoms. Todėl neturime pasirinkimo, ar eiti saviizoliacijos keliu, ar tapti globaliai solidariais. Kad Lietuva laimėtų ir klestėtų, turime rinktis globalų, atvirą bendradarbiavimą ir solidarumą.

Laisvės partija užsienio politikoje kelia šiuos pagrindinius tikslus:

- Liberalios demokratijos sargyba Lietuvoje ir už jos ribų.
- Lietuva – patikima partnerė, kaimynė ir globalios bendruomenės narė.
- Daugybinė pilietybė – pasaulio lietuviams ir Lietuvą puoselėjantiems žmonėms.

7.1 Lietuva ir kaimynai

Idealiame pasaulyje santykiai su kaimynais turi būti betarpiški, efektyvūs ir abipusiai naudingi. Deja, realybė kiek kitokia, todėl esminis uždavinys Lietuvai – išlaikyti vertybinį nuoseklumą ir aktyviai atstovauti Lietuvos piliečių lūkesčiams – tiek ekonominiams, tiek politiniams, tiek socialiniams interesams.

Bendradarbiavimas su kaimyninėmis valstybėmis – NATO ir Europos Sąjungos narėmis – yra itin svarbus mūsų valstybei ekonomine ir politine prasme. Privalome panaudoti visas Europos Sąjungos vidaus rinkos galimybes. Mus skiriančios valstybių sienos turi tapti bendradarbiavimo tiltais.

Svarbu per trumpiausią įmanomą laikotarpį sėkmingai įgyvendinti prisijungimo prie kontinentinio elektros energijos tinklo projektą. Lietuva turi dėti visas pastangas užtikrinant interesų suderinamumą sprendžiant energetikos politikos iššūkius – sklandų elektros, dujų bei naftos tiekimą bei vengiant priklausomybės nuo Rusijos dujų ar naftos monopolijų. Šiame kontekste Lietuva turėtų siekti dviejų tikslų: pirma atsinaujinančios energetikos sektoriaus augimo siekiant sukurti klimatui neutralų energetinių išteklių

balansą anksčiau nei to reikalauja tarptautiniai įsipareigojimai ir antra, užtikrinti visišką nepriklausomybę nuo kaimyninių šalių energetinio šantažo.

Būdami ES nariai dalinamės bendra erdve su kitomis bendrijos narėmis, todėl bendradarbiaudami su kitomis valstybėmis narėmis turime iškelti sau tikslą sukurti stiprią ES. Kadangi stipri Europa yra saugios ir klestinčios Lietuvos interesas, jaučiame pareigą burti ES šalis, jog šios prisidėtų prie ES stiprinančių tolimesnės sektorinės integracijos iniciatyvų. Lietuva privalo būti priešakinėse ES šalių narių gretose įgyvendinant skaitmenines ES vidaus rinkos iniciatyvas, aktyviai dalyvauti nuolatiniame struktūrizuotame bendradarbiavime saugumo ir gynybos srityje (PESCO), palaikyti aukštą ambiciją kuo greičiau pereiti prie klimatui neutralaus ekonominio modelio, prisiimti įsipareigojimus įgyvendinant svarbias ES inicijuotas tarptautines konvencijas (pavyzdžiui, Stambulo konvenciją dėl smurto prieš moteris).

Džiaugiamės, kad bendradarbiavimas su kaimyninėmis NATO partnerėmis yra intensyvus. Priešakinių pajėgų dislokavimas ir jų sąveikumas – būtina Aljanso gynybos ir atgrasymo priemonė. Pasitikime Aljanso partneriais ir esame atviri priimti įvairaus tipo gynybinę ginkluotę, išskyrus branduolinę, mūsų šalyje.

7.1.1 Santykiai su Lenkija

Vertiname per pastaruosius metus pagerėjusius santykius su Lenkija. Gerbiame ir vertiname Lenkijos lyderystę saugumo politikos srityje, džiaugiamės neatskiriamomis formuojamų bendrų gynybos planų sąsajomis. Esame ir turime likti artimi sąjungininkai formuojant bendras pozicijas bei buriant bendraminčius tokiais ES darbotvarkės klausimais, kaip kad opozicija naujajam ES mobilumo paketui ar proaktyvi ES parama Rytų partnerystės šalims. Tačiau taip pat esame labai susirūpinę dėl pasikartojančių pranešimų apie teisės viršenybės principų galimus pažeidimus, kuriuos kritiškai vertina ekspertai bei ES institucijos. Stebime ir apgailestaujame, kad LGBTQ+ bendruomenė nesijaučia saugi ir patiria diskriminaciją. Manome, kad Lietuvos pareiga, kaip nuoširdžios ir patikimos kaimynės, aiškiai išreikšti paramą dialogui tarp Varšuvos ir Europos Sąjungos institucijų bei Europos Sąjungos sutartyse numatytų procedūrų taikymui, kurios leistų deramai įvertinti ir spręsti esamą padėtį.

Lietuvos ambicingi kovos su klimato kaitos padariniais tikslai nublanksta prieš toliau Lenkijoje veikiančių, anglimi kūrenamų elektrinių kontekste. Suprasdami sunkumus, su kuriais susiduria Lenkija, žengdama švaresnės ekonomikos link, remsime jos pastangas

užsitikrinti realią ES paramą svarbiausių projektų įgyvendinimui iš pereinamojo laikotarpio mechanizmo.

7.1.2 Bendradarbiavimas su Latvija ir Estija

Bendradarbiavimas su Baltijos kaimynėmis Latvija ir Estija turi išlikti itin konstruktyvus ir efektyvus. Inicijuosime trijų Baltijos valstybių formate politinį dialogą dėl trijų valstybių karinių jūrų ir oro pajėgų integravimo ir atitinkamai gynybinių pajėgumų didinimo šiose srityse. Integruoti pajėgumai turi pasitarnauti Aljanso tikslams mūsų regione, todėl kviesime sąjungininkus prisijungti prie šio dialogo, pasidalinti savo patirtimi, ypač įkvėpiančiu Beniliukso pavyzdžiu.

Aktyviai palaikysime ir darysime visą įmanomą spaudimą, kad „Rail Baltica“ projektas būtų įgyvendintas kiek įmanoma greičiau su tinkamais vėžės išplėtimais į Vilnių. Geležinkelio infrastruktūros išplėtimas sudaro naujų galimybių tiek verslui, tiek ir mūsų šalių piliečiams. Taip pat artimai koordinuosime savo veiksmus su Latvija ir Estija ieškodami sprendimų, kaip padėti Lenkijai sparčiau įgyvendinti projektus, leisiančius kokybiškomis jungtimis sujungti Via Baltica su kontinentinės Europos transporto tinklais.

7.1.3 Santykiai su Baltarusija

Santykiai su Baltarusija išlieka problematiški. Tai sąlygota dešimtmečiais besitęsiančios diktatūros kaimyninėje valstybėje. Skeptiškai vertiname pastangas „jaukintis“ Lukašenkos režimą ir nors suprantame, kad geografinis artumas įpareigoja kurti tiesioginius komunikacijos kanalus, bet tai jokiu būdu negali reikšti diktatūros legitimizavimo.

Astravo AE artimiausiais dešimtmečiais išliks esminis Lietuvos – Baltarusijos dvišalių santykių kliuvinys. Laisvės partijos tikslas bus bet kokias naujas glaudesnio bendradarbiavimo su Baltarusija iniciatyvas susieti su Astravo AE uždarymu. Tokią nuostatą įgyvendinsime tiek dvišalių, tiek daugiašalių santykių su Baltarusija pagrindu. Sieksime vieningo visų ES šalių, esančių Baltarusijos kaimynystėje, veikimo ir nepritarsime jokioms ES – Baltarusijos ekonominėms bei politinėms bendradarbiavimo iniciatyvoms tol, kol nebus uždaryta AE.

Suprantame, kad tokia pozicija gali turėti ekonominių pasekmių Lietuvai, bet iškeliame valstybės saugumo interesus aukščiau trumpalaikės ekonominės naudos. Esame

pasirengę padėti verslui prisitaikyti prie prekybos su Baltarusija sąlygų ar apimčių pasikeitimo.

7.1.4 Santykiai su Rusijos Federacija

Santykiai su Rusijos Federacija yra itin sudėtingi. Rusijos valdantis kleptokratinis režimas vykdantis karinę agresiją Ukrainoje, pamindamas tarptautinę teisę – aneksavo Krymo pusiasalį. Terorizuojamas Sakartvelas, aneksuojamos kaimyninės šalies teritorijos. Palaikomos separatistines nuotaikos ir dislokuota kariuomenė Padniestrėje. Visi šie veiksmai ne tik prieštarauja tarptautinei teisei, bet yra tiesiogiai nukreipti prieš šių šalių euroatlantinės integracijos ambicijas. Demokratinė ir laisva Rusija gali tapti sprendimo dalimi, bet įsigalėjusi Putino diktatūra ir toliau išlieka tarptautinių santykių problema. Dezinformacija, kibernetinės atakos, ginklų žvanginimas NATO pasienyje negali likti nepastebėti. Lietuva turėtų remti ir tolesnes tikslines sankcijas Rusijai. Ypač didelį dėmesį skiriant sankcijoms, kurios taikomos Putino ekonominiam politiniam elitui, jų šeimos nariams ir jų valdomam turtui ES šalyse. Santykių su Rusija normalizavimas įmanomas tik grąžinus Ukrainai – Krymą, Sakartvelui – Pietų Osetiją ir Abchaziją, Moldovai – Padniestrę. Padėdami šioms šalims atsispirti Rusijos bandymas silpninti jų valstybingumą, palaikysime jų visuomenių ir ekonomikų atsparumo didinimą bei politinius siekius įgyvendinti eurotintegracines reformas, kurios galiausiai sukurtų prielaidas Ukrainos, Sakartvelo ir Moldovos narystei ES.

Kaliningrado srities tolesnis militarizavimas yra grėsmė Lietuvos saugumui, o Rusijos pasitraukimas iš įprastinių ginkluotųjų pajėgų Europoje (CFE) sutarties ir toliau šią tendenciją blogins. Lietuvai labai svarbu dalintis su Aljanso partneriais visa informacija apie Rusijos pajėgumų pasikeitimus ir visomis įmanomomis priemonėmis užtikrinti adekvatų pajėgumų balansą sąjungininkų pusėje.

Svarbu santykiuose su kaimynais nepamiršti investicijų į žmogiškąjį santykį, todėl palaikysime visas gerą kaimynystę skatinančias demokratines iniciatyvas.

7.2 Lietuva ir Europos Sąjunga

„Tikrai didelė tiesa slypi žodžiuose – jei Europa netaps piliečių Europa, mes turėsime bėdų.“

Leonidas Donskis

Europos Sąjunga sukurta ant antrojo pasaulinio karo pelenų – sėkmingiausias taikos projektas pasaulyje. Šiandien ne mažiau nei prieš daugelį dešimtmečių reikia išsaugoti ir plėtoti vienybės ir solidarumo projektą, kuris turi aibę trūkumų, bet jo unikalumas ir potencialas įkvepia visą pasaulį. Laisvės partija tvirtai pasisako už gilesnę Europos Sąjungos integraciją. Esame už tai, kad diskusija apie Europos Sąjungos ateitį turėtų vesti prie bendradarbiavimo turinio, kuris atitiktų visų europiečių lūkesčius. Mums daug svarbesnis Europos integracijos turinys ir veikimo efektyvumas nei diskusija apie federalizavimo laipsnį ar greitį. Suverenumui užtikrinti **reikia stiprios Europos Sąjungos**.

ES neegzistuoja vakuume, kur nėra išorinių veikėjų, kurie siekia savo interesų. Susiduriame su Kinijos Liaudies Respublikos ir Rusijos Federacijos agresyvios ir ekspansinės politikos konkurencija kaimyniniuose regionuose – Afrikoje, Lotynų Amerikoje, Centrinėje ar Pietryčių Azijoje, Vidurio Rytuose.

ES turi ir vidinių iššūkių – įvairūs radikalių kairiųjų ir dešiniųjų judėjimai, siekiantys delegitimizuoti Sąjungą (dažnai finansuojami ir palaikomi Rusijos) ir bandyti ją iš vidaus sunaikinti arba pertvarkyti neatpažįstamai. ES gebėjimas efektyviai veikti užsienio politikos srityje priklauso ir nuo to, kad visos ES narės yra vieningos įgyvendinant demokratijos, žmogaus teisių ir laisvių, teismų ir žiniasklaidos nepriklausomumo ir nešališkumo bei teisės viršenybės principus. Tik su vienodais standartais fundamentalių vertybių atžvilgiu Europos Sąjunga yra verta Sąjungos vardo.

Dabartinės politinės aplinkybės verčia mus permąstyti, kaip turėtų atrodyti mūsų ES. Ar tai būtų migracijos klausimai, ar tai būtų atsakas į pandemiją, mūsų Europai reikia solidaraus veikimo ir susitelkimo. Turime išlaisvinti ekonominį, kūrybinį ir inovacinį Europos potencialą, kur reguliavimo sprendimai tampa sėkmingos atspirties tašku, o ne nuosprendžiu.

Kova su klimato kaita turi tapti pagrindiniu ES susitelkimo klausimu. Pasauliui reikia sąžiningo brokerio, o Europos kontinentui konkurencingo žaliojo verslo bei atsakingos tvarios politikos.

COVID-19 pandemija suteikė ES vertingą pamoką – jei ES nėra atsakinga už viešosios politikos sferą (sveikatą) tai dar nereiškia, kad europiečiai nesitiki, kad Europa nespręs susidariusios krizės. Todėl manome, kad kompetencijų atskyrimas negali tapti neveikimo priežastimi. O ES skubiai turi būti perduotos kompetencijos kovai su

globaliais sveikatos iššūkiais, formuojant ES pajėgumus telkiant materialias ar finansines priemones. ES mokslinis potencialas ir solidarus veikimas gali tapti puikia globalios lyderystės platforma globalių sveikatos iššūkių kontekste.

Be sveikatos apsaugos, yra dar kitos sritys, kurios iš esmės priklauso nuo pačių valstybių narių vykdomos politikos, kuriose integracijos beveik nėra: kultūra, turizmas, švietimas, profesinis mokymas, jaunimas ir sportas, civilinė sauga. Suradus tinkamą formatą, pritartume gilesnių saitų sukūrimui šiose srityse – kad būtų įmanoma siekti labiau ambicingų tikslų, tinkamai pasiruošti kritinėms situacijoms ar net krizėms. Tai, kad į krizes reaguoja 27 atskiros valstybės, ieškodamos individualių sprendinių, iš principo paneigia efektyvaus atsako į tarptautinius reiškinius galimybę.

Laisvės partija neabejoja, kad vieningai veikdami klimato kaitos, skaitmeninės politikos, dirbtinio intelekto keliamų grėsmių ir galimybių klausimais nuveiksime daugiau. Dėl to tikime, kad gilesnė integracija šiose srityse lygiai taip pat aktuali visoms valstybėms narėms. Turime siekti bendro suvokimo, kad „Europos Sąjungoje nėra didelių šalių. Yra šalys, kurios supranta, kad yra mažos ir tos, kurios dar to nesupranta," P. H. Spakis. Dėl tos priežasties nemanome, kad tendencija kiekvienoje diskusijoje dėl ES biudžeto, finansinių pajėgumų, kitų svarbių klausimų, šalis skirstyti pagal jų gaunamas dotacijas, pagal jų dydį ir kitą arbitralią statistiką yra teisinga ar juo labiau sąžininga. Tik veikdami vieningai galime tikėtis būti stipriais ir svarbiais veikėjais tarptautinėje politikoje.

Laisvės partija pritaria Europos obligacijų emisijos išleidimui ir šio instrumento efektyviam panaudojimui. Europos monetarinė politika negali veikti atsieta nuo Europos ekonominės politikos. Todėl manome, kad ES biudžeto formavimo principai turi būti peržiūrėti. Manome, kad ES biudžetas neturėtų būti surenkamas iš šalių narių pavedimų. Jei norime sukurti ryšį tarp ES piliečių ir ES institucijų, privalome kurti ir biudžeto formavimo ryšį.

Lygiai taip pat atkreipiame dėmesį ir į tai, kad ES biudžetas yra itin mažas, palyginus su tuo, koks jis galėtų būti – jeigu mes norime, kad ES darytų daugiau, atitinkamai turėtume skirti daugiau finansų ir resursų, kitokiu atveju yra neteisinga ir nesąžininga reikalauti didesnių išmokų, išimčių, kitų privilegijų, kai elementariai trūksta finansų šių lūkesčių patenkinimui.

Aktyviai palaikysime visų valstybių, atitinkančių Kopenhagos kriterijus, įstojimo į ES ambicijas. Sieksime, kad būtų suteikta mūsų visa pagalba ir patirtis mažesnėms šalims,

kad galėtų tinkamai įsilieti į mūsų bendriją. Ypatingą dėmesį skirsime Ukrainos, Sakartvelo ir Moldovos Europos integracijos tikslams.

Laisvės partija palaiko bendrų ES kovinių pajėgų kūrimo projektą, bet tik kaip turintį papildantį, o ne konkruojantį vaidmenį su NATO. Bendri ES gynybiniai pajėgumai būtų efektyviau panaudojami, jeigu pavyktų įgyvendinti ginkluotės ir ekipuotės universalizaciją per efektyvią ES gynybos rinkos plėtrą. Vietoje to, kad turėtume visiškai skirtingas ginkluotes valstybėse narėse pvz., kaip dabar, Europos Sąjungos valstybės narės turi po 7 skirtingus tankų modelius, be to, ES mastu yra naudojami 27 skirtingi haubicų modeliai, kai palyginus, JAV naudojamų tankų ir haubicų yra atitinkamai vienas ir du skirtingi modeliai. Sumažinus skirtį tarp valstybių narių ginkluotės, būtų įmanoma ne tik efektyviau užsiimti vieno ar dviejų modelių gamyba, bet ir tuo pat metu būtų daug paprasčiau bendradarbiauti tarpusavyje. Taip pat turima ginkluotė turi būti derinama ir tarpusavyje sąveiki (*interoperable*).

ES institucijų veikimas reikalauja pokyčių. Vienas iš jų – diskusija dėl didesnių galių suteikimo Europos Parlamentui (EP). EP yra vienintelė tiesiogiai renkama tarptautiniu mastu veikianti institucija. Bet vietoje to, kad ji būtų kontinento demokratijos forumas, jai suteiktos kompetencijos yra labiau panašios į demokratijos figos lapą. Teisės aktų leidybos ir biudžeto formavimo galios yra būtinybė veikiančiai Europos demokratijai.

Jungtinės Karalystės pasitraukimą iš ES vertiname kaip mūsų visų pralaimėjimą. Nepaisant to, jeigu net Jungtinė Karalystė pasirinko kitokį kelią, tikime mūsų bendra ateitimi Europos žemyne. Visada prisiminsime ir vertinsime Jungtinės Karalystės žmonių drąsą bei pasiaukojimą kovojant prieš nacizmą ir Vinstono Čerčilio kvietimą kurti Jungtines Europos valstybes (angl. *United States of Europe*).

Po oficialaus Jungtinės Karalystės išstojimo iš ES, manome, kad ES ir Jungtinė Karalystė turėtų toliau puoselėti tokį ryšį, kuris būtų naudingas visiems. Strateginis, karinis, ypatingai ekonominis bendradarbiavimas, grįstas sąžiningomis sąlygomis, turėtų būti abiejų šalių prioritetas. ES pagrindinis prioritetas turėtų būti išlaikyti Jungtinę Karalystę kaip geografiškai artimiausią strateginį partnerį, su kuriuo galima derėtis sąžiningai ir ieškoti kuo daugiau bendrų sąlyčio taškų, kurie nebuvo nutraukti per Brexit procesą. Lietuvai šiame derybų procese svarbiausias klausimas yra mūsų piliečių teisės ir laisvės.

7.3 Lietuva ir pasaulis

„Neteisybė, daroma kažkur, kelia pavojų teisingumui visur.“
Martin Luther King

Viena iš liūdniausiai pagarsėjusių XX a. pabaigos tezių yra politikos mokslų atstovo F. Fukuyama žodžiai apie istorijos pabaigą – neginčijamą ir amžiną liberalios demokratijos viešpatavimą pasaulyje. Po 1992 m. ir Fukuyama knygos išleidimo, santykinai greitai buvo paneigtas viltingas įsivaizdavimas, kad pasaulyje amžiams įsitvirtino liberalios demokratijos, žmogaus teisių ir daugiašališkumo principai. Į madą sugrįžta vienašališkumas, nulinės sumos žaidimai, tvirtos rankos politika, kuri vykdoma tam, kad būtų galima užtikrinti kuo didesnę savo galią kitų veikėjų sąskaita. Laisvės partija tiki, kad toks būdas mūsų visuomenei ir pasauliui yra žalingas ir nepriimtinas, todėl siektų įvairiomis priemonėmis užtikrinti, kad būtų sugrįžtama prie teisės viršenybės, pagarbos prigimtinėms, nepaminamoms žmogaus teisėms, tarpusavio bendradarbiavimo ir daugiašališkumu grįsto bendro atsako į pasaulyje kylančius pavojus ir iššūkius.

Lietuva per praėjusį dešimtmetį įsitvirtino kaip patikima partnerė, prognozuojama užsienio politikos veikėja ir atsakinga globalių procesų ir koalicijų dalyvė. Mūsų manymu, demokratijos ir žmogaus teisių padėtis yra esminis kriterijus plėtojant tarptautines laisvos prekybos sutartis Europos Sąjungos vardu. Laisvės partija tiki, kad tolimesnis Lietuvos Respublikos vaidmuo užsienio politikoje turi būti dar aktyvesnis, negu buvo iki šiol.

Transatlantinis bendradarbiavimas ir toliau turi išlikti centrinė Lietuvos užsienio politikos atrama. Ryšiai su JAV yra ypatingi, o jų palaikymas ir orientavimas į ilgalaikę perspektyvą ir augimo trajektoriją būtinas. Respublikonai ar Demokratai, amerikiečiai buvo, yra ir bus mūsų sąjungininkai. Sieksime plėsti bendradarbiavimą su JAV gynybos srityje. JAV karinių pajėgų priešakinių pajėgų nuolatinis dislokavimas Lietuvos teritorijoje būtų svarbi tokio bendradarbiavimo išraiška. Lietuva turi aktyviai palaikyti ambicingo ir visaapimančio naujo prekybos režimo tarp ES ir JAV formavimą. Lietuva, maža dinamiška ir inovatyvi ekonomika tik laimėtų nuo laisvesnės prekybos režimo tarp dviejų kontinentų.

Laisvės partija mano, kad Lietuvos užsienio politika turi turėti aiškią specializaciją. Manome, kad ekonominių galimybių kūrimas skaitmeninės ekonomikos ar dirbtinio

intelekto srityse bei kibernetinis saugumas ir atsparumas dezinformacijai galėtų tapti ekspertinio Lietuvos diplomatijos susitelkimo klausimais. Šie klausimai turėtų būti atspindėti atstovaujant šalies interesus tarptautinėse organizacijose: Jungtinėse Tautose, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijoje, Europos saugumo bendradarbiavimo organizacijoje, Europos Taryboje, CERN.

Lietuva turi intensyvinti ryšius su demokratinėmis G20 valstybėmis: Japonija, Argentina, Australija, Brazilija, Indija, Indonezija, Kanada, Meksika, Pietų Afrikos Respublika, Pietų Korėja. Plečiant, o šių šalių atveju dažnai kuriant, bendradarbiavimo darbotvarkę, būtina ieškoti ekonominių galimybių mūsų šalies verslui. Tuo pat metu, ES kartu su šiomis valstybėmis kartu formuos globalią darbotvarkę kovojant su klimato kaitos padariniais.

7.3.1 Lietuvos dalyvavimas tarptautinėse organizacijose

Šalies narystė Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijoje yra svarbus pastarojo meto laimėjimas. Būtina šią naryste paversti šalies potencialo skatinimo ir plėtotės įrankiu. EBPO teikiamos rekomendacijos yra galimybė valstybei perimti geriausią praktiką, ekspertines įžvalgas ir jas perkelti kuriant tvarų ekonomikos augimą mūsų šalyje.

Lietuvos siekis tapti Jungtinių Tautų Žmogaus Teisių Tarybos nare yra sveikintinas, o 2022–2024 metais ši Jungtinių Tautų sistemos struktūra neabejotinai turės eilę esminių iššūkių. Vis tik Lietuva savo naryste turi užtikrinti deramą dėmesį žmogaus teisių pažeidimams užšaldytų konfliktų teritorijose, LGBTQ+ teisėms ir labiau subalansuotam požiūriui į Izraelio-Palestinos konfliktą.

Jungtinių Tautų sistemos veikimas turi keistis iš esmės, kad geriau atspindėtų globalių iššūkių pobūdį. Globalios konferencijos (COP) skirtingais globalios politikos klausimais yra efektyvi priemonė koordinuoti veiksmus ir Lietuva turi užimti aktyvų vaidmenį jose. Jungtinių Tautų Saugumo taryba (JT ST), tokia kokia yra šiandien, negali efektyviai atsakyti į tarptautinės teisės pažeidimus, ypač kuomet nuolatinės JT ST narės yra už tai atsakingos. Manome, kad Veto teisių naudojimas JT ST veikloje turėtų būti peržiūrėtas. Laisvės partija taip pat remia nuolatinę Europos Sąjungos narystę JT ST. Manome, kad ES dalyvavimas ST yra natūralus efektyvios Bendros užsienio saugumo politikos vykdymo rezultatas.

7.3.2 Santykiai su Kinijos Liaudies Respublika

Kinijos Liaudies Respublika (KLR) yra supergalia, galinti mesti iššūkį liberaliai demokratijai ekonomikoje ir politikoje. Manome, kad KLR vykdoma vidaus politika prieštarauja žmogaus teisėms. Augantis kinų „raudonasis“ nacionalizmas ir mažumų teisių brutalus varžymas primena blogiausius rasinio segregavimo pavyzdžius. Uigūrai ar tibetiečiai masiškai suimami ir dažnai siunčiami į perauklėjimo stovyklas. Pranešimai apie veido atpažinimo technologijų bandymus su uigūrais laikomais „perauklėjimo” stovyklose glumina savo mastu ir totalios kontrolės ambicija.

KLR nėra neutrali tarptautinės politikos veikėja, todėl Lietuva privalo aiškiai ir nedviprasmiškai atspindėti KLR veiksmų vertinimą ir nacionalinės politikos pasirinkimuose. Lietuva turėtų riboti KLR galimybes investuoti į šalies strateginius objektus ir įmones. Laisvės partija taip pat neigiamai vertina KLR investicijas į 5G tinklo plėtrą Lietuvoje ar Europos Sąjungoje. Taip pat turime permąstyti savo požiūrį į Kiniją – galbūt metas racionaliai įvertinti, kad už ekonominės naudos slypi dalykai, kurie yra pavojingesni mums daug svarbesnėms vertybėms, negu trumpalaikė ekonominė ir materialinė nauda.

Laisvės partija taip pat pritartų Taivano (Kinijos Respublikos) nepriklausomybės pripažinimo siekiui. Tokio diplomatinio pripažinimo ir dialogo su Taivanu sustiprinimas turėtų būti įgyvendinamas telkiant plačią bendraminčių koaliciją Europos Sąjungos šalių tarpe. Manome, kad Taivano demokratija yra sektinas pavyzdys daugeliui Azijos valstybių, o ypač KLR.

7.3.3 Bendradarbiavimas su kitomis pasaulio valstybėmis

Aktyvus Lietuvos dalyvavimas vystomojo bendradarbiavimo projektų inicijavime ir palaikyme yra sveikintinas. Manome, kad tolygus šios srities finansavimo didinimas yra būtinas. Lietuva turi didžiulį potencialą kurti bendradarbiavimo ir patirties pasidalinimo tiltus su valstybėmis Afrikoje ar Pietų Amerikos kontinentuose. Lietuvos gebėjimas padėti stichinių nelaimių, klimato kaitos padarinių ar ligų paveiktoms pasaulio valstybėms; parama žmogaus teisėms, lyčių lygybei, demokratijai, įstatymų viršenybei ir geram valdymui besivystančiose šalyse yra vienas iš svarbių mūsų modernios, atsakingos ir globalios Lietuvos atributų.

Pastaruoju metu suintensyvėjo Lietuvos santykiai su Izraeliu. Izraelis, dėka istorinių ir kultūrinių ryšių, yra svarbiausias Lietuvos partneris Vidurio Rytuose. Solidarizuojamės su Izraelio žmonėmis per dažnai susiduriančiais su teroristinių organizacijų ir kaimyninių nedemokratinių valstybių grasinimais ar tiesioginiais išpuoliais. Palaikome siekį taikiai išspręsti Izraelio-Palestinos konfliktą. Vertiname ES pastangas prisidėti prie dviejų valstybių sprendimo šiame kontekste. Manome, kad Palestina turi teisę į valstybingumą ir pripažinimą atsisakiusi smurto, pažabojusi teroristinių grupių veiklą ir pripažinusi Izraelį.

7.3.4 Tarptautiniai konfliktai

Karas Sirijoje, besitęsiantis konfliktas Jemene, neramumai Libijoje yra reikšmingi destabilizuojantys veiksniai kaimyninei Europai, todėl Laisvės partija palaikytų aktyvesnį Europos Sąjungos įsitraukimą ir efektyvų veikimą prisidedant prie taikių sprendimų paieškos, humanitarinės krizės užkardymo ir beprasmių civilių aukų mažinimo.

Besitęsiančių karinių konfliktų aukomis dažnai tampa nekalti civiliai, kurie yra priversti bėgti ieškodami saugumo. Palaikome Lietuvos dalyvavimą skirtingose tarptautinėse pabėgėlių perkėlimo iniciatyvose. Manome, kad Lietuva yra pajėgi priimti nuo karo bėgančius ir pasiūlyti jiems taikų prieglobstį mūsų šalyje. Esame įsitikinę, kad sėkmingiausi pabėgėlių integracijos pavyzdžiai yra susiję su kuo ankstesne integracija į darbo rinką, o ne su izoliavimu. Tuo pačiu manome, kad ES valstybės turi prisiimti visišką atsakomybę už ES išorinių sienų apsaugą ir užkirsti kelią piktnaudžiauti pabėgėlio statusu bei jo suteikimo procedūromis.

Laisvės partija didžiuojasi mūsų kariais ir civiliais, dalyvaujančiais tarptautinėse operacijose ir mokymo misijose skirtingose pasaulio šalyse. Manome, kad Lietuva turi galimybę didinti savo indėlį ir toliau tęsti sėkmingą šalies dalyvavimą ES, NATO ar JTO operacijose. Mūsų karių pasirengimas ir patirtis gali ir turi padėti siekti taikos, konflikto de-eskalavimo, teroristinių ar prekybos žmonėmis tinklų išardymo.

Laisvės partija mano, kad reikėtų stabdyti branduolinės ginkluotės plitimą. Šalys siekiančios įgyti branduolinius pajėgumus turėtų būti itin griežtai sankcionuojamos. Manome, kad daugiašalis, sąžiningas ir prižiūrimas branduolinio nusiginklavimo procesas ir tam reikalingų tarptautinių susitarimų atnaujinimas yra būtinas.

7.3.5 Užsienio politikos adekvatus finansavimas

Lietuvos užsienio politika gali būti sėkminga, tik jeigu ji yra tinkamai finansuojama. Laisvės partija sieks, kad Valstybės biudžeto diskusijose išlaidos užsienio politikai būtų vertinamos sąsajoje su išlaidomis gynybai. Manome, kad diplomatiniai pajėgumai dažnai tampa priešakinėmis šalies saugumo linijomis, kurias reikia tinkamai aprūpinti. Laisvės partija sieks, kad iki 2024 m. šalies užsienio politikai skiriamas biudžetas išaugtų iki 0,4 proc. nuo BVP (2020 m. jis siekia 0,17 proc.).

Diplomatinių šalies atstovybių tinklas turi atitikti šalies ekonominės diplomatijos ir saugumo politikos prioritetus. Manome, kad didesnis dėmesys turi būti skiriamas šalies diplomatinio korpuso konsuliniams pajėgumams, jie turi būti itin mobilūs ir atitikti lietuvių gyvenančių už šalies ribų poreikius. Atitinkamos investicijos yra būtinos plėsti virtualių paslaugų šalies piliečiams ir verslui tinklą.

7.4 Dviguba (daugybinė) pilietybė

Laisvės partija mano, kad dabar yra pats metas peržiūrėti mūsų pilietybės įstatymą. Daugelis mūsų piliečių, kurie buvo laikinai išvykę į užsienį, ilgainiui integruojasi į pasirinktos šalies gyvenimą, sukuria šeimas, kartais net gauna kitos šalies pilietybę, kad galėtų tinkamiau ir efektyviau vykdyti savo įsipareigojimus šalyje, į kurią emigravo. Dabartinis griežtas pilietybės reglamentavimas lemia, kad mūsų piliečiai nebetenka Lietuvos Respublikos pilietybės – dažnu atveju, vienintelio saito su Tėvyne, kuris prarandamas dėl jau prieš tai išvardintų ir kitų priežasčių. Laisvės partija siūlo liberalizuoti pilietybės įstatymą – pasitelkus atitinkamus mechanizmus suteikti visas galimybes emigravusiems mūsų piliečiams išlaikyti savo teisę į Lietuvos Respublikos pilietybę net ir tada, kai yra gaunama kitos šalies pilietybė. Laisvės partija taip pat palaiko idėją, kad būtų palengvinta galimybė mūsų šalies visuomeniniame gyvenime aktyviai veikiantiems užsienio piliečiams tapti ir Lietuvos Respublikos piliečiais. Teigiame, kad anksčiau siūlytos daugybinės pilietybės referendumo ir diskurse vartojama euroatlantinių šalių kartelė (t. y., tik NATO, ES ir EBPO priklausančių šalių piliečiams ir tik tos šalies pilietybes įgijusiems mūsų buvusiems piliečiams) yra per griežta. Nors akivaizdu, kad dabartinė geopolitinė situacija lemia, kad kai kurių šalių piliečių tapimą mūsų valstybės piliečiais reikėtų vertinti atsargiai ir skeptiškai, tačiau negalime ignoruoti tokių šalių kaip Ukraina, kitų Rytų Partnerystės valstybių, Pietų

Amerikos, Centrinės Azijos valstybių ir jose gyvenančių lietuvių. Daugybinė pilietybė neturėtų reikšti, kad įgavus Lietuvos Respublikos pilietybę būtų prarandama senoji – mes jau patys savo patirtimi galėjome įsitikinti, kad tai yra žalinga praktika. Turime suprasti, kad šiais laikas žmogaus ryšiai su valstybe neturėtų būti vertinami vien tik kraujo saitais – žmogus, ilgus metus atsakingai gyvenantis Lietuvos Respublikoje, neturėtų būti priverstas atsisakyti savo gimtosios šalies pilietybės, norėdamas gauti Lietuvos pilietybę. Mes tikime, kad tai yra akivaizdu ir savaime suprantama. Taigi, bet koks žmogus, atkūręs arba įgavęs Lietuvos Respublikos pilietybę, būtų traktuojamas kaip pilnateisis Lietuvos Respublikos pilietis – visos pareigos ir atsakomybės, įtvirtintos įstatymu, taptų ir senųjų, ir naujųjų Lietuvos Respublikos piliečių atsakomybėmis.

8. Krašto gynyba – visų mūsų reikalas

Engage your brain before you engage your weapon.
The most important six inches on the battlefield is between your ears.
James Mattis

Lietuvoje vis dar vyraujant įsitikinimui, kad valstybės saugumas yra profesionalų reikalas, platesnė visuomenės dalis į šią sritį įtraukiama vangiai, dominuoja pasyvus jau suformuotų pozicijų ar sprendimų pristatymas. Lietuvoje į saugumą nėra žvelgiama kaip į postmodernų reiškinį – retai įtraukiamas individas ar tam tikros visuomenės grupės ir organizacijos.

Tačiau realybė kurią turėtų atspindėti Lietuvos saugumo sistema – kitokia. Lietuva apsupta įvairių grėsmių – augančios Rusijos agresijos, didėjančios Kinijos įtakos Europoje, Astravo atominės elektrinės grėsmės, o taip pat ir naujų technologinių saugumo iššūkių – tiek dronų, tiek ir plika akimi nepastebimų kibernetinių atakų, todėl platesnis saugumo supratimas ir daug didesnis visuomenės įsitraukimas yra būtinas, siekiant atliepti modernius saugumo iššūkius Lietuvai. Pagaliau, Europos Sąjungos gynybos politikoje pastaraisiais metais įvyko daugiau proveržio nei per paskutinį dešimtmetį, todėl atnaujinti užsienio, saugumo ir gynybos politikos susitarimą, atsižvelgiant į besikeičiantį ES saugumo vaidmenį ir galimus jo pokyčius ateityje – mūsų prioritetas.

Augančias grėsmes atliepia ir kasmet didėjantis Lietuvos gynybos biudžetas. 2020 m. Lietuvos Respublikos įsipareigojimams, susijusiems su naryste NATO, 2020 m. papildomai skiriama 79,4 mln. Eur (palyginti su 2019 m.), o valstybės gynybai skiriama daugiau nei milijardas (1,0636 mlrd.) Eur. Augančios išlaidos krašto gynybai ir saugumui rodo aiškų valstybės prioritetą – stiprinti Lietuvos saugumą nacionaliniu ir tarptautiniu lygmenimis. Tačiau Lietuvos politinė realybė rodo, kad nėra išnaudojama daug realių galimybių valstybės saugumo stiprinimui.

Laisvės partijai Lietuvos saugumo pagrindas yra progresyvi ir moderni, žmogaus teisėmis ir asmens laisve grįsta gynybos politika, įgyvendinama liberalios demokratijos sąlygomis ir įtraukianti kuo platesnę visuomenės dalį.

Pagrindinis Lietuvos gynybos politikos tikslas – užtikrinti šalies nepriklausomybę ir nacionalinį saugumą. Manome, kad bendradarbiavimas yra vienas iš pagrindinių elementų, stiprinančių šalies saugumą. Sieksime bendradarbiauti su visomis šalyje veikiančiomis politinėmis partijomis, siekiant plačiausio įmanomo konsensuso dėl vieningos, tvarios ir tęstinės gynybos politikos įgyvendinimo. Be to, sieksime ir didesnio bendradarbiavimo su nevyriausybinėmis organizacijomis, verslu, skatinsime didesnį Lietuvos bendradarbiavimą tarptautiniu lygiu. Kartu didesnį dėmesį skirsime individo į(si)traukimui į Lietuvos gynybos sistemą, kurią skatinsime remti žmogaus teisėmis ir laisvėmis grįstais principais.

Laisvės partija gynybos politikoje kelia šiuos pagrindinius tikslus:

- Krašto gynyba – mūsų visų reikalas.
- Lietuva – šalis lyderė kibernetinio saugumo srityje.
- Glaudesnis bendradarbiavimas su ES gynybos srityje.

8.1 Tarptautinis lygmuo

8.1.1 NATO ir JAV parama gynybos srityje

Lietuvos Respublika turi ribotus gynybinius, finansinius ir žmogiškuosius pajėgumus, todėl bendradarbiavimas su partneriais ir sąjungininkais yra svarbus strateginis prioritetas. Dėl šios priežasties užtikrinsime, kad Lietuva išliks aktyvi ir patikima NATO ir ES narė, toliau tvirtai rems NATO valstybių priešakinių pajėgų dislokavimą Lietuvoje, rems ES iniciatyvas saugumo srityse. Lietuvai kertinis yra dvišalis bendradarbiavimas su Jungtinėmis Amerikos Valstijomis, šiuos santykius matome kaip mūsų bendrai puoselėjamų vertybių išsaugojimo ir Lietuvos nepriklausomybės garantą.

8.1.2 Glaudesnis bendradarbiavimas gynybos srityje: Europos Sąjunga

Vienas iš Lietuvos prioritetų saugumo srityje turėtų tapti aktyvesnis dalyvavimas ES Nuolatiniame struktūrizuotame bendradarbiavime (PESCO), numatančiame saistančius įsipareigojimus vystyti gynybos pajėgumus ir plėtoti bendrą ES saugumo politiką. Šiuo metu Lietuva įsitraukusi į 5 PESCO projektus, iš kurių viename (kibernetinio saugumo srityje) lyderiauja. Sieksime, jog Lietuva kitame PESCO projektų steigimo etape imtųsi lyderystės dar bent viename iš projektų, o taip pat koncentruotųsi į projektus, turinčius

platų valstybių narių palaikymą, aiškiai suplanuotą įgyvendinimą ir konkrečius bei pamatuojamus įgyvendinimo rezultatus, galinčius padidinti Lietuvos saugumą. Tam inicijuosime diskusijas su saugumo srities ekspertais, padėsiančiais ieškoti naujų saugumo politikos sričių, kuriose Lietuva galėtų vystyti naujus projektus PESCO rėmuose.

8.1.2.1 Glaudesnė Lietuvos ir Prancūzijos partnerystė

Europos gynybos politika ilgą laiką remiasi Didžiosios Britanijos, Vokietijos ir Prancūzijos lyderyste. Didžiajai Britanijai pasitraukus iš Europos Sąjungos, vis svarbesne Europos Sąjungos politinės darbotvarkės formuotoja taps Prancūzija. Dėl šios priežasties sieksime kad vienu iš tarptautinio bendradarbiavimo prioritetų gynybos ir saugumo srityse Europos Sąjungoje taptų Prancūzija. Sieksime didesnio Lietuvos įsitraukimo į Prancūzijai svarbias tarptautines misijas ir projektus (šiuo metu Lietuva nedalyvauja nei viename PESCO projekte, kuriam vadovauja Prancūzija), kartu dvišaliuose ir tarptautiniuose formatuose keliant klausimus apie šalies ir regiono saugumo problematiką. Aktyvesnis Lietuvos įsitraukimas į Prancūzijos koordinuojamus projektus galėtų būti vertinamas kaip viena iš priemonių, padedančių gilinti saugumo bendradarbiavimą ES.

8.1.2.2 Glaudesnis gynybinis bendradarbiavimas regione

Regiono saugumo situacija yra suprastėjusi dėl tiesioginės agresyvios Rusijos ir netiesioginės Kinijos politikos, retorikos ir neprognozuojamų veiksmų. Palaikysime Sąjungininkų pajėgumų didinimą regione aviacijos, oro gynybos, jūrų padaliniuose. Didžioji dalis šiuo metu vykstančių operacijų ir pratybų regione, vyksta NATO pagrindu, todėl sieksime skatinti dialogą dėl bendro gynybos pajėgumų vystymo su panašius gynybos pajėgumų poreikius turinčiomis regiono partnerėmis – Estija ir Latvija, kur bendriems sprendimams yra daugiausia potencialo, taip atliepdami didžiausius saugumo iššūkius.

8.1.3 Tarptautinių saugumo mechanizmų Astravo AE avarijos atveju užtikrinimas

Šiuo metu neegzistuoja jokie tarptautiniai susitarimai, galintys padėti kovoti su potencialios Astravo AE avarijos padariniais regioniniu mastu, o tai kelia didelius saugumo iššūkius Lietuvai ir kaimyninėms valstybėms. Inicijuosime Lietuvos ir kaimynystėje esančių valstybių, tokių kaip Latvijos ar Lenkijos, sutarčių pasirašymą dėl

bendradarbiavimo Astravo AE avarijos metu. Esame įsitikinę, kad iš anksto parengtų tarptautinio bendradarbiavimo planų, skirtų galimų Astravo AE avarijų valdymui, rengimas ir sėkmingas veikimas yra būtinas veiksnys realios nelaimės atveju.

8.1.4 Hibridinių, informacinių ir kibernetinių grėsmių prevencija

Remiantis Lietuvos ir pasaulinėmis tendencijoms, kibernetinė erdvė tampa vis labiau patraukli tiek nusikaltėliams, tiek ir neskaidrių politinių tikslų siekiančioms grupėms bei valstybėms. Tokia situacija kelia grėsmę ne tik valstybinei kritinei infrastruktūrai, bet ir kasdieniniam informacinių technologijų vartotojui. Toliau stiprinsime savo pajėgumus ir plėtosime bendradarbiavimą su JAV ir kitais partneriais atremiant kibernetines grėsmes per Lietuvoje esantį Regioninį kibernetinio saugumo centrą. Atliepdami savo lyderystę PESCO, skatinsime likusias ES valstybes nares prisijungti prie Kibernetinių greitojo reagavimo pajėgų projekto (šiuo metu projekte dalyvauja tik 7 valstybės, įskaitant Lietuvą), didinant šį skaičių bent iki 10 valstybių. Didesnis ES valstybių įsitraukimas į Lietuvos projektą leis užtikrinti stipresnį visuomenės švietimą kibernetinių grėsmių atžvilgiu, ryžtingiau kovoti su tarptautinėmis kibernetinėmis atakomis prieš piliečius, palaikyti iniciatyvas skirtas kibernetinio saugumo plėtrai, o taip pat iniciatyvas, šviečiančias visuomenę kaip atpažinti politiškai motyvuotas, faktais nepagrįstas ir visuomenę skaldančias melagingas naujienas.

Manome, kad nacionalinis kibernetinio saugumo centras (NKSC), telkiantis visas Lietuvos kibernetinio saugumo pajėgas turėtų gauti adekvatų finansavimą ir didinti kuriamą vertę, užtikrinant aukštesnę teikiamų paslaugų kokybę bei stiprinant bendradarbiavimą su suinteresuotais partneriais. Lietuvoje kritiškai trūksta kibernetinio saugumo specialistų, todėl svarbu didinti rengiamų specialistų kiekį ir užtikrinti, kad kibernetinio saugumo kompetencijos taptų visų IRT studijų programų sudedamoji dalis.

8.2 Nacionalinis lygmuo:

8.2.1 Gynybos finansavimas

Šiuo metu gynybos finansavimui Lietuvoje yra skiriama 2,02 proc. bendrojo vidaus produkto. Saugumo aplinkai tampant vis labiau komplikuotai, palaikysime siekį tolygiai skirti ne mažiau kaip 2,5 proc. savo bendrojo vidaus produkto NATO reikalavimus

atitinkančioms gynybos išlaidoms, taip prisidėdami prie tarptautinių ryšių su NATO stiprinimo ir įsipareigojimų vykdymo ir taip pat didindami savo saugumą.

Palaikysime 2018 m. priimtą partijų susitarimą laikytis krašto apsaugos asignavimų kasmetinio didinimo principo ir ne vėliau kaip 2030 m. pasiekti ne mažiau kaip 2,5 proc. šalies bendrojo vidaus produkto, su sąlyga įtraukti asmens laisvę ir pasirinkimą saugojantį veiksnį – alternatyvią karinę tarnybą, neapribotą pacifistinėmis ir religinėmis pažiūromis.

8.2.2 Kariuomenė ir karo tarnyba

8.2.2.1 Universali karo tarnyba

Palaikysime 18–23 m. vyrų šaukimą ir inicijuosime būtinuosius struktūrinius pokyčius 18–23 m. moterų šaukimui į karinę tarnybą. Sieksime, kad pagrindiniais šaukimo kriterijais taptų amžius ir tinkama sveikatos būklė, o norintiems būtų suteikta galimybė atlikti alternatyvią karo tarnybą.

8.2.2.2 Tolerantiška karo tarnyba

Ankstesni tyrimai Lietuvoje parodė, kad dirbti vienoje aplinkoje su homoseksualiais asmenimis nenori 44 proc. žmonių, o tarp karių taip mąstančių yra net 70 proc., tačiau kariuomenės lygmenyje instrumentai, draudžiantys diskriminaciją neegzistuoja. Esame įsitikinę, kad Lietuvai reikalinga aktyvesnė diskusija dėl LGBT bendruomenės įtraukimo kariuomenėje, kuri taip pat skatintų mūsų krašto apsaugos sistemą bendrai reflektuoti sistemos veikimą, lygias galimybes joje, stereotipus įvairių grupių, taip pat LGBT, atžvilgiu. Tad sieksime, kad Lietuvos Respublikos Karo prievolės įstatyme, Karių etikos kodekse ir kituose su karine tarnyba susijusiuose teisės aktuose būtų aiškiai įtvirtintas diskriminacijos draudimas dėl rasės, tautybės, religijos ar tikėjimo, lyties, kalbos, seksualinės orientacijos, negalios, amžiaus ar kito statuso, taip užtikrinant lygias galimybes ir žmogaus teisių apsaugą.

8.2.2.3 Alternatyvi karo tarnyba

Šiuo metu galiojančiame Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatyme alternatyvios karo tarnybos galimybė jau yra numatyta, bet nėra biudžeto ir tam tinkamos institucinės sąrangos, kad projektas būtų tinkamai įgyvendintas. Šiuo metu alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba leidžiama tik dėl religinių ar pacifistinių įsitikinimų. Visgi šiuo metu

trūksta pajėgumų ne tik karinėse srityse, tačiau ir kitose sferose, kurios itin svarbios krizių atveju – priešgaisrinėje apsaugoje, ligoninėse, švietimo sistemoje. Sieksime kurti alternatyviai karo tarnybai įgyvendinti reikalingas priemones ir naikinti biurokratines kliūtis, trukdančias užtikrinti visapusišką valstybės saugumą skirtinguose sektoriuose.

8.2.2.4 Motyvacija ir profesionalumu grįsta Lietuvos kariuomenė

Remiantis savanoriškumo ir asmens motyvacijos principu, toliau vystysime ir didinsime Lietuvos karines pajėgas. Siekiant į kariuomenę pritraukti daugiau talentingų ir motyvuotų žmonių, įgyvendinsime būtinuosius pokyčius kariuomenės infrastruktūroje, ją pritaikant didesniam skaičiui savanorių moterų. Užtikrinant aktyvų piliečių dalyvavimą Lietuvos gynyboje, suteiksime visas galimybes lengvam karininkių ir karininkų grįžimui po vaiko priežiūros atostogų, sieksime lygiavertiško karinių laipsnių pasiskirstymo tarp vyrų ir moterų taktiniame, operaciniame bei strateginiame lygmenyje.

8.2.3 Efektyvios ir visuomenei atskaitingos žvalgybos institucijos

Suvokiant kritinį žvalgybos institucijų vaidmenį nacionaliniam saugumui, sieksime efektyvesnės šių institucijų veiklos, užtikrinant būtinosios informacijos dalinimąsi tarp institucijų ir taip laiku užkertant kelią nacionalinių grėsmių realizacijai ir jų poveikiui Lietuvos piliečiams. Taip pat stiprinsime žvalgybos procedūrų skaidrumą, organizacijų atsakingumą prieš žmogaus teises ir Lietuvos Respublikos įstatymus, įkursime žvalgybos ombudsmeno poziciją.

8.2.4 Privataus sektoriaus įsitraukimas į gynybą

Visuotinė ir besąlyginė gynyba yra pažymėta visuose įstatymuose, todėl ne tik visuomenės, bet ir privataus sektoriaus įsitraukimas yra būtinas efektyviai gynybai užtikrinti, ypatingai kibernetinio saugumo srityje. Tai itin svarbu kintant karo pobūdžiui ir tobulėjant technologijoms. Sieksime skatinti privataus ir viešojo sektoriaus partnerystę gynybos klausimais, privatų sektorių įtraukiant į alternatyvios karinės tarnybos sistemą, kuriant bendruosius viešojo ir privataus sektoriaus specialistų, susijusių su saugumo ir gynybos sritimis, mokymus, taip tobulinant kompetencijas bei dalyvaujant bendruose viešojo ir privataus sektoriaus projektuose, skirtuose didinti valstybės saugumą, ypatingai krizių laikotarpiu.

8.2.5 Pilietinis moksleivių švietimas ir visuomenės įtraukimas

Vienas iš svarbiausių atgrasymo elementų yra pilietinis pasipriešinimas, bet pilietinio pasipriešinimo potencialas išnaudojamas nepakankamai. Kūno kultūros Krašto apsaugos modulis yra laisvai pasirenkamas, visgi įgyvendintas ir praktiškai vykdomas tik 8 bendrojo ugdymo mokyklose iš 1055. Sieksime sukurti efektyvią, lanksčią ir žmogaus teises užtikrinančią pilietinio pasipriešinimo sistemą. Tokiu būdu skatinsime kurti sistemą, kuri gebėtų ugdyti neabejingus ir lojalius piliečius. Rūpinsimės deramu pasirengimu atliepti ir netradicinius iššūkius, susijusius su kibernetiniu, energetiniu, aplinkosauginiu saugumu ir informaciniu karu. Pilietinis švietimas reikalingas mokyklose ne tik kaip piliečių rengimo krašto gynybai priemonė, bet pilietinio ugdymo instrumentas.

Šiuo metu piliečių įsitraukimas į šalies gynybos ir saugumo sistemą itin siauras ir dažnu atveju apsiriboja tik karine tarnyba, jaunųjų karininkų vadų mokymais ar įsitraukimu į Šaulių sąjungos veiklą. Į šalies gynybos organizavimą sieksime įtraukti platesnę visuomenės dalį: skatinsime pilietines iniciatyvas, kurios padėtų visuomenei pasiruošti krašto gynybai galimos agresijos atveju, stiprinsime Lietuvos šaulių sąjungą, gerinant sąveiką su Lietuvos kariuomene, sieksime, kad šauliai ir kariai savanoriai, atitinkantys keliamus reikalavimus, namuose galėtų laikyti automatinius šaunamuosius ginklus, skirtus šaulio arba kario savanorio tarnybai, įgyvendinsime nacionalinį saugumo ir gynybos kursą mokyklose ir universitetuose.

8.2.6 Efektyvus krizių valdymas ir bendradarbiavimo skatinimas

Viena iš nacionalinės gynybos politikos problemų – tarpinstitucinio bendradarbiavimo trūkumas. Bendradarbiavimą visų pirmiausia reikėtų skatinti savivaldos lygmeniu, kol kas nėra nusistovėjusios tradicijos bendradarbiauti. Tai iš dalies kyla dėl nepasitikėjimo nevyriausybinėmis organizacijomis, bet taip pat ir iš nenoro dalintis informacija. Kriziniai atvejai Lietuvoje rodo, kad praktinis krizių valdymas yra chaotiškas, o krizių valdymo veiksmų koordinacija aukščiausiame lygmenyje yra neaiškiai apibrėžta, komplikuota. Visi saugumo elementai valstybėje išskaidyti ir bendro sąryšio nėra – atsiranda koordinatoriaus stygius. Sritys, kurios persidengia, tačiau atsakomybės lieka neaiškios, yra pažeidžiamiausios. Lietuvai būtina aiški visaapimanti strategija kaip visuomenę įtraukti į pasirengimą ne tik krašto gynybai, bet ir krizinėms situacijoms. Siūlysime kurti visuomenės saugumo strategiją, paremtą geraja užsienio šalių patirtimi, taip siekdami

užtikrinti efektyvesnį krizių valdymo mechanizmą ir koordinavimą, skatindami bendradarbiavimą visuomeniniu ir tarpinstituciniu lygmenimis.

8.2.7 Kariai politikoje

Nuo 2020 m. kariai savanoriai negali būti savivaldybių tarybų nariais. Tokiu būdu laisvė dalyvauti politikoje apribojama tūkstančiams žmonių, nes baigę tarnybą šauktiniai patenka į rezervą, o rezervas taip pat laikomas tikrąja karo tarnyba, kuriai taikomas dalyvavimo politikoje apribojimas. Jungtinių Amerikos Valstijų pavyzdys rodo, kad kariai politikoje yra įgyvendinama praktika, įvedant įstatymines išlygas, leidžiančias derinti du postus, kartu išlaikant pareigą valstybės saugumo gynybai. Sieksime keisti dabartinę tvarką, ribojančią asmens laisvę būti kariu ir savivaldybės tarybos nariu, taip atveriant galimybę didesniam valstybės saugumui ir platesniam visuomenės įsitraukimui į saugumo klausimus.

9. Šiuolaikinė ir visiems prieinama kultūra

„Art is the proper task of life."

Friedrich Nietzsche

Kultūra apibrėžia žmogaus ir visuomenės identitetą, prisideda prie žmogaus tobulėjimo bei augina valstybės ekonominį potencialą – šios esminės kultūros misijos sklandžiam įgyvendinimui būtina išlaisvinti kultūrą iš biurokratijos pančių. Šiandien, permainingame pokriziniame laikotarpyje, kultūra įgauna naują reikšmę ir misiją – atgaivinti socialinį gyvenimą, sutelkti visuomenę ir įkvėpti žmonijai vilties ir optimizmo. Todėl svarbu šioje situacijoje neužsidaryti ministerijose ir sprendimų ieškoti atvirame ir kūrybiškame dialoge su vietinėje rinkoje veikiančių įstaigų atstovais ir pasauliniais ekspertais. Pastaroji krizė tai ne tik iššūkis, bet ir galimybė įgyvendinti seniai reikalingą proveržį kultūros ir kūrybos sferose, siekiant ne tik krizės šalyje suvaldymo, bet ir pasaulinės lyderystės.

Laisvės partijos kultūros politikos kryptis – šiuolaikiška, kokybiška ir visiems prieinama kultūra. Kultūra ir kūrybinės industrijos – svarbi valstybės ekonomikos dalis, turinti didžiulį pridėtinės ekonominės vertės kūrimo potencialą.

Kultūra yra visuomenės gerovės veidrodis, atspindintis ekonomikos, švietimo, socialinės ir kitų svarbių valstybės sričių tendencijas. Kultūringa visuomenė, tai ne tik mandagi ir pagarbi žmonių bendrija, tai kūrybiška ir atvira visuomenė, gebanti suvokti meną ir juo gėrėtis. Kultūros misija – sutelkti ir įkvėpti visuomenės narius veržliems siekiams, skatinti jų tobulėjimą, daryti žmogaus gyvenimą darnų ir stiprinti laimės pojūtį.

Politiniame lygmenyje kultūra neretai traktuojama kaip papildomas dėmuo prie didžiųjų, būtinųjų valstybės gyvenimo sričių (ekonomikos, švietimo, krašto gynybos, sveikatos apsaugos ir kitų), kuriam adekvatus finansavimas gali būti skiriamas tik tada, kai atlieka pinigų jau paskirsčius juos kituose sektoriuose. Taip kultūra atsiduria Pelenės, nuskriaustos ir nemylimos podukros vietoje, kurios sąskaita sprendžiami valstybės biudžeto iššūkiai.

Siekiame kokybiškos ir darnios kultūros mūsų valstybėje, todėl esame pasirengę imtis esminių pertvarkų kultūros politikoje. Turime atsisakyti ydingo ir konformistinio požiūrio

į kultūrą, kuri dešimtmečiais vertinama per atsiperkamumo ir praktiškumo prizmę arba yra uždaryta stagnuojančiose institucijose.

Laisvės partija kultūros politikoje kelia šiuos pagrindinius tikslus:

- Visiems prieinama kultūra.
- Didesnė konkurencija, daugiau pinigų turiniui, mažiau pastatams.
- Reali švietimo sistemos ir kultūros sinergija.
- Platesnės galimybės kultūros įstaigoms savarankiškai uždirbti lėšas.
- Globali kultūra – geriausių šalies kultūros produktų eksportas į užsienį.
- Puoselėjamas paveldas.
- Lanksti ir šių laikų poreikius atitinkanti kalbos politika.

9.1 Visiems prieinama kultūra

2017 m. Gyventojų dalyvavimo kultūroje ir pasitenkinimo kultūros paslaugomis tyrimas rodo, kad labiausiai gyventojams įsilieti į kultūrinį gyvenimą kliudo laiko stoka (45 proc. apklaustųjų), per didelė kaina (36 proc.), prasta sveikata (17 proc.), sudėtingas susisiekimas (16 proc.), o beveik trečdalis apklaustųjų (28 proc.), kaip vieną iš priežasčių kliudančių mėgautis kultūra, nurodė kitų interesų turėjimą ir nesidomėjimą kultūra.[80] Sudominti kultūra sieksime jau nuo mažens, darželiuose ir mokyklose, išugdydami įprotį domėtis ir gerėtis kultūra. Mokinius, kurie lanko labiau nutolusias nuo kultūros įstaigų mokyklas, pavėžėsime. Mokinių vežiojimas į kultūros renginius, parodas, kitus kultūrinius užsiėmimus turės pozityvų ilgalaikį poveikį.

Sieksime, kad visos be išimties kultūros įstaigos būtų pritaikytos žmonėms su skirtingomis negaliomis.

9.1.1 Tolygus kultūros prieinamumas visoje šalyje

Sieksime kultūros prieinamumo visoje šalyje – užtikrinsime tinkamą kokybiškos kultūros prieinamumą regionuose - kultūra gali pati atvažiuoti į atokesnes Lietuvos vietas, inicijuosime specialius projektus „muziejus ant ratų“, „keliaujantis teatras“, etc. Kultūros prieinamumas turi būti tolygus visoje šalyje – kaip ir kiekvieno miesto ar miestelio

[80] http://www.kulturostyrimai.lt/metai/2017-metai/gyventoju-dalyvavimas-kulturoje-ir-pasitenkinimas-kulturos-paslaugomis-2017/

biblioteka turi tas pačias labiausiai skaitomas, populiariausias ir garsiausias knygas, taip ir kultūros centruose turėtų būti demonstruojami geriausi ir kokybiškiausi įvairių žanrų kultūros produktai. Pasirodymų dažnis didesniuose ir mažesniuose miestuose be abejo skirsis, bet patys geriausi šalyje sukuriami įvairių žanrų kūriniai negali būti uždaryti viename mieste ar vienoje salėje.

Peržiūrėsime kultūros centrų funkcijas, kad šios savivaldybėse veikiančios įstaigos galėtų pačios formuoti savo kultūros programas, o ne tik nuomoti patalpas atvykstantiems pasirodymams, kas šiuo metu yra dažniau pasitaikantis veiklos modelis nei savarankiškas programų formavimas. Kultūros centrai turėtų siekti pristatyti ir skatinti kultūros įvairovę, parodyti geriausius skirtingų žanrų pasirodymus.

Be minėtų nacionalinio masto kultūros paslaugų prieinamumo, skatinsime ne dubliuoti didžiausiuose miestuose esančių institucijų funkcijas, bet atrasti ir puoselėti unikalų regione egzistuojantį kultūrinį potencialą. Plėtojant kultūrą regionuose svarbu išnaudoti vietoje jau esančias įstaigas ir organizacijas: bibliotekas, teatrus, muziejus, kultūros centrus ir kitas municipalines bei visuomenines įstaigas ar net aktyviausius vietos asmenis. Sukursime kultūros ir meno kompetencijų kėlimo Lietuvoje ir užsienyje programas regionų kultūros darbuotojams. Į regionų kultūros politiką žvelgsime iš globalios perspektyvos, skatindami užtikrinti ne tik vietinių gyventojų kultūrinių poreikių patenkinimą, bet ir keliant ambicingus tikslus atkreipti globalios auditorijos dėmesį į unikalų potencialą, slypintį regionuose.

Sieksime kokybiško ir laisvai pasiekiamo kultūros turinio skaitmeninėse platformose. Kultūros įstaigų turinys bus prieinamas internete.

9.1.2 Kultūra šeimoms

Kultūros įstaigos ne visada yra patogios ir patrauklios lankyti, ypač šeimoms. Nemažos dalies kultūros institucijų (ypač suprojektuotų ir įrengtų dar sovietmečiu) aplinka yra nejauki ir nefunkcionali, neatliepianti šiuolaikinės visuomenės poreikių. Didesnėse kultūros įstaigose turėtų atsirasti patalpos šeimai (sudarančios malonią aplinką tėveliams su vaikais), o kultūros įstaigų personalas turėtų būti tinkamai paruoštas maloniam bendravimui su lankytojais.

9.1.3 Kultūra senjorams

Kultūros politika turi atliepti šiandienos visuomenės patiriamus iššūkius - gyvename sparčiai senstančioje visuomenėje, kurioje vienatvė tampa vis labiau plintančiu reiškiniu, su kuriuo efektyviai susidoroti gali padėti taikliai sustyguota kultūros politika. Sieksime Kultūros ministerijos ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos glaudesnio bendradarbiavimo, skatindami organizacijas teikti sociokultūrines paslaugas: renginių repeticijas atversime atskirtį išgyvenančioms visuomenės grupėms, formuosime vakarų visuomenėse įprastą praktiką, pakviesti gyventojus į renginio aptarimus po repeticijų. Skatinsime savanorystės programas, kad įvairaus amžiaus gyventojai turėtų galimybę įsijungti į meno procesus; įtvirtinsime savanorystės praktikas ne tik masiniuose renginiuose bei festivaliuose, bet ir aukštajame mene – operos ir baleto teatruose, filharmonijose, teatruose ir kitose akademinio meno institucijose. Užtikrinsime, kad kultūros paslaugos būtų pasiekiamos visoms pažeidžiamos visuomenės grupėms, o socialiai atsakingų įmonių prestižas būtų palaikomas valstybiniu lygiu.

9.2 Daugiau finansavimo turiniui, ne pastatams

Kultūrai skiriamas biudžetas panaudojamas neefektyviai, didžiąją dalį lėšų eikvojant administracinių resursų ir pastatų išlaikymui, užuot skatinus visuomenės narių kūrybiškumą, skaidriai finansuojant pagal nuolat atnaujinamas programas, atitinkančias šiuolaikinės visuomenės poreikius. Užtikrinsime sąžiningą konkurenciją ir spręsdami kultūros sektoriaus iššūkius įtrauksime visas įstaigas ir institucijas, tiek valstybines, tiek privačias, tiek nevyriausybines. Kultūros įstaigų infrastruktūrą numatome labiau pritaikyti projektinei veiklai, grįstai atviros ir laisvos rinkos dėsniais, kuomet didesnė įstaigų finansavimo dalis paskirstoma per projektinių veiklų finansavimo įrankius, taip skatinant konkurenciją ir kūrybiškumą visuose kultūros sektoriuose.

Atversime renginiams skirtas erdves, kad jos būtų vienodai prieinamos tiek valstybinėms institucijoms, tiek ir visuomeniniam bei privačiam sektoriams. Kultūros įstaigų valdyme įdiegsime principus, atitinkančius geriausias pasaulines kultūros vadybos praktikas, užtikrinsiančias valstybinių kultūros institucijų atvirumą.

9.2.1 Atviras kultūros sektorius

Valstybės finansuojama kultūros veikla apims visus sektoriaus veikėjus, ne tik valstybines įstaigas - dar labiau įtrauksime nevyriausybines organizacijas, didinsime projektinės veiklos apimtis, skatinsime viešojo ir privataus sektoriaus kolaboracijas. Tiek privačias, tiek valstybines kultūros organizacijas skatinsime išnaudoti visas finansų paieškos galimybes ir derinti jas tarpusavyje. Išjudinsime viešojo ir privataus sektorių bendradarbiavimą, kad kofinansuojami kultūros projektai taptų ne išimtimi, bet įprasta praktika mūsų valstybėje. Šiam tikslui įgyvendinti, atliksime reikiamų įstatymų pakeitimus, paskatinsiančius verslo sektorių investuoti į kultūrą. Iš esmės tobulinsime mecenavimo įstatymą bei valstybės lygiu formuosime mecenatystės ir filantropijos kultūrą, pasiremdami geriausia pasauline praktika.

Sieksime, kad valstybės rengiamuose konkursuose dalyvautų talentingiausi kūrėjai ir geriausi savo srities specialistai – užtikrinsime skaidrius konkursus, paremtus aiškiais kriterijais ir vienodomis sąlygomis visiems kultūros sferos veikėjams, nepriklausomai nuo to ar tai viešasis ar privatus sektorius.

9.2.2 Globali kultūra

Valstybė turi skatinti kultūros eksportą į užsienio valstybes. Daugėjant Lietuvos kultūros produktų užsienyje, kuriamas palankus ir šiuolaikiškas valstybės įvaizdis, auga ekonominis produktų potencialas. Kultūros produkto kūrimui valstybė turi pasitelkti geriausius šalies talentus. Pasitelkę ekspertus, kultūros eksporto organizavimui parengsime planą – nustatysime sektorines ir geografines prioritetų kryptis.

Sudarysime palankias, laikmetį atitinkančias sąlygas talentams augti. Atversime galimybes eksperimentams, kultūros laboratorijoms, kuriose gims nauji, novatoriški projektai, galintys vesti į sėkmingą kultūros eksportą ateityje.

Formuodami valstybės kultūros politiką akcentuosime tarptautinį bendradarbiavimą, vystysime tarptautines kultūros programas.

9.2.3 Savarankiškesnės kultūros įstaigos

Sudarysime sąlygas kultūros įstaigoms pačioms užsidirbti daugiau lėšų. Be tradicinių pajamų šaltinių – bilietų pardavimo, patalpų nuomos ir kitų komercinių paslaugų, leisime muziejams ribotam laikui išnuomoti įmonėms ar fiziniams asmenims savo

nenaudojamus ar pagalbinio fondo eksponatus, skatinsime internetinę prekybą suvenyrais ir kūrinių reprodukcijomis. Sieksime, kad bent 10 proc. savo metinio biudžeto kultūros įstaigos užsidirbtų pačios ir reinvestuotų į atsinaujinimą ir/ar atlyginimus, vėliau ši dalis galėtų augti iki 30 proc. nuo metinio biudžeto.

Mažinsime biurokratizmą ir popierizmą, kurio kultūros sektoriuje vis dar labai daug. Menas negali būti sulygintas su statybomis ar kitais įprastais viešaisiais pirkimais. Atsižvelgdami į kultūros sektoriaus specifiką, sieksime, kad įstaigos daugiau laiko skirtų savo kultūros produkto kūrimui, o ne raštams kontroliuojančioms institucijoms. Mažinsime biurokratinius reikalavimus kultūrai bei kitoms „minkštosioms“ visuomenės veikloms, peržiūrėsime ir supaprastinsime mokesčių ir viešųjų pirkimų šiai sričiai sistemas.

9.3 Švietimo sistemos ir kultūros pasaulio sinergija

Tenka girdėti nuogąstavimus, kad Lietuvos visuomenei trūksta kultūrinio išprusimo. Norint išugdyti kultūros pajautimą ir suvokimą, šis procesas turi prasidėti dar vaikystėje, šeimoje ir mokykloje. Kai tėvai kartu su vaikais nuo mažens lankosi koncertuose, parodose, spektakliuose, o namuose yra skaitomos knygos, tokiu būdu yra ugdomas jautrumas kultūrai. Taip pat ir mokykloje – jei vaiko mokykloje yra aukšto lygio kultūros istorijos ir dailės, muzikos pamokos; su klase bent kelis kartus į metus einama į teatrą, muziejų ar koncertą, o po to vyksta šių išvykų aptarimai, formuluojamos kūrybingumo ir galvos pasukimo reikalaujančios užduotys, tuomet formuojasi jauno žmogaus kultūrinė savimonė, kritinio mąstymo ir kūrybiniai gebėjimai. Kokybiškas ir aktyvus kultūrinis ugdymas šeimoje ir mokykloje yra kūrybiškos visuomenės pagrindas.

Suprasdami, kad visavertis kultūrinis ugdymas mokyklose gali vykti tik glaudžiai bendradarbiaujant su kultūros įstaigomis, skatinsime popamokines veiklas, organizuojamas kultūros įstaigose. Pavyzdžiui, popamokinis ugdymas kartą į dvi savaites galėtų vykti vis kitame muziejuje ar galerijoje. Užtikrinsime, kad būtų išspręsti biurokratiniai ir finansiniai klausimai, tokie kaip mokinių pervežimas ar įvairios saugaus elgesio deklaracijos, apribojantys mokinių lankymosi kultūros įstaigose galimybes.

Užtikrinsime kokybišką kultūros turinį visiems vaikams, nesvarbu kokioje mokykloje jie besimokytų. Todėl šalies mastu organizuosime konkursus, į kuriuos kviesime visų sričių/žanrų kūrėjus pristatyti savo geriausius darbus. Nugalėję pasirodymai galės

dalyvauti ir pristatyti savo produktus kultūros mugėse ar kitokiose profesionaliose atrankose, kur atvykę mokyklų atstovai iš dalyvaujančių pasirodymų išsirinks sau labiausiai tinkančius. Tokie konkursai ir mugės bus organizuojami periodiškai, užtikrinant žanrų ir dalyvių įvairovę. Peržiūrėsime Kultūros paso sistemą, kreipsime ją ne ekstensyvios plėtros, bet kokybės užtikrinimo linkme.

Siekdami kokybiškesnio kultūrinio ugdymo visose Lietuvos mokyklose, skatinsime skaitmeninių kultūros platformų vaikams ir jaunimui kūrimą bei jų naudojimą pamokose.

9.4 Paveldas, tarnaujantis žmonėms

Kūrybingai saugosime Lietuvos paveldą, atverdami ir išryškindami gražiausius paveldo objektus visuomenei. Išlaisvinsime paveldą nuo atgyvenusių ir senamadiškų suvaržymų, lemiančių tai, kad dėl per didelių biurokratinių kliūčių ir suvaržymų paveldo objektai apskritai netvarkomi. Iš esmės peržiūrėsime kultūros paveldo apsaugos reglamentą, kuris šiuo metu yra painus, institucijų funkcijos dubliuojasi, veikimo būdai neatitinka tarptautinių organizacijų rekomendacijų. Imsimės ryžtingų veiksmų, kad Lietuvoje susiformavusi išskirtinai konservatyvi paveldosaugos tradicija pasikeistų ir atlieptų šiandien pasaulyje vyraujančias praktikas. Lietuvai svarbus gyvas, žmogui tarnaujantis paveldas, tenkinantis visuomenės poreikius.

9.5 Kalbos politika

Iš esmės pakeisime kalbos politiką – atsisakysime draudimais grįstos norminės kalbos formavimo bei perdėto jos saugojimo. Panaikinsime perteklinius draudimus, varžančius verslo komunikacijos ir rinkodaros raiškos galimybes. Sieksime iš esmės priartinti norminę kalbą prie gyvuojančių praktikų, siekdami išsaugoti esmines lietuvių kalbos vertingąsias savybes. Valstybinę lietuvių kalbos komisiją uždarysime.

10. Sėkminga valstybės tarnyba – sėkminga valstybė

Visų šioje programoje aprašytų politikų progreso sėkmę lems ne tik Laisvės partijos politinė sėkmė Seime, bet ir valstybės tarnybos pokyčių įgyvendinimo sugebėjimai ir patirtis. Kurdami konkurencingą, inovatyvią valstybę privalome daugiau investuoti į viešojo sektoriaus kokybę – efektyvi, sudėtingas idėjas kurianti ir jas įgyvendinanti valstybės tarnyba yra būtina valstybės pažangos sąlyga. Sėkminga ir efektyvi valstybės tarnyba – sėkminga valstybė.

Šiandien valstybės tarnyba yra dažniau minima neigiamuose kontekstuose – korupcija, popierizmas, išteklių švaistymas, atskaitomybės nebuvimas, neatsakingas ir nelankstus požiūris, tingūs, veltėdžiai biurokratai. Dėl tokio atgrasaus valstybės tarnybos įvaizdžio bei dėl ypač nekonkurencingų atlyginimų sunku pritraukti naujų kvalifikuotų darbuotojų.

Šią situaciją sieksime pakeisti 180 laipsnių kampu – Lietuvos viešasis sektorius turi tapti prestižiniu darbdaviu, kur dirbti valstybei būtų pritraukiami didžiausi talentai. Valstybės tarnyba turi būti geriau apmokama ir orientuota į rezultatą. Tarnautojų atlyginimai turi būti adekvatūs, o dirbantys specialistai profesionalūs, kūrybingi, skaidriai ir taikliai atrinkti.

Valstybės įmonės neturi bijoti konkurencijos, todėl siūlome visų pagrindinių valstybės įmonių „listingavimą“ akcijų biržoje. Tai užtikrins skaidrumą, gerą vadybą ir, žinoma, dividendus valstybei.

Viešasis sektorius gali ir turi sklandžiai veikti nuotoliniu būdu. Koronaviruso pandemijos metu jau išbandėme nuotolinę mokyklą, įmonės ir įstaigos suprato, kad efektyviam darbui nebūtini gyvi susitikimai, tad ir valstybė gali veikti nuotoliniu būdu. Nesvarbu, kur esi – namuose Lietuvoje ar bet kur pasaulyje – visos reikiamos paslaugos turi būti prieinamos elektroniniu būdu.

Laisvės partija, siekdama efektyvios valstybės ir viešojo valdymo meistriškumo, kelia šiuos pagrindinius tikslus:

- Efektyvi, į rezultatą orientuota ir gerai apmokama valstybės tarnyba.
- Viešojo sektoriaus skaitmenizavimas ir optimizavimas, paslaugų teikimas nuotoliniu būdu.
- Visos pagrindinės valstybės įmonės – „listinguojamos“ akcijų biržoje.
- Aiškesnis politikos formavimas ir jos įgyvendinimas.

10.1 Efektyvi ir motyvuota valstybės tarnyba

Šiandien valstybės tarnybai yra būtinas kokybinis šuolis. Neturėdami efektyvaus ir profesionalaus viešojo sektoriaus, negebėsime sparčiai auginti Lietuvos konkurencingumo.

Šiuo metu net ir aukščiausios pozicijos viešajame sektoriuje yra per mažai apmokamos, jau nekalbant apie žemesnio rango valstybės tarnautojus. Darbuotojai neturi paskatų atlikti darbą efektyviai, nes jų darbo rezultatas nėra vertinimas arba yra vertinamas formaliai.

Valstybės tarnautojų registro duomenimis 2019 m. gruodžio 31 d. valstybės ir savivaldybių institucijose ir įstaigose dirbo 45 614 valstybės tarnautojai (neįskaitant statutinių) ir darbuotojai dirbantys pagal darbo sutartis. Vyrai sudarė 31 proc., moterys 69 proc. Vidutinis dirbančiojo amžius – 47 m. Šie bendri statistiniai duomenys rodo dar kelis valstybės tarnybos iššūkius - valstybės tarnyba sensta ir pritraukia per mažai jaunų specialistų, taip pat yra dominuojama vienos lyties.

Esame pasirengę spręsti šias problemas ir sieksime, kad valstybės tarnyba pasikeistų iš esmės. Visų pirma, gerai dirbantiems valstybės tarnautojams bus mokami konkurencingi atlyginimai.

Valstybės tarnautojų įdarbinimas ir atleidimas bus skaidrus ir greitas. Nustatysime aiškius atleidimo, pareigų žeminimo / paaukštinimo kriterijus, sugrąžinsime į valstybės tarnybą bandomąjį laikotarpį. Taip pat išplėsime galimybes viešojo sektoriaus institucijose samdyti darbuotojus projektinei veiklai vykdyti.

Siekdami geresnio ir greitesnio paslaugų teikimo, akcentuosime valstybės tarnautojų skaitmeninio raštingumo įgūdžių tobulinimą ir įtrauksime skaitmeninį raštingumą, kaip privalomą valstybės tarnautojų kompetenciją.

Taikysime 360° vertinimo sistemą, kuri leistų darbuotojui ne tik būti įvertintam, bet ir įsivertinti bei išgirsti pavaldinių/kolegų ir klientų/visuomenės vertinimą.

Sukursime aukštesniosios valstybės tarnybos – viešojo valdymo CEO institutą su specialia atranka į jį pagal lyderystės kompetencijas ir su specialiu aukščiausiųjų vadovų parengimu, kurio metu tarnautojai patirtimi dalinsis su geriausių pasaulio universitetų lyderystės specialistais ir sėkmingiausių verslo kompanijų atstovais.

Taikysime šiuolaikines darbo formas atsisakant „sėdėjimo kabinetuose“ – didinsime skaitmenizavimą, sudarysime galimybes dirbti iš namų.

Plėsime valstybės tarnautojų asmeninę atsakomybę ir jų diskrecines ribas, skatinant lyderystę bei ugdant darbuotojus nuo pradedančiojo tarnautojo iki aukščiausio lygmens vadovų.

10.2 Mažiau nereikalingų pastatų, daugiau *online* sprendimų

10.2.1 Atvira valstybės tarnyba *online* režimu

Sieksime, kad visos valstybės ir savivaldybių paslaugos būtų teikiamos elektroniniu būdu. Sukursime realaus laiko viešųjų paslaugų platformą, įgalinančią atsakymus iš viešojo sektoriaus įstaigų gauti realiu laiku, automatiniu būdu generuojant reikalingas pažymas bei robotizuojant rutinines viešojo sektoriaus funkcijas. Įkursime skaitmeninės transformacijos vadovo (angl. *Chief Digital Officer)* pareigybę viešojo sektoriau institucijose.

Taikysime *Digital First* principą – viešojo sektoriaus paslaugos bus pirmiausia prieinamos elektroniniais, o ne fiziniais kanalais. Kuriant elektronines paslaugas užtikrinsime, kad būtų peržiūrimas, optimizuojamas ir inovatyviai adaptuojamas paslaugos procesas. Skaitmenizavimas nereiškia popierinių dokumentų skenavimo ir pavertimo jų PDF formato dokumentais – turi būti atidžiai peržiūrimas pats paslaugos procesas, o sukurtos elektroninės paslaugos patogios visiems vartotojams. Viešojo sektoriaus paslaugos turi būti teikiamos ir anglų kalba.

Į viešųjų paslaugų infrastruktūros kūrimo procesą įtrauksime gyventojus, privatų sektorių, nevyriausybines organizacijas.

Atversime valstybės institucijų duomenis, nustatysime aiškias planavimo ir finansavimo procedūras duomenų atvėrimo procesui užtikrinti. Duomenų atvėrimo brandos reitinge iš 24 vietos atsidursime pirmajame penketuke[81].

Peržiūrėsime valstybės institucijų tinklą ir funkcijas. Viešasis sektorius Lietuvoje vis dar pasižymi dideliu institucijų, įmonių ir struktūrų skaičiumi, perteklinėmis ir

[81] Open data maturity in Europe report, 2018
https://www.europeandataportal.eu/sites/default/files/edp_landscaping_insight_report_n4_2018.pdf

besidubliuojančiomis funkcijomis, reikalavimais perkrautais veiklos organizavimo procesais.

Optimizuosime viešojo sektoriaus institucijas, eliminuojant vertės nekuriančias įstaigas arba jas apjungiant; kursime produktyvų, greitas paslaugas teikiančių, institucijų tinklą.

10.2.2 Valstybės turto optimizavimas

Būtina aiškiai įvertinti, kiek ir kokio turto yra tikslinga išlaikyti valstybės lėšomis. Iki šiol bandymai inventorizuoti valstybės turtą pasibaigdavo nerezultatyviai – dalis valstybės turto yra neapskaityta, nėra arba netinkamai yra nustatyta jo vertė.

Atliksime pilną valstybės turto vertinimą ir optimizuosime valstybės valdomą turtą, perduodant ar parduodant jį aktyviam naudojimui rinkoje. Taip pat įvertinsime galimybes valstybės funkcijų įgyvendinimui nuomotis turtą rinkos sąlygomis.

Dėl COVID-19 pandemijos paskelbtas karantinas parodė, kad didžioji dalis valstybės tarnautojų, o ir kitų viešojo sektoriaus darbuotojų sėkmingai ir efektyviai gali dirbti nuotoliniu būdu. Nuotolinė darbo forma gali virsti įprastine, kai bent kelias dienas per savaitę yra dirbama iš namų. Tai leistų sumažinti ir valstybės institucijų patalpų kiekį, atsisakant valstybės institucijų Vilniaus senamiestyje ir paliekant optimalaus dydžio patalpas nebūtinai centrinėse lokacijose.

10.2.3 Vieningai dirbanti valstybės tarnyba

Norint efektyviai organizuoti viešojo sektoriaus darbą, svarbu užtikrinti atvirą ir greitą tarpinstitucinį bendradarbiavimą. Šiuo metu viešųjų institucijų bendradarbiavimas stringa – organizacijos tarpusavyje konkuruoja, nesidalina duomenimis nei su kitomis organizacijomis, nei su visuomene, nepasitiki viena kitos kompetencija. Skatinsime efektyvų tarpinstitucinį bendradarbiavimą, užtikrinantį dalijimąsi patirtimi bei turimais ištekliais – viešojo sektoriaus institucijos turi turėti bendrą tikslą ir orientuotis į vieningą rezultatą.

Manome, kad viena iš esminių priemonių tarpinstituciniam bendradarbiavimui sustiprinti yra viešojo sektoriaus institucijų ir įstaigų (šiuo atveju ne tik valstybės, bet ir savivaldybių) vientisos elektroninės tarpinstitucinio bendradarbiavimo sistemos, apjungiančios valstybines duomenų bazes, sukūrimas. Visos įstaigos turi turėti galimybę operatyviai gauti duomenis viešajam interesui bei gyventojų apsaugai užtikrinti.

Sieksime, kad būtų konsoliduota viešojo sektoriaus IT infrastruktūra ir kompleksiškai modernizuotos IT sistemos visose viešojo sektoriaus institucijose, o valstybės institucijos dalintųsi informacija ir duomenimis tik per elektroninius kanalus.

10.3 Akcijų biržoje – visų pagrindinių Valstybės įmonių akcijos

Iš visų 49-ių valstybės valdomų įmonių (VVĮ) šiuo metu akcijų biržoje „listinguojamos“ vos 5-ios (ESO ir „Ignitis gamyba“, elektros perdavimo sistemos operatorius LITGRID (97,51 proc. priklauso Energetikos ministerijai), Lietuvos gamtinių dujų perdavimo sistemos operatorius „Amber Grid“ (96,6 proc. akcijų priklauso Energetikos ministerijai) bei „Klaipėdos nafta“ (72,32 proc. priklauso Energetikos ministerijai). Beveik visos jos yra „listinguojamos“ nominaliai (biržoje yra tik po kelis procentus jų akcijų), todėl didžiosios dalies akcijomis nėra aktyviai prekiaujama.

Valstybei norint gauti daugiau dividendų, VVĮ privalo veikti efektyviau, būti depolitizuotos ir vadovautis komerciniais principais. „Listingavimas“ ir tinkama vadyba yra vieni efektyviausių šių principų įtvirtinimo būdų.

Nesant investavimo galimybių Lietuvoje pensijų fondų ir draudimo kompanijų lėšos yra investuojamos užsienyje ir taip skatinamas tų šalių ekonominis augimas. Lietuvos valstybė pasiūlydama galimybę investuoti į savo strategines reguliuojamas įmones užtikrintų, kad daugiau Lietuvos pensijų fondų ir draudimo kompanijų pinigų būtų įdarbinta Lietuvoje. Tuomet Valstybės kontroliuojamų įmonių dividendai privatiems investuotojams ne iškeliautų kažkur į užsienį, o padėtų užtikrinti būsimų Lietuvos pensininkų gerovę. Pavyzdžiui, tik 20 proc. Lietuvos gyventojų lėšų pensijų fonduose sudaro apie 500 mln. Eur, kas apytiksliai sudaro laisvai cirkuliuojančių prekyboje akcijų vertę. Pensijų fondai neturi šiandien jokių galimybių „įdarbinti“ būsimų Lietuvos pensininkų pensijų lėšas.

Šiems iššūkiams įveikti siūlome sprendimą: akcijų biržoje „listinguosime“ visas pagrindines Lietuvos valstybines įmones ir užtikrinsime, kad „listingavimas“ nebūtų tik nominalus, bet akcijomis būtų prekiaujama aktyviai.

„Listinguojamoms“ bendrovėms būtų taikomi aukščiausi ES ir nacionalinių teisės aktų reglamentuojami skaidrumo ir efektyvumo reikalavimai: periodinės veiklos ir finansinės ataskaitos, rengiamos pagal tarptautinius finansinės atskaitomybės standartus, viešai skelbiami esminiai įvykiai, taikomas bendrovių valdymo kodeksas.

10.4 Politikos formavimo ir jos įgyvendinimo stiprinimas

Politikos formavimo institucijos apkraunamos didele apimtimi su politikos formavimu nesusijusių užduočių, o politikos įgyvendinimą ir taikymą vykdantys subjektai viršija įgaliojimus kišdamiesi į politikos formavimą (ir atvirkščiai). Priežiūros įstaigų veikla stokoja skaidrumo ir pagrįstumo, identiškas funkcijas vykdo skirtingų teisinių formų, skirtingai prižiūrimi ir finansuojami subjektai, renkantis teisinę formą vis dar dažnai remiamasi patogesnio reglamentavimo, o ne pavedamų funkcijų apimties kriterijais.

Viešojo sektoriaus institucijų veikla turi būti grindžiama labiausiai pasaulyje pasiteisinusiomis viešojo valdymo teorijomis ir praktikomis.

Sustiprinsime priežiūros bei kontrolės funkcijas atliekančių įstaigų nepriklausomumą perduodami dalį jų funkcijų nepriklausomiems (nevalstybiniams) subjektams - ekspertams, nevyriausybinėms organizacijoms.

Peržiūrėsime ir tobulinsime nepriklausomų institucijų (tokių kaip mokestinių ar administracinių ginčų komisijos, Valstybinės atominės energetikos saugos inspekcijos ir etc.) nepriklausomumo užtikrinimo pagrindus.

Užtikrinsime didesnį nepriklausomų valdybos narių procentą valstybės valdomų bendrovių valdymo organuose.

10.4.1 Atvira ir moderni teisėkūra

Teisėkūros procesus padarysime efektyvesniais, atsisakydami perteklinių procedūrų ir daugiau dėmesio skirdami ne formalumų išlaikymui, bet turiniui, įskaitant ex ante (išankstinį) bei ex post (baigiamąjį) teisės aktų poveikio vertinimą.

Poveikio vertinimui pasitelksime nepriklausomus ekspertus. Poveikio vertinimas šiuo metu atliekamas nekokybiškai ir formaliai, todėl šiam procesui reikia skirti didesnį dėmesį, tačiau jo parengimo našta turėtų tekti ne pačiam teisės akto projekto rengėjui, kuris dažnai yra šališkas. Šiam tikslui pasitelksime nepriklausomus ekspertus, kurie bendradarbiaudami su teisės akto projekto rengėju ar susijusiomis institucijomis (finansų, korupcijos užkardymo, viešojo valdymo formavimo, etc.) parengtų tinkamą, įrodymais grįstą poveikio įvertinimą. Perdavus šios funkcijos vykdymą ekspertams, numatomo poveikio įvertinimas būtų labiau pagrįstas ir patikimas.

Tikslinsime subjektų, su kuriais nustatyta tvarka turi būti derinami teisės aktų projektai, ratą. Lengvinsime teisės aktų rengimo procesą, trumpinant ir paprastinant reikalavimus lydimiesiems teisės aktų dokumentams. Taip pat sukursime galimybę teisės akto projektą vertinti ir pastabas jam teikti nesiunčiant oficialių raštų, numatysime atvejus, kuomet pastabas galima būtų teikti el. paštu, telefonu, ar kitais patogiais būdais.

Siekdami išvengti funkcijų dubliavimo, peržiūrėsime Vyriausybės kanceliarijos vaidmenį tiek teisėkūros, tiek viešojo valdymo kontekste – šiuo metu Vyriausybės kanceliarijos tarnautojų veikla dažnai dubliuoja ministerijų tarnautojų kompetencijas, atliekama nemažai perteklinių funkcijų, neaiški Vyriausybės kanceliarijos veiklos apimtis ir jos kompetencijų ribos.

Sukursime naują, pilotinio (terminuoto) teisės akto institutą, kuris leistų išbandyti erdvės, subjektų ir / ar laiko apribotoje apimtyje naujas teisinio reguliavimo idėjas prieš diegiant jas.

10.4.2 Nuolatinė valstybės funkcijų peržiūra

Gyvename greitai besikeičiančiame pasaulyje, privačiame sektoriuje veikiančios kompanijos ir jų darbuotojai turi nuolat peržiūrėti savo veiklos formas ir keistis – to turime nepamiršti ir valstybės tarnyboje.

Turime nuolat atnaujinti valstybės funkcijas ir nustatyti aiškius, ekonomiškai pagrįstus ir viešojo intereso požiūriu įvertintus kriterijus, kuriais remiantis būtų vertinama, ar tam tikra funkcija turėtų būti atliekama viešojo sektoriaus, ar jo koordinuojama, ar pilnai perduota privačiam sektoriui.

S. B. Jundzilo g. 9, LT-10256 Vilnius, tel. +37065527937, el. p. info@laisvespartija.lt

8 priedas

LAISVĖS PARTIJOS ETIKOS IR SKAIDRUMO KODEKSAS

1. BENDROSIOS NUOSTATOS

1.1. Laisvės partija (toliau – Partija) savo veikloje deklaruoja išskirtinai aukštus politinės kultūros, moralės ir skaidrumo standartus. Partijos Etikos kodeksas (toliau – Etikos kodeksas) sukurtas siekiant užtikrinti atvirų duomenų principu paremtą skaidrią ir atvirą Partijos bei sąžiningą jos narių veiklą. Partija, kaip nuosekliai liberalias vertybes atstovaujanti šalies politinė organizacija, savo veiklą grindžia konstituciniu valdžios įstaigų tarnavimo žmonėms principu ir demokratiniu valdymu.

1.2. Partija siekia didinti Partijos narių pasitikėjimą Partijos organais, skatinti Partijos narių atsakomybę už savo elgesį ir veiklą. Partija vadovaujasi aukščiausiais etikos, profesionalumo ir atskaitomybės standartais bei griežtai laikosi nulinės tolerancijos korupcijai politikoje bei viešųjų ir privačių interesų konfliktams, didina visuomenės pasitikėjimą viešuoju sektoriumi ir siekia užkirsti kelią bet kokioms kyšininkavimo ir korupcijos apraiškoms.

1.3. Partijos nariai laisva valia prisiimdami narystės Partijoje teises ir pareigas, kartu įsipareigoja gerbti žmogaus teises ir laisves, laikytis politinės kultūros, moralės ir skaidrumo standartų, įtvirtintų šiame Etikos kodekse.

1.4. Etikos kodeksas įtvirtina Partijos veiklos organizavimo, skaidrumo ir atskaitomybės principus, numato konkrečius Partijos narių ir Partijos viešų asmenų[1] (toliau – Vieši asmenys) įsipareigojimus jų darbinėje veikloje, nustato

[1] *Viešas asmuo, tai tautos išrinktas politikas ar politinio pasitikėjimo pareigas einantis asmuo Vyriausybėje, Seime, Europos Parlamente, Savivaldybių tarybose, Partijos deleguoti asmenys įvairiose valstybės ir savivaldybių institucijose.*

S. B. Jundzilo g. 9, LT-10256 Vilnius, tel. +37065527937, el. p. info@laisvespartija.lt

jų elgesio normas, veiklos vertybinius principus, dalykinio ir moralinio elgesio nuostatas bei apibrėžia su Partijos nuostatomis nesuderinamas veikas, kurių tiesiogiai nesureguliuoja Lietuvos Respublikos teisės aktai, Laisvės partijos įstatai ar kiti teisės aktai.

1.5. Etikos kodeksas parengtas vadovaujantis Partijos įstatais.

1.6. Kiekvienas Partijos narys, o taip pat Partijos vardu veikiantys Vieši asmenys, susipažįsta su šiuo Etikos kodeksu ir laikosi jame įtvirtintų elgesio normų bei standartų.

1.7. Etikos kodekso nuostatų galimus pažeidimus vertina Etikos ir skaidrumo komisija (toliau – Komisija), kuri sudaroma iš 9 (devynių) narių, renkamų Partijos suvažiavime dviejų metų kadencijai, veikdama pagal pasitvirtintą Komisijos darbo reglamentą, Laisvės partijos įstatus, Etikos kodeksą ir Lietuvos Respublikos bei kitus teisės aktus.

2. ETIKOS NORMOS IR PRINCIPAI

2.1. Partijos nariai ar Vieši asmenys, veikiantys Partijos vardu, turi vadovautis Laisvės partijos įstatuose įtvirtintais, o taip pat sąžiningumo, padorumo, nešališkumo, teisingumo ir nesavanaudiškumo principais.

2.2. Sąžiningumas ir padorumas apima tokias nario elgesio nuostatas:

2.2.1. siekti žodžio ir veiksmo vienybės;

2.2.2. nepiktnaudžiauti pareigomis, pažeidžiant tarnybos bei viešuosius interesus įdarbinant asmenį, skiriant jį į tam tikras pareigas ar suteikiant jam apdovanojimus, paslaugas, kitą naudą arba sudarant su juo sutartis ar sandorius;

2.2.3. elgtis nepriekaištingai, laikytis aukščiausių elgesio ir moralės

S. B. Jundzilo g. 9, LT-10256 Vilnius, tel. +37065527937, el. p. info@laisvespartija.lt

standartų, būti nepaperkamam, nepriimti dovanų, pinigų ar paslaugų, išskirtinių lengvatų ir nuolaidų iš asmenų ar organizacijų, jeigu tai gali sukelti viešųjų ir privačių interesų konfliktą;

2.2.4. vengti elgesio, kuris gali būti suprastas kaip reikalavimas duoti kyšį, ar atlikti kitus veiksmus, nesusijusius su tarnybinėmis pareigomis, bei informuoti atitinkamas institucijas apie daromą neteisėtą poveikį;

2.2.5. būti lojaliam ir empatiškam kolegoms ir pavaldiniams, naudotis suteiktais įgaliojimais ginti teisėtus visuomenės interesus.

2.3. Nešališkumas apima tokias partijos nario elgesio nuostatas:

2.3.1. elgtis nešališkai, skiriant tinkamą dėmesį žmogaus teisėms, vykdant savo pareigas;

2.3.2. elgtis teisėtai ir savo įgaliojimus, priimant sprendimus, naudoti nešališkai;

2.3.3. nesinaudoti kitų žmonių klaidomis ar nežinojimu;

2.3.4. išklausyti ir pateikti objektyvią ir nešališką informaciją, kuri padėtų asmeniui priimti tinkamiausią sprendimą.

2.4. Teisingumas apima tokias Partijos nario elgesio nuostatas:

2.4.1. vienodai dirbti visiems žmonėms, nepaisant tautybės, rasės, lyties, amžiaus, kalbos, kilmės, socialinės padėties, religinių įsitikinimų, politinių pažiūrų ar kitų skirtumų;

2.4.2. teisingai nagrinėti prašymus, skundus, pareiškimus, nepiktnaudžiauti suteiktomis galiomis.

2.5. Nesavanaudiškumas apima tokias Partijos nario elgesio nuostatas:

2.5.1. tarnauti visuomenės interesams;

S. B. Jundzilo g. 9, LT-10256 Vilnius, tel. +37065527937, el. p. info@laisvespartija.lt

2.5.2. nepiktnaudžiauti savo tarnybinėmis pareigomis, siekiant naudos sau, savo šeimai, artimiesiems ar draugams;

2.5.3. vadovautis savo veikloje visuomenės viešaisiais interesais, vengti viešųjų ir privačiųjų interesų konflikto, griežtai laikytis viešųjų ir privačiųjų interesų derinimo, valstybinę tarnybą reglamentuojančių teisės aktų nuostatų, taip pat iškilus viešųjų ir privačiųjų interesų konfliktui informuoti tiesioginį vadovą.

2.6. Vadovautis šiomis etikos ir skaidrumo nuostatomis:

2.6.1. kalbėti tiesiai ir atvirai, gerbti skirtingas nuomones bei požiūrius, skatinti visuomenės pasitikėjimą Partija;

2.6.2. tartis su visuomene dėl rengiamų ir priimamų teisės aktų, teisėkūros procese vadovautis žmogaus teisių ir laisvių prioritetu, protingumu bei rinkos ekonomikos pamatu;

2.6.3. politinėje veikloje vengti interesų konfliktų, vadovautis viešaisiais interesais, priimti skaidrius, teisėtus ir pagrįstus sprendimus;

2.6.4. einant pareigas, nepažeisti įstatymų, kitų teisės aktų, veikti tik pagal suteiktus įgaliojimus;

2.6.5. Informacinės sklaidos priemonėmis naudotis teisėtai ir etiškai;

2.6.6. vengti ir netoleruoti bet kokių ir visų rūšių priekabiavimo, diskriminacijos ar kitų smurto formų;

2.6.7. nekenkti Partijos reputacijai ir bendriesiems interesams;

2.6.8. neatskleisti Partijos informacijos, kuri yra nevieša, neprarasti ir jokia forma ir priemonėmis neperduoti tokios informacijos tretiesiems asmenims, išskyrus Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatytus atvejus ar kai

Partijos organai priėmė sprendimus tokią informaciją atskleisti;

2.6.9. elgtis pagarbiai, mandagiai, gerbti kito žmogaus nuomonę ar įsitikinimus.

3. PAGRINDINĖS PAREIGOS

3.1. Partijos nariai ir Vieši asmenys įsipareigoja:

3.1.1. laikytis Partijos įstatų, programos ir šio Etikos kodekso;

3.1.2. pagal galimybes dalyvauti Partijos ir skyriaus, kuriam narys priklauso, veikloje;

3.1.3. priimant sprendimus, einant Seimo nario, Europos Parlamento nario ar Savivaldybės tarybos nario pareigas, atsižvelgti į Partijos programines nuostatas, vadovautis Lietuvos Respublikos Konstitucija, valstybės interesais bei savo sąžine;

3.1.4. vykdyti Partijos Suvažiavimo, Valdybos priimtus sprendimus ir nario įsipareigojimus;

3.1.5. gerbti ir toleruoti skirtingas narių nuomones;

3.1.6. nedaryti žalos Partijos reputacijai, nevykdyti veiklos, kuri galėtų diskredituoti ir menkinti Partiją.

4. ATSAKOMYBĖ

4.1. Iškilus pagrįstiems įtarimams dėl Partijos narių ar Viešų asmenų, veikiančių Partijos vardu, veiklos skaidrumo, ar šio Etikos kodekso pažeidimo, Komisija pradeda veiklos atitikimo Partijos įstatams ir (ar) Etikos kodeksui tyrimą.

S. B. Jundzilo g. 9, LT-10256 Vilnius, tel. +37065527937, el. p. info@laisvespartija.lt

4.2. Partijos nariui ar Viešajam asmeniui, veikiančiam Partijos vardu, už šiame Etikos kodekse numatytų pareigų nevykdymą ar normų pažeidimą, gali būti taikomos šios atsakomybės priemonės:

4.2.1. įspėjimas, kartu viešai paskelbiant Komisijos išvadas;

4.2.2. narystės Partijoje sustabdymas arba pašalinimas iš Partijos;

4.2.3. kitos priemonės, numatytos Partijos įstatuose.

4.3. Esant pareikštiems įtarimams dėl nusikalstamos veikos, narys privalo nedelsiant informuoti Partijos vadovybę, o jo narystė Partijoje automatiškai stabdoma, kol išnyksta aplinkybės.

4.4. Apie priimtus sprendimus suinteresuotus asmenis informuoja Partijos administracijos vadovas.

5. **BAIGIAMOSIOS NUOSTATOS**

5.1. Etikos kodekso normų priežiūrą atlieka Komisija, kuri savo darbo reglamente nusistato Etikos kodekso pažeidimų nagrinėjimo sąlygas ir tvarką.

5.2. Etikos kodeksas įsigalioja jį patvirtinus Partijos Suvažiavime ir paskelbus Partijos internetiniame tinklapyje.

5.3. Pasikeitus aukštesnės galios teisės aktams ar esant Etikos kodekso prieštaravimams Lietuvos Respublikos teisės aktams, šis Etikos kodeksas lieka galioti tokia apimtimi, kiek tai neprieštarauja aukštesnę teisinę galią turintiems teisės aktams.

9 priedas

Laisvės partijos 2020 m. Seimo rinkimų vienmandačių apygardų kandidatai

Vardas, pavardė	**Vienmandatės apygardos pavadinimas**
Tomas Vytautas Raskevičius	Naujamiesčio-Naujininkų
Kasparas Adomaitis	Antakalnio
Monika Ošmianskienė	Žirmūnų
Artūras Žukauskas	Fabijoniškių
Morgana Danielė	Šeškinės-Šnipiškių
Algis Bitautas	Justiniškių-Viršuliškių
Donalda Meiželytė	Lazdynų
Evelina Dobrovolska	Naujosios Vilnios
Rita Balčiūnienė	Panerių-Grigiškių
Vytautas Mitalas	Pašilaičių
Mindaugas Tarnauskas	Šilainių
Rokas Budrauskas	Kalniečių
Marius Matijošaitis	Savanorių
Saulius Skambinas	Petrašiūnų-Gričiupio
Aidas Baškys	Panemunės
Ligita Šapranavičiūtė	Aleksoto-Vilijampolės
Karolis Žemaitis	Centro-Žaliakalnio
Birutė Andruškaitė	Pajūrio
Tadas Petrokas	Danės
Linas Paulikas	Baltijos
Ieva Konkovė	Panevėžio vakarinė
Marius Čeponas	Marijampolės
Skirmantas Tumelis	Alytaus
Edgaras Neviera	Šilutės
Edgaras Maščinskas	Mėguvos
Karolis Neimantas	Žemaitijos šiaurinė
Edmundas Bernotas	Žiemgalos vakarinė
Mindaugas Zubinas	Nalšios šiaurinė
Nerijus Vitkauskas	Širvintų-Molėtų
Brigita Guobė	Nemenčinės
Silva Lengvinienė	Kaišiadorių-Elektrėnų

Ausma Sakalauskaitė	Sūduvos pietinė
Paulius Leita	Sūduvos šiaurinė
Vytis Vegys	Raudondvario
Aušrinė Armonaitė	Pasaulio lietuvių

10 priedas

Laisvės partijos 2020 m. Seimo rinkimų daugiamandatės apygardos kandidatų sąrašas

1. Armonaitė Aušrinė
2. Raskevičius Tomas Vytautas
3. Danielė Morgana
4. Mitalas Vytautas
5. Ošmianskienė Monika
6. Tarnauskas Mindaugas
7. Žukauskas Artūras
8. Dobrovolska Evelina
9. Adomaitis Kasparas
10. Žemaitis Karolis
11. Pakarklytė Ieva
12. Vitkauskas Nerijus
13. Meiželytė Donalda
14. Bitautas Algis
15. Paludnevičiūtė Iveta
16. Lelė Grėtė
17. Andruškaitė Birutė
18. Staneika Donatas
19. Baškys Aidas
20. Bartaševičiūtė Akvilė
21. Kukarskas Vytautas
22. Kvedaravičius Linas
23. Matijošaitis Marius
24. Maščinskas Edgaras
25. Balčiūnienė Rita
26. Sakalauskaitė Ausma
27. Šapranavičiūtė Ligita
28. Gabrėnienė Agnė
29. Padagaitė Asta
30. Bliujienė Laura
31. Velička Domininkas

32. Tumelis Skirmantas
33. Budrauskas Rokas
34. Gucevičiūtė Vilija
35. Škarnulis Vytenis
36. Vaiciukevičiūtė Agnė
37. Čėsna Šarūnas
38. Feigelovičius Audrius
39. Lengvinienė Silva
40. Džavachišvilis Tamazas
41. Zaleckienė Justina
42. Jonyka Aivaras
43. Kukarėnas Vaidas
44. Litevka Tadas
45. Dijokas Marius
46. Neviera Edgaras
47. Žukauskas Dainius
48. Lopaitis Marijus
49. Skobas Ernestas
50. Skambinas Saulius
51. Valadkienė Aistė
52. Bernotas Edmundas
53. Leita Paulius
54. Čeponas Marius
55. Vegys Vytis
56. Konkovė Ieva
57. Bučinskas Dalius
58. Gudelytė-Žilinskienė Laura
59. Navickienė Vida
60. Kasinskas Audrius
61. Guobė Brigita
62. Neimantas Karolis
63. Politikienė Rasa
64. Raugelė Saulius
65. Rudokienė Brigita

66. Lipinytė Kristina
67. Žemaitis Juozas
68. Gudaitis Laisvydas
69. Almanis Andrius
70. Dobrovolskis Andrius
71. Jokūbaitytė Jurgita
72. Paškevičienė Vilma
73. Paulikas Linas
74. Chranovskis Andrius
75. Petrokas Tadas
76. Siniauskas Ramūnas
77. Zaslavec Jurij
78. Petrikaitė Gražvyda
79. Kašelionis Martynas
80. Skaraitis Mindaugas
81. Zubinas Mindaugas